

صایب: ۲-۶۳

واریق

تورکجه - فارسجا فرهنگي مجموعه
دوقوز و نجوايل

مجله فرهنگي فارسي ترکی
سال نهم

شماره امتیاز ۸۵۳۸

خرداد و آذر ۱۳۶۶
قیمت ۳۰۰ ریال



مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی
آپلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

وارلیق

دوققوزونجو ایل - خرداد، تیر ۱۳۶۶ شمسی

تبریز دانشگاهیندا آذربایجان تورکجه سی و ادبی دیل اؤزه ره آراشدیرمالار سیناری

چهارشنبه (۲۸ خرداد ۱۳۶۶) گونو بیر چوخ تبریزلیلر اوجون اونودولماز گونلردن اولدو. همان بو تاریخده تبریز دانشگاهیندا تشیتو ایله " آذربایجان تورکجه سی و ادبی دیل اؤزه ره آراشدیرمالار آدی آلتیندا علمی سینار ترتیب ائدیلدی . تبریز رادیوسو " سرحدلر آشیری " وئرلیش لرینده سینار دان عینا بئله بحث ائتدی :

" ... بو ایل ده خرداد آیی نین ۲۸ - یینده تبریز اونیهور - «
«سینته تی، اسلامی مدنیت و ارشاد ناظرلیگی نین شرقی آذربایجان دا کی «
«عموم اداره سی نین تدبیری ایله آذربایجان تورکجه سی ادبیات سی «
«اؤزه ره آراشدیرمالار سیناری برپا ائدیلدی . ایکی مین نفر مارقلی «
«نین اشتراکی ایله کچیریلن ، علم آداملاری ، ادبیاتچیلار ، دولت «
«نماینده لری، اونیهور سینته ت معلم لری ، آذربایجان شاعر لری ، اسلامی «
«شورا مجلسی نین نماینده لری حضورو ایله تشکیل ائدیلمن بو سیناردا ، «
«فیلولوکیا علم لری، خلق له ایلیشکیلر علم لری و حقوق شناسلیق معلمی «

«دوقتور حمید نطقی و آدلی صانلی دبلحی ، دونیا حکیملیک و جراح - «
 «لیق دایره لرننده تانیلمیش چهره ، ادسی ، بدبعی دوققوز یاشینا آدیلم»
 «قویان " وارلیق " ژورنالی نین مدبری دوقتور جواد هیئت معروضه لرو»
 «محاضیره لر تقدیم ائتمیش . دیلمیزین بدعی شکله کتیریلمه سی ، «
 «ادبی بیر دیلین تنظیمی و ادبیات تاریخیمیزین ترتیب ائدیلمه سی ، «
 «دولغون و پرنسیپال و مکمل بیر سؤزلوگون یازیلما سی ، دیل و ادبیا - «
 «تیمیزین اونیه ورسته تلرده تدریس ائدیلمه سی اوزره پلانلار و ترمیشلر.»

(تبریز رادیوسو ، چهارشنبه ۳ تیر ۱۳۶۶ - ساعت ۲۰/۳۰

پروقرامیندا) .

تهران دان دعوت ائدیلمیش خطیب لر ، طیاره نین کئچیکمه سی
 اوزوندن ، احلاسا ایکی ساعت یونان اراق چاتا بیلدی لر . بونا باخمایا -
 راق ، تبریز دانیشگاهی نین بؤیوک آمفی تئاتری دشک اولار کس
 " هینجا - هینج " دؤلو ایدی . اوزون انتیظار ساعتلری حاضرونون بیر
 جوخونون یانیب - توتوشان چوشغونلوق و ایستک شعله لرینسی اوره ک
 لرینده سؤندوره بیلمه میشدی . خطیب لر سالونا گیره رکن اونسلاری
 قارشیلاماغا گلنلر آراسیندا طلبه لر دن حتی بعضی لری سئوینج گوز
 یاشلارینی توتا بیلمه دی لر .

سمینارین بوندان اولکی جریا نینی " اطلاعات - آذربایجان " - دان

نقل ائدبریک :

" مخبریمیزین راپورونو گوره بو سمیناردا کلام الله مجید - دن
 آیت لر تلاوت ائدیلدیکدن سونرا ، تبریز دانیشگاهی فلسفه قولونون
 رئیس دوقتور بیثری اسلامین سوی / نژاد و دیلله اولان حکم لری
 حقینده دانیشدی و خصوصاً مسلمانلاردا انسانلارین اوستونلوگونون سوی
 و دیلله اولماییب آنحاق تقوا و انسانلیق لا اولدوغونو خاطرلاندی "

" بو سمیناردا تبریز دانیشگاهی رئیس دوقتور سیفلو سمینارین

هدف لرینی آچیلادی و سؤزلری ضمنینده بقله دئدی :

آذربایجاندا یاشایب تورکی دیلینده دانیشان باحی و قارداشلار
 بو باره ده (دیل باره سینده) دایما بیرپارا چتینلیک لر دویموش دیلار
 حتی تورکجه نین کیتله وی مناسیبت واسیطه لرینده (وسایل - ارتباط -
 جمعی ده) بقله لازیم اولدوغو کیمی افاده اولمادیغینا شاهیدیک .
 الیمیزین آلتیندا اولماسی گره کن بیر سؤزلوک - قاموس کتابی ، بیفجام

بیر قرامەر بئله یوخدور. بو قصورلار تئاتر و سینما کیمی، تورکجه بیان اولونماسی لازیم اولان باشقا اینجه صنعت اثرلرینی ده مشکلات لا قارشیلادیریر. بونا گوره، خلقین مشکلاتی نین علمی جهت دن آختا- ریلیب حل ائدیلمه سی اوچون ان مناسب یئر اولان و هر قولدا اخصواً بشری علملر و مدنیت ساحه لرینده تشبث ائتمه سی گره کن بیر اورتان اولاراق دانیشگاهیمیز بو ساحه ده آددیم آتماق ایستدی. بیز، نتیجه اولاراق موضوعو آراشدیریب و اوستادلارین تدقیقاتی نی خلقه عرض ائتمه کی مصلحت گوردوک. بیز خلقین هر محیط ده، طبیعی اولاراق اوز دیل و مدنیتیندن (فرهنگیندن) و اوز گنجیمشیندن خبر آلماق احتیاجی نی حس ائتدیک حس ائتدیک، هابئله ایندی کی زماندا اسلامی انقلابین رسالتینی یئتیشدیرمک اوچون بو داها ضروری گورونور و بیز بو ایشی بیر وظیفه حساب ائتدیک."

" تبریز دانیشگاهی رئیسی دوام ائدی : تاسف کی ایندی قدهر بیلدیگینز موضوع علمی زاویه دن آراشدیریلما ییبدر، بونا گوره ده بیر پارا گورولموش ایشلر تورکجه یه فایدادان چوخ ضرریتیشدیریبدر"

" دوقتور سیفلو طاغوت دورینده کی تورکجه نین آختناقا معروض قالدیغینی خاطرله ده رک دئدی : موضوعو دانیشگاه شورا سیندا تدقیق ائدن قارداشلار یئرلی دیلر، بخصوص تورکجه آراشدیرما مرکزی نین تاسیسنه قرار و ثریبلر بونون سایه سینده انشاء الله آرتیق مسئله نی اصولی اولاراق اله آلماق ممکن اولاجا قدير. همین بو خصوص دا اخیرا دانیشگاه لاردا تورکجه دیل و ادبیات کرسی سی نین قورولماسی باره ده اسلام جمهوریتی سس و سیماسی طرفیندن ده فرهنگی انقلاب یوکسک شورا سینا بیر تکلیف گوندریلمیش اولدوغونو ائشیتدیک. بو صورتله خبرلشمه واسیطه لری نین ده بو بابدا کی مشکلاتی اورتادان قالخیمیش اولاجا قدير"

("اطلاعات" قزه تینین آذربایجان اوچون هفته لیک علاوه سی "

اطلاعات- آذربایجان"، پنجشنبه ۴ تیر ۱۳۶۶، صحیفه ۴ "

بوصیرادا خطیب لر اجلاسا چا تینجا دوقتور هیئت دوغروجا تریبونه چا غریلدی و ایکی مینه یاغین دینله بی جی نین دقتلی سکوتوندا، سمیناری ترتیب ائدنلرین اشاره تی اوزره معروضه سینی فارسجا تقدیم ائتدی. (معروضه نین ترجمه سی آیریجا چاپ اولموشدور).

اوستاد شهریار، دوكتور هيئت دن صوراً تريپونه گلدی . بو، اونون سمينارا ايکينجي چيخيشي ایدی . بو دفعه دئييلديگي نه گؤره اوستاد اؤز تعبيريله " قوناقلارين خايطرينه " تورکجه شعرلريني اوخويا جاقدی . شهريارين شعرلري دینله بييجي لري هرزا مانکي کييمي جوشدوردو . و آنا ديل سئوگي سي نين جانلي بير تظاهورو ايلسه سؤره کلي آقيشلاندى .

صيرا صون خطيب دوكتور حميد نطقى - يه گلميشدى (بو معروضه نين ترجمه سي ده آيريجا چاپ اولموشدور) . ساعت ۱۹/۳۰ حدودوندا ، تبريزين گؤزه ل غروب لاري نين سبريسي ايله برابر ، بو اونودولماز تاريخي سمينار دا باشا چاتدی .

دوكتور جواد هيئت نين معروضه سي نين متننى :



آذربايجان تورکجه سي نين تاريخي

اولو تانري نين آديله :

حرمتلى دینله ييخيلر : آذربايجان ويا آذرى تورکجه سي اوغوز تورکجه سي نين مرکزی قولودور و آذربايجان (قوزئى و گونئى) دان باشقا ايرانين تورکمنلردن باشقا ديگر تورک ديئلي خلقلري ، شرقى آناطولى و عراق تورکلري نين ده عمومى دانيشيق ديلى دير . بودييلين ده بيرچوخ دانيشيق لهجه و آغيزلاري و بيرده مشترک ادبي ديلى وار - ديگرکي ، بوگونکو معروضه ميزين موضوعونو تشکيل وئرمله ديير .

آذربايجان ادبي ديلى نين ، بيرى يازيلى و ديگرى شفاهى قولو واردير . يازيلى ديئلميزده کلاسيک ادبياتتميز و شفاهى ديئله ده شفاهى خلق ادبياتتميز يارانميشدير . کلاسيک ادبياتتميزين ۷۰۰ ايلدن آرتيق تاريخي واردير . شفاهى ائل ادبياتتميز داها دا اسكى دير . لکن صورادان يازى يا آلميمشدير .

آذربايجان تورکجه سي عصرلر بويو مختلف تورک لهجه لري نين قاريشماسيندان حوله گلميشدير . بولجه لر آراسندا اوغوز تورکجه سي اساس نقشى ايفا ائتميشدير . اوغوز لهجه سيندن باشقا ، قنجا ق اوغوز لهجه لري و مغول سؤزلري و حتى بئرلى تات سؤزلري ده آذربايجان تورک

دیلی سۆز خزینه سی نین تهکیلینه اشتراک ا قتمیشدیر . اوغوز تورکجه سی تورک دیللی نین غرب قولونو تشکیل و فرمیشدیر . تورک دیلی آلتای دیللی و التصاقی دیللی قروپونا منسوب دیر .

آلتای دیلی تورک ، مغول ، تونقوز و منچو دیللی نین کوکسو (ریشه) نو تشکیل و فریب اورال دیللیله مشترک خصوصیتله مالکدیر . اسکی زامانلاردا اورال - آلتای داغلاری آراسیندا یاشایان اثل لرین دیللینه اورال - آلتای دیللی قروپو آدینی و فرمیشلر . اورال - آلتای دیللی ایکی اساسلی قولای یعنی اورال دیللی و آلتای دیللینه آیریلیر .

آلتای دیللی مغول ، تورک ، تونقوز و منچو دیللینی و اورالیک قروپو دا فین ، او قور (مجار) و ساموید دیللینی تشکیل و فرمیشلر .

آلمان دیلچی لریندن وینکلر و هابله هومل تورک - سومر سۆز - لرینی بیربیرلریله مقایسه ائده رک سومر دیلی نین ده آلتای دیللی - یندن اولدوغو فکرینه گل میشلر .

استونی یالی مشهور دیلچی ف . ویدرمان اورال - آلتای دیللینه مخصوص اؤزللیکلری (خصوصیت لری) اون دؤرد ماده ده توپلامیشدیر :
۱ - سلر هماهنگ دیر یعنی کلمه لرده سوا و یما (تطابق) قانونسی حاکم دیر : آماق ، و فرمک کیمی .

۲ - جنس یو خدور .

۳ - تعریف حرفی (آرتیکل) بو خدور .

۴ - صرف و یا تعریف صون اکلرین (پسوند و یا شکیلجی) علاوه سیله اولور

۵ - آدلارین صرفینده ملکیت اکی و یا علاوه سی ایشله دیلیر .

۶ - فعل لر چوخ زنگین و شکللی مختلف دیر .

۷ - بو دیل لرده هند و اروپائی دیل لردن فرقلی اولاراق اضافه حرفسی

(AFFIX یا علاوه) کلمه دن صونرا گلیر : آداما ، ائودن کیمی .

۸ - صفتلر آدلارین قاباغیندا گلیر : گۆزه ل قیز کیمی .

۹ - عددلردن صونرا جمع ایشله دیلمز : یوز آدام کیمی .

۱۰ - مقایسه مفعول منه (دن ، دان = از) ایله ائدیلیر .

۱۱ - یاردیمجی فعل اولاراق ایمک ایشله نیر : ایدی .

۱۲ - بو دیل لری چوخوندا منفی حرکت اوچون خصوصی فعل ایشله دیلیر

۱۳ - سوروشما پسوندی موجوددور : می ، مو کیمی .

۱۴ - ربط اداتی (و ، که) یثرینه فعل شکللریندن استفاده ائدیلمیر :
گئده رک ، اولاراق .

مورفولوژی جهتندن دیلر اوج ویا دؤرد قروپا آیریلیر :

۱ - تک هجالی دیلر : چین ، تبت ، سیام و گونئی دوغو آسیا دیلری
کیمی بودیللرده سؤزلر تک هجالی دیر و مختلف معنا لاری وار دیر کی
سؤزلرین جمله ده کی یثری و تلفظ آهنگیندن آنلاشیلار .

۲- تصریفی ویا تحلیلی دیلر : بو دیللرده سؤزلرین کؤکو صرف
اولاندا دگیشیر : رفتن ، می روم کیمی . هندواوروپائی دیلر تحلیلی
دیللردندیر .

۳ - التاقی دیلر (اورال - آلتای دیلری) : بو دیللرده یثنی
سؤزلر پسوندلرین علاوه سیله میدانا گلیر . بو حادشه سؤز زنگینلیگینه
و یثنی سؤزلرین توره نمه سینه سبب اولور . ات ، اتلار ، آتیلماق . . .
کیمی . صرف زمانی سؤزلرین کؤکو ثابت قالار . نحو ویا جمله باخیمیند
دا بو دیلر هند-آوروپا دیللریندن فرقله نیلر . هند-آوروپا دیل
لرینده او جمله دن فارسجادا جمله نین اصلی عنصرلری اولان مستدا ، خیر
جمله نین باشیندا گلیر ، تورک دیل و یا دیل لرینده اؤنجه جمله نین
فرعی عنصرلری گلیر و جمله نین اساسینی تشکیل وئره ن فعل (مبتدا)
جمله نین صونوندا گلیر .

تورک دیلی تاریخینده مختلف دؤوره لر بیر-بیریندن فرقله نیلر :

۱ - آلتای دؤورو : بو دؤوره ده مغول دیلی ایله مشترک دیل
حالینده ایمیش . بونو دا قید ائتمک لازم دیرکی ، مغوللار عرق و اتنیک
باخیمیندا آق دریلی تورکلردن فرقلی اولوب ساری دریلی لرله
قاریشمیشلار .

۲ - پروتو تورک دؤورو : بو دؤوره دن هئج بیر معلومات اله گلمه میس
دیر .

۳ - ایلک تورکجه دؤوری : هون ، اسکی بلغار ، بهنک و خزرلرین دیل
لری کیمی بو دؤوره میلاددان قاساق باشلانیب ، گوک تورک دولتی نین
قورولماغینا (۵۵۲ میلادی) تکین ادامه تا پیمبش دیر .

۴ - قدیم تورکجه دؤوری : بو دؤوره گوک تورک تورکجه سی ، اوسغور
تورکجه سی و اسکی قیرقیز تورکجه لرینده شامل اولوب ۶ - اسنحی عصر دن

اونونجو عصره قدر ادامە تاپمیشدیر .

۵ - اورتا تورکجه دؤوری : میلادی اونونجو عصردن باشلانیب ۱۶- نجی عصره قدر ادامە تاپمیش و اورتا آسیا تورکجهسی و غربی وپاسلجوق تورکجهسینه شامل دیر . غربی تورکجهسی ، آناتولی و آذربایجان و ترکمن دیللیری نین کؤکونو تشکیل وئرمیشدیر .

۶ - یئننی تورکجه دؤوری : ۱۶ - اینجی عصردن باشلانیب عثمانلی، آذری، جغتای اؤزبک و سایر تورک لهجه لری نین وجوده گلمه لری دؤورودور . بو گون تورک دیل ویا لهجه لری نین صایسی ۲۸ دیر بونلاردان ۲۲ لهجه نین یازیلی گرامر و ادبیاتی واردیر وهربری مستقل بیردیبل صایلییر . یاقوت و چوواش دیللیریندن باشقا دیگر تورک دیل ویا لهجه لری بیر- بیرینه گؤره آز- چوخ آنلاشیلار و وضعیتده دیر .

۲۰ - اینجی عصر تورک دیلی نین اصلاح و تصفیہ دؤوری دیر . بو عصرده تورک دیلی یابانجی سؤز و اصطلاحلاردان تصفیہ ائدیله رک یئننی تورک سؤز لری اسکی متن لردن ویا خلقین آغزیندان ادبی دیله گئچمیش ویا یئننی سؤز لر تۆره نمیشدیر .

یوخاریدا سؤیله دیکلریمیزه گؤره ادبی تورک دیلی میلادی ۸ - نجی عصرده اورخون کتیبه لریله باشلانیب ۱۳ - ۱۲ عصره قدر ادامە تاپمیش صونرا بعضی تورک ائللری نین غربه کوچ ائدیپ مسلمان اولماقلاری و یئننی اولکه لرده یئننی فرهنگ لرله قارشلاشدیقلا رینا گؤره ایکی چشیت (نوع) یازی دیلی ظهور ائتمیشدیر (قوزئی دوغو تورکجهسی و غرب تورکجهسی)

قوزئی - دوغو تورکجهسی خاقانی ویا کاشغر تورکجهسی نین دوامی اولوب (قاراخانلیلارین، دیوان لغات الترک و قوتا دغوبیلیگ دیلی) بیر عصر تکامل ائله دیکدن صونرا قوزئی تورکجهسی (قبچاق) و شرقی یا جغتائی تورکجهسینه آیریلیمیش دیر . جغتائی تورکجهسی امیر تیمور زامانیندا ظهور ائتمیش ۱۵ - ۱۶ - اینجی عصرلرده انکشاف ائدیپ یئرینی اؤزبک تورکجهسینه بوراخمیشدیر . جغتای تورکجهسینده امیر علیشیر نوائی نین اثر لری کیمی قیمتلی اثر لری ارنمیشدیر .

ادبی غربی تورکجهسی ۱۲ - اینجی میلادی عصرین ایکنجی یاریسیدا و ۱۳ - اونجو عصرین بیرینجی یاریسیندا ظهور ائتمیشدیر . بو دیل سلجوقلارین ایران و تورکیه یه گلمه لریندن صونرا ظهور ائتمیش و

اونا اوغوز تورکجهسی ویا گونئی (جنوب) تورکجهسی ده دئیلمیشدیر .
اوغوز تورکجهسی زامانلا آذری و عثمانلی لهجهلرینه آیریلیمیشدیر .
ترکمن لهجهسی ده اوغوز تورکجهسینه داخل دیر .

آذربایجان تورک دبیلی نین ظهورو تورک ائللری نین سو منطقهیه
کؤچلرله علاقه داردیر . بوسببدن تورک کؤچلری نین تاریخیندن قیسا
دا اولسا بحث ائتمگیمیز لازم دیر .

۲۸ - ۱۸۱۲ ایران روس حربلریندن سونرا آذربایجان ایکی قسمته
آبرلمیش و ارس چابی ایرانلا روسیه نین سرحدی تعیین ائدیلمیشدیر .
ایراندا بعضی آشبری (افراطی) ملتچی لرن اداعالارنا گؤره ارس
چابی سانکی ایرانین اسکی طبیعی و اتنیک (قومی) حدودی اولوب ،
آرازیس اوتایی آذربایجان یوخ ، اران آدلانیب و خلقی ده هئج بیروقت
ایرانلی اولماییب (تورک نژاد) اولموشلار . آذربایجان آدی دا سو
اؤلکهیه ۱۹۱۸ ده مساوات حکومتی ایشباشینا گلندن سونرا بعضی
ساسی ملاحظه لر مناسبتله وئربلمیش سونرادا ۱۹۲۵ ده شوروی حکومتی
ایشباشینا گلنده عینی ملاحظه لره گؤره بوآد محافظه ائدیلمیشدیر !

هامی میزین بیلدیگی کیمی سو ادعایین تاریخی کؤکو اولماییب
حتی مدعیلری داخی اوره کدن اونا ایبانا ما قدا دیرلار . قوزئی آذر -
بایجان خلقی یعنی گنجهلی نظامی و شیروانلی خاقانی نین همشهریلری
ده جنولو قارداشلاری کیمی ایرانلی و شیعه اولوب دیللی ده تورکجه
اولموشدور .

بومسئله نی داها آیدینلاشدیرماق اوچون بورادا بیر- ایکی اسکی
و امین تاریخی سنده اشاره ائده جکیک :

۱۵۵۵ ایل بوندان قاساق سامانلیلارین وزیرلی ابوعلی محمد بلعمی
طرفیندن طبری تاریخیندن فارسجا یا ترجمه ائدیلن بلعمی تاریخینده
" فتح آذربایگان و دربند خزران " فصلینده بئله یازیلیمیشدیر :

درخبر آمده عمر بن الخطاب نعیم بن مقرن را نامه فرستاده بود، که
سماک بن حرب را به آذربایگان فرست و آنجا عصمه بن فرقد و عبداله را
فرستاده بود. و آتش خانهای عجم آنجا بود و عجم آتش را از خواننده زبان
پهلوی - از بهر آن آذربایگان خوانند که در اصل آتش را عجم آنجا بود
پرستیدندی و اول حد از همدان درگیرند، تا به ابهر و زنگان بیرون شوند
و آخرش به دربند خزران . و در این میان هر شهری که هست همه را آذربایگان

خوانند. و به تازی باب گویند و آن همراه‌ها را ابواب گویند. و راه‌هاست به آخر آذربایجان که از آنجا به بلاد خزران شوند، بعضی از خشکی و بعضی از دریا که از ری دربند خوانند و راهی دیگر است در آن میان و شهری است بزرگ که آنرا خزر خوانند، سوی ری و عراق افتد.

بو متن ده آچیق و آیدین شکیله آذربایجانین حدودو. زنجاندان دربنده قدر یعنی قوزئی آذربایجانین شمالینه قدر تعیین ائدیلمیشدیر. کینه بو کتابین ۴۲ - اینجی صفحه سینده بویغرلرین تورکلرین اینده اولدوغو قید ائدیلمیشدیر.

۱۰۶۲ هجری قمری ده یعنی مساوات و شوروی حکومتلری نین قورو- لماغیندا ن ۳۰۰ ایل قاباق حسین تبریزی طرفیندن هندوستاندا یا زیلان و تهران دا باسیلان برهان قاطع لغت کتابیندا ااران سوزونون فارشی- سیندا بقله یا زیلمیشدیر:

اران - به تشدید ثانی برون پیران نام ولایتی است از آذربایجان که گنجه و بردع از اعمال آنست گویند معدن طلا و نقره در آنجاست و بی تشدید هم گفته اند و حنا را نیز گویند که بدان دست و پهای و محاسن خفایکنند بورادا دا ارانین آذربایجانین بیر ولایتی اولدوغو آچیق بییر شکیله قید ائدیلمیشدیر.

آذربایجانا گلن ایلک تورک ائلی بیر روایتیه گوره ساقالار ایتمیش هرودوتون یا زدیغینا گوره ساقالار اورتا آسیادان آذربایجانا کلیب، غرب ساقالارینا قاریشمیشلار و اونلارین حاکم طبقه سینی قورموشلار. افراسیاب دا اونلارین خاقانی ایتمیش. ساقالار مختلف ائللردن (ایران لی - تورانی) تشکیل تاپمیشدیلار و روسیه نین گونئی بوزقییرلاریندان اورتا آسیایا قدر یفرلره حاکم اولموشلار.

تورکلرین میلاددا ن سونراکی مهاجرتلری ۴- ۵ - اینجی عصرلرده هونلارین، خزرلرین، آغاچری و سابیر (سوار) لرین بو منطقه یسه گلیمک لرینه با شلامیشدیر.

سابیرلرین یا شیوغو (سرکرده سی) آمبازوک ۵۰۸ ده انوشیروانین آتاسی قبادلا ووروشدو لکن اونون اوغوللاری ایرانلا بیرله شیب روم دولتی نی مغلوب ائتدیلر.

خزرلر ۷- ۱۰ - اونجو میلادی عصرلرده قفقازدا امپراطورلوق قورموشلار. اونلار میلادی ۶۳۰ ایلینه قدر کوک تورکلره تابع اولموشلار

اونونجی عرصده روسلارا مغلوب اولوب بیر قمنی گونئی یه طرف یعنی
آذربایجانا گلیب یئرلشمیشلر .

انوشیروان زامانیندا دا . بیرچوخ تورک بویلاری (قبیله لـــــــری)
ایرانا گلیب آذربایجاندا یئرلشمیشلر (انوشیروانین یادداشتلاری .
صغوی) .

میلادی ۹- اوجو عصرین صونلاریندا ن بجه تک ، اوغوز ، قبقاق ائللری
خزر دنیزی نین شمالیندا ن غربه طرف کوچموشلر . بونلارین بیر قسمی
آذربایجانا گلمیشلر و اورادا یئرلشمیشلر . تورکلرین بویوک کوتله لــــر
حالیندا ایران ، آذربایجان و آنا طولی یا مهاجرتلری سلجوقلــــولار لا
باشلامیشدیر . ملکشا ه زامانیندا ترکمن ویا مسلمان اوغوزلار آذربایجانا
گلیب گنجه ، خوی ، اورمیه و همدان دا یئرلشدیلر . او زامان مسلمان
اولموش اوغوزلارا ترکمن دئییلدی و خوی شهری ایران تورکستاننی آدلاندی
اوغوزلاردان باشقا قبقاق تورکلری ده خزرین شمالیندا ن آذربایجانا
- نا گلیب یئرلشدیلر . تبریز خلقی نین تشکیلینده قبقاق عنصرونون
مهم نقشی اولموشدور .

مغول حمله سیله تورکلرین ایرانا و خصوصا آذربایجانا کوچلــــری
یغنی دن باشلادی . مغول قشونونون یاریسینی تورکلر تشکیل وئرمیشدی
و بیرچوخ قوماندان (فرمانده) لار تورک اولموشلار .
تاریخچیلرین یازدیغینا گوره هلاکو زامانیندا مغول لارلا بیرلیکده
ایکنی ملیون قدر تورک ایرانا گلمیشدیر . بو قشون کش لیکلرین و مهاجرت
لرین تفصیلاتی رشیدالدین ، و صاف و عبدالله کاشانی تاریخلرینده
یازیلیمیشدیر .

ایلخانلی لار حکومتی نین ایلک دؤورونده تورک اولمایان یئرلی
خلق (تاتلار) باسقی (فشار) آلتیندا قالیب یئر- یوردلارینی ترک
اقتمگه مجبور اولموشلار . تاتلاردان آغیروشرگی (مالیات) آلتینیردی .
بوتون اقتصادی امکاملار تورک - مغوللار طرفیندن قورولان " اورتاق " یا
شرکت لرین الینده اولدوغو اوچون تات تاچرلری ورشکسته (مفلس) اولوب
بورجلانیردیلار و قول اولماغا مجبور قالیردیلار . تاتلاری اوردو خدمتینه
آلمیردیلار ، آلاندا دا خصوصی علامتله دا مغالاییب تحقیر ائدییردیلر .

بوتبعیضلرین نتیجه سینده یئرلی خلق اؤز یوردونو ترک ائدییب
داها چوخو عراقا کوچدولر .

بوحدله لرین نتیجه سینده. آذربایجان خلقی بوتوغویله تورکله شیب
اٹله کی، میلادی ۱۴ - اونجو عصرده تبریزه گلن ابن بطوطه وابن فضل
الله العمری کیمی سیاحلار بوشهرین خلقی نین تورک دیللی اولدوغونو
یازمیشلار. تورکلرین آذربایجان یورد- اوتوراق اوچون ترجیح وثرمک
لرینه بیر سببده سورادا باغ و اوتلاقلارین داها چوخلوغو و حیوان
اوتارماق اوچون الوثریشلی اولماغی اولموشدور.

بئله جه آذری تورکجه سی اوغوز، قباق، اوغوز، قباق، اوغوز لهجه لری نین قاریش
- ماغیندان تشکیل تاپمیش. امیر تیمور زمانیندا و اوندان سونرا
آنا طولی دان شاملو، روملو، استاجلو، قاجار و افشار اٹلری نین آذر-
بایجانا گلیمک لريله اوغوز عنصری تامیله حاکم اولموشدور بونونلا
بئله تورکجه سی نی آنا طولی تورکجه سیندن آبییران غاملردن قباق
تورکجه سی و بیرحدوده قدرده شرق تورکجه سی و مغول سؤزلری اولموشدور
قباق عنصر و قوزئی ده داها چوخ و گونئی ده داها آذری قاریشمیشدیر.
اساسا بوا یکی تورک دیل ویا لهجه لری نین (آذری و تورکیه)
ظهور و انکشافیندا مؤثر اولان عاملر سونلاردیر:

۱ - آذری تورکجه سی نین تشکیلینده اوغوز لهجه سیندن باشقا قباق،
اوغوز لهجه لری و مغولجا سؤزلر و بیر حدوده قدرده اسکی یئرلی
لهجه لرین (تات ...) ده تاثیر اولموشدور.

۲ - ایران دیل و ادبیاتی نین خصوما آذری ادبی تورکجه سینده تاثیر.

۳ - سنی - شیعه مذهب آیریلمیسی .

۱۳ - ۱۴ - اونجو عصرلرده یازیلان اثرلر بیر- بیرلریندن چوخ
آز فرقلی دیر بئله کی ایلمک باخیش دا اونلاری بیر- بیرلریندن آبییرماق
ممکن دگیل لکن سونرالار آرالاریندا کی فرق آرتیمیش و تدریجا بوگونکو
شکل لرینی آلمیشلار .

شرقی آنا طولی و عراق تورکلری نین دانیشیق لهجه لری آذری دیر
لکن عثمانلی حاکمیتی آلتیندا یاشا دیقلاری اوچون ادبی لهجه لری
عثمانلی رنگینی آلمیشدیر .

آذری و عثمانلی لهجه لری نین کؤکونو تشکیل وثرن اوغوز ادبی
دیلی سلحوقلو تورکلرین ایران و آنا طولی یه مهاجرت لریندن ایکی
عصر سونرا وحوده گلیمیشدیر. چونکی سلحوقلور فارسحانی رسمی دیل
سحیمیشلر و تورک دیللی شاعرویا زبچیلاردا اونلارین زامانیندا فارسجا

ویا عربجه یازمیشلار .

ایلخانلی لار زامانیندا اویغور تورکجهسی ده فارسجا کیمی رسمی
شکیلده ایشلنمیشدیر .

اوغوز ادبی تورکجهسی نین تاریخی ایران دا و تورکیهده خراسانلی
تورک شاعرلری نین شعرلریله باشلامیشدیر . آذربایجاندا اسفراینلسی
حسن اوغلو و آناطولی دا دا خواهه دهانی ظاهرا ایلک دفعه اوغوز
لهجهسیله شعر یازمیشلار .

پرفسور دمیچی زاده آذربایجان ادبی تورکجهسی نین تاریخی
اوج دورهیه بولموشدور :

۱ - عمومی خلق دیلی اوزه رینه شکل و انکشاف دوری .

۲ - ادبی دیلین قلی دیل اساسیندا تشیتی دغوری

۳ - معاصر دغوره .

ایران آذربایجانلی اوچون بیرینجی دغوره دن باشقا دغوره لــــ
اولمبشدیر . بیرینجی دغوره دن صورنا خصوما ۶۰ ایللیک پهلوی رژیمسی
زامانیندا ادبی دیلیمیز دوراخلاما و کثریله مکه اوغرامیشدیر .

۱ - عمومی خلق دیلی اوزه رینه شکل و انکشاف دغوری : بودغوره
میلادی ۱۱ - اینجی عصر دن ۱۸ - اینجی عصرین صورنا قدر ادامــــ
تاپمیش و صفویلر حکومتی نین قیما سورهن ایلک دغوره سیندن باشقا
همیشه ادبیاتا خدمت ائتمیشدیر .

بو دغوره ده یازیلان اثرلرین اکثریسی شعرا ولوب نثریمیز ۱۶ -
اینجی عصر دن صورنا انکشاف ائتمگه باشلامیش و مختلف اولوبلار ظهور
ائتمیشدیر . بودغوره ده عرب و فارس دیلیندن سوزلر ادبی دیلیمیزه
گیرمیش و ادبی دیل یوخاری و سوادلی (خواص) طبقه یه انحصار ائتمیش
دیر . بو دغوره ده اوج مرحله نی بیر - بیریندن آبیروماق ممکن دیر .

۱ - باشلانیش مرحله سی (۱۱ - ۱۵ - اینجی عصرلر)

۲ - خطائی - فضولی مرحله سی (۱۶ - ۱۷ عصرلر)

۳ - واقف مرحله سی (۱۸ - اینجی عصر)

۱ - باشلانیش مرحله سی : دده قورقود و دیوان لغات الترک کیمی
ایلمیزده اولان اثرلر گؤستریرکی اولجه شفاهی ادبی دیلی (دده قورقود)
و صورنا یازیلی ادبی دیل (حسن اوغلو) تشکیل تاپمیشدیر .

الف - شفاهی ادبیات : آذربایجان نین شفاهی ادبیاتی جوخ زنگیندیر

و خلقین یا شاییشی ایله صیخ رابطه سی واردیر .شفا هی ادبیا تدا خلقین دو یغو و دوشونجه لری، یا شاییش طرزی، مذهب و عقیده لری عکس ائتمیشدیر شفا هی ادبیا تین ایلك نمونه سی دده قورقود کتابی دیر .

دده قورقود کتابی بیرمقدمه و ۱۲ سوی (داستان) دان تشکیل تاپیب دنیا دا صاییلی ادبی فولکلوریک شاه اثر لر دندیر .داستانلار شعرونشر له یازیلیمیش ، شعر قسمی ایکی مین بیت اولوب کتابین یوزده اوتوزو – نو تشکیل وئریر .بوشعرلری اوزانلار (اسکی عاشق لار) .سؤیله ییب ، ساز (قوپوز) چالاراق آهنگله اوخویارمیشلار . بارتولد ، محرم ارکین و بیزیم ده آختاریشلاریمیزا گوره دده قورقود داستانلاریندا کی حادثه لر آذربایجاندا واقع اولموش و شرقی آنا طولی (طرابوزان ، بابیورد و ماردین) شهرلریندن ده کافر قونشو شهرلریندن کیمی بحث ائدیلمیش دیر . بو فاکتار گؤسته ریرکی، بو حادثه لر بوشهرلرین هله مسلمان تورکلر طرفیندن آلینیب مسلمان شهرلری اولماقدان قاباق یعنی ۱۲ – اینجی عصرده ویا بیرآز داها قاباق واقع اولموشدور .البته بیر چوخ بویلارین کؤکو اورتا آسیادا کی اسلامدان قاباق دؤورلره دایانیر کی صورادان اسلام رنگینی آلمیشلار و بئنی حادثه لرده اونلارا علاوه ائدیلمیشدیر .

بوکتاب مختلف یا بانحی دیل لرینه ترجمه ائدیلمیشدیر .سهند (بولود قاراچورلو) بو داستانلاری نظمه چئویرمیش و آلتی داستانی ایکی جلدده "سازیمین سوزو" آدیله گئچن دؤورده چوخ زحمتله چاپ ونشر ائتمیشدیر .دده قورقود کتابی تورک سوزلری و گؤزه ل جمله لری نیسن قایناغی دیر .

داستانلارین دیلی چیلخا تورکجه اولوب ، آهنگلی ، موزون و چوخ بیئرده مسجع دیر .شعرلرده سربست ویا هجا وزنلی دیر .نمونه اوچون بعضی شعر و نثر پارچالاریندان نقل ائدیریک :

بابام آت سکیردیشیمه باقسین قیوانسین ، اوخ آتیشیما باقسین
کوهه نسین . قلیچ چالیشیما باقسین سئوینسین ، دئراییدی . (دیرسه خان
اوغلو بوغاج خان سویو) .

کیمسه بیلمز نجه سن
باگلم باگلمهیم

پوجه لردن بوجه سن
یاوارام یاوارام یام
آتالار سوزلریندن نمونه لر :
اولن آدام دیریلمز .

اسکی پامبوق بئز اولماز
قاری دوشمن دوست اولماز.
آتیلان اوخ گئری قایبتماز.

گرامر همتندن دده قورقود دبلی سوزده دوخسان سوگونکو دبلیمز
له اوبغون گلیمکده دسر. کلمه باختمندان دا معاصر دبلیمیزله فرقلسی
دیر. یاد سؤزلری آزدیر. تورکجه سؤزلری یا عیناً سوگونکو دبلیمیزده
ایشله نر ویا بعضی دگشیکلکله اوغرامیشلار ویا تماما اونودولموش
لار.

ب - یازیلی ادبی دیلی و کلاسیک ادبیات : ان اسکی یازیلی ادبی
اثر ۱۳ - اونجو میلادی عصره عائد دسر. ایلک شعرلر حسن اوغلو ونصیر
باکوئی دان قالمیش دسر. ایلک نثر نمونه سی هندوشاه نخوانی (فخر
الدین) نین یازدبغی صحاح العمم دیر، بو کتاب آذری تورکلرینه فارسجا
اؤگره تمک اوجون یازلمیش دسر.

حسن اوغلودان ابکی غزل قالمیش لکن دولت شاه سمرقندی نیسن
یازدبغی تذکره الشعرا دا اونون تورکجه و فارسجا دیوانی اولدوغو قید
اشدیلیمیش دیر.

بو غزللرین دیلی یا تغین و اولعون دیر و بودیلده ایلک شعر
تحریه سی اولایلمز. سیربنجی غزل :

" آپاردی کونلومی بیر خوش قمر یوز خانفزا دلیر " مصراعيله باشلار
بو غزل خوخ مشهور دور و ادبیات تاریخی کتابلاریمیزدا درج اشدیلیمیش
دیر. بونا گؤره بورادا ایکینجی غزلیندن سیرنچه بیت نقل ائده جگم :
نجه سین گل ای یوزی آغوم بنوم * سن اریتدین اولدارا یاغوم بنوم
آند ایچرم سندن آرتوق سئومه ییم * سنونلن خوش گئچن چاغوم بنوم
حوری ایچینده سانامانند اولمایا * اصلی یوفا کؤنلو آچاغوم بنوم
آل الومی اثره ییم مقصودیمه * قوبما بوره کده یانه داغوم بنوم
بن اولو حک یولونا گومون بنی * باخادورسون یارا توپراغوم بنوم
سو حسن اوغلو سنون بندن دورور * آنی رد ائتمه یوزی آغوم بنوم
حسن اوغلونون شعرلری تورکیه و مرده مشهور اولموش ائله کی،
۱۴ - اونجو عصرده مرده قبقاق شاعری سیف سرائی و ۱۵ - اینجی
عصرده آنا طولی دا احمد داعی اونون بیرینجی غزلینه نظیره یازمیشلار.

نصیر باکوئی ۱۳ - اونجو عصرین صونلاری، دا و ۱۴ - اینجی عصرین

باشلاریندا باکی دا یاشامیش و اولحایتونون ساکی سفری مناسبتله
یازدیغی مخص الیمیزه گنجیشدیر، بورادا نمونه اوچون ایکی سندنی
نقل ائدیریک :

زار کونلوم تانربنه قیل کیل ثنا ایمان ایلن
بولدی رونق دین و ایمان طاعت سحان ایلن
طاعت سحان بیزه فرض اولدی جسم و حان ایلن
شکر اولاشول حقه کیم بی منتها احسان ایلن

سر فراز ائتدی بیزی اولحایتو تک سلطان ایلن

ترک ائدیپ شرک و چلینی (ساغر) گلدی تانربنه طرف
دین اسلامی قبول ائیلدی اول خیرالخلف
یئنگی اسلام بولدی وردی دین اسلامغا شرف
اولدی کینه اوخونه اسلامین اعداسی هدف

یاندی نیران حسده آتش سوزان ایلن

بو غزلی حسن اوغلونون غزلیله دیل جهتندن مقایسه ائدرسک
آرالارینداکی فرق آیدینلاشیر. نصیر ساکوئی نین غزلینده شوق تورکجه
سی خصوصیتلری واردیر. مثلا یئنی بئرنه یئنگی و اسلاما یئربنسه
اسلامغا ایشلنمیشدیر. بода دیلیمیزن هله بو عصرده هر بئرنه واحد
شکل آلمادیغینی گؤسته ریر.

صاح العجم دؤرد دیلده (عربجه ، فارسجا ، تورکجه و بهلوی حه)
یازیلیمیش بیر لغت کتابی دیر و برفسور غ. بیگدلی طرفیندن تدقیق
ائدیله رک انقلابدان صورنا تهران دا چاپ و نشر ائدلمیشدیر. نمونه
اوچون اوندان نجه سطر نقل ائدیریک :

قاعده : بیلگیل مصادر پارسی نین علامتی اولدی کی آخربنده نون
اولا ساکن اولدوغو حالده مثال دانستن ، قاچان (هاچان) اول نونو
ماقبلیمی ساکن قیلسان ماضی غائب اولور مثال داشت ، قاچان اول -
ماضی نون آخربنده نون و دال زیاد ائتنن ساکن اولدوقلاری حالدا جمع
غائب اولور مثال دانستند

میلادی ۱۴ - اونحو عصرده ادبی دیلیمیز چوخ انکشاف گؤسته رمیش
دیر. نسیمی ، قاضی سرهان الدین و ضریر کیمی بؤیوک شاعرلر مختلف
شعر شکبلرینده شعرلر قوشوب دیوان لار یازمیشلار. نسیمی آذری شعر
نین معماری صابلیر. ارزروملو ضریرهم شاعر وهم ده یازچی دیر.

اردبیللی شیخ صفی الدین یین یازدیغی " قارا مجموعه " ویسا
(مقامات و مقالات) کتابی عرفانی بیر اثر دیر . بو اثر الیمیسزه
گنجه دیگی اوچون یالنینز آدینی چکمک له کفایت ائده جیک .

نسیمی نین یازدیغی تورکجه و فارسجا دیوانلاری باسیلمیشدیر . بو
عارف شاعر حروفی طریقتی نین قوروجوسو و مرشدی فضل الله نسیمی نین
دامادی و خلیفه سی دیر . نسیمی نین اعدامیندان سونرا شیرواندان آنا
- طولی یه و اورادان دا حلبه گنتمیش و حروفی طریقتی تبلیغینسه
ادامه وئرمیش و نهایت طلب مفتی و حاکمی نین حکم و فتوا سیله دریمی
صیولاراق ائل دورولموشدور . اعدام دان قاباق قارداشی نین تقییه و
احتیاط ائتمگی اوچون یازدیغی مکتوبونا بئله جواب وئرمیشدیر :

دریای محیط حوشه گلسدی کون ایله مکان خروشه گلسدی
سر ازل اولسدی آشکارا عاشیق نچه ائیله سین مدارا

نسیمی شعرین مختلف نوع و شکل لرینده طبعینی سینا میش و موفق
اولموشدور . ایندی نسیمی دن بیر غزل اوخویاق :

دوداغین قندینه شکر دئدی لر * حان شیرینه گورنه لر دئدی لر
دئدی لرکی ، دهانی یوخدورا ونون * بیخبر لر عجب خبر دئدی لر
اهل معنی خصته صورتینه * معنی واجب الصور دئدی لر
حق دن ایراق ایمیشلر آنلار کیم * سنی ای نورحق بشر دئدی لر
فتنه دوشدی جهانه یوزوندن * بو جهتدن سنه قمر دئدی لر
عبر افشان ساچینا عارضینه * یاسمن اوزره مشک تر دئدی لر
باق اونون یوزونه الاهینی گور * اهل معنی بودور نظر دئدی لر
شامه بنزدی لر قارا ساچینی * عارضین نورینه سحر دئدی لر
کرپیگین اوخونه ، قاشین یایینه * عاشقین سینه سین سیر دئدی لر
شب یلداد وورساچین گنجه سی * صورتین بدرینه قمر دئدی لر
ای " نسیمی " محیط اعظم سن * گرچه الفاطینه گوهر دئدی لر

نسیمی نین شعر لرینده کی ، سوزلر نچه غروپا بؤلونه بیلر :

۱ - بو سوزلرین چوخو بوگونکو دیلیمیزده ده عینا ایشله نیر ، بوغروپ
اکثریتی تشکیل وئریر .

۲ - بو سوزلرین بیر قسمی دلیلین انکشاف جریانی نتیجه سینده بعضی
فونه تیک دکیشیکلیکله اوغرامیش و سوگون اصلی معنادا ایشله دیلیر .

مثلا : آبروق ، آیریق (آیری) ، اوق (اوخ) ، اویقو (یوخو) ، بین (مین)

بؤیله (بئله)، توپراق (توریاخ)، قامو (هامی)، کیم (کی)، یودماق (اودماخ)، یورهک واورهک، یوجا (اوجا) و ییلدیز (اولدوز) کیمی ۳ - اونودولموش سؤزلر: مثلا تامو (حنم)، اوچماق (سہشت)، سیرو (مریض)، اسروک (مست)، ساغیش (حساب) و سونلار کیمی .

نسیمی عینی زاماندا مذهبی و فلمفی شعریمیزین ده قوروجوسودور قاضی ضریر : مصطفی ضریر ارزومدا آنادان اولموش و دوغوشدان کور اولدوغو اوچون شعرده ضریر تخلصونو سئچمیشدیر. بؤوک شاعر کورلوغونا باخمایاراق اسلام معارفینی اوقدر درین اؤگرنمیش کیمی، شهری نین قاضی سی سئچلمیش و آدی - صانی آناتولی دان مصره داخی یایلمیشدیر. ضریر ۱۳۷۷ م = ۷۷۹ هجری ده مصر پادشاهی ملک منصور علی نین دربارنا گئتمیش و اونون توصیه سیله " سیرت نبی " کتابینی تورکجه چئوبرمیشدیر. بو اثر شعر و نثرله یازیلمش و مقدمه سینده بئله دئیلمیشدیر :

بو کتاب کیم رسولون سیرتی کتابی دبر عرب دیلیندن تورک دیلینه نه سبب دن ترجمه اولدوغونی بیلدورور. ضریر آبدور (می گوید) : اول سیل ایچنده کیم رسولون هجرتنه بئدی بوز بئتمیش دو قوز اولمشدی ضریره مصر سفری روزی اولدی . چون مصر شهرنه گلدی دیله کی اوابدی کیم مصر ملکینه یئتیشه، ملوک حضرتینه یول بولا ، یا سلطانلار صحبتنه لایق اولاد... مسکین ضریر فقیر اول سعادتلو ملکون صحبتینه سؤز سؤیله مک سببیدن یول بولدی

سونرا شاهین دیلیندن بئله دئیر :

گل ای گؤز سوز منه بیر سیره سویله * کیم آندا صورت و هم سیرت اولسون هم آندا علم آنیلسون عدل آنلسون * ابجینده معنی و معرفت اولسون سبزه اگلنجه اولسون دینله مکده * بوره گوموزه داخی قوت اولسون ضریر شام دا فتوح الشام تاریخینی تورکجه یه ترجمه ائدی. اونون ایلک ادبی اثری قصه یوسف مثنوبسی دبرکی ۲۱۲۰ بیت دن عبارتدیر . سیرت نبی کتابیندا ضریر ۱۴ - اینچی عصرین ان گؤزه ل نثر نمونه سینی یازمیشدیر. سیرت نبی نین مولود قسمی عثمانلی شاعر لرینه اؤرنک (نمونه) سئچلمیشدیر .

۱۵ - اینچی عصر: بو عصرده قارا قویونلار و آق قویونلار آذر- ساحاندا حکومت ائدیب فارس دیلینی ترویج ائتمیشلر. لکن آنادانلارینه

ده علاقه بسلمیشلر .

جهانشاه قارا قویونلو هرایکی دیلده شعر یازمیش و حقیقی تخلصو
- نو سئجمیشدیر . بو عصرین ان مشهور شاعرلری شیخ قاسم انوار ، حبیبی
و خلیلی اولموشلار .

۲ - خطائی - فضولی مرحلهسی (۱۶ - اینجی عصر) : بو عصرده شاه
اسماعیل طرفیندن قورولان صفویلر حکومتی و تاملین ائدیلن امنیت و
رفاه سایه سینده فرهنگ و ادبیاتین انکشافینا زمینه حاضرلانمیشدیر .
شاه اسماعیل زامانیندا فارسجا نین یانیندا تورک دیلی ده ترویج
ائدیلیمیش ادبی تورکجه اداره لرده ، درباردا و اوردودا رسما ایشلنمیش
و مکتب لرده ده اوغودولموشدور . بو شرط لر عمومی خلق دیلی نیسن
واحد شکیل آلماعینا زمینه یاراتمیش دیر اونا گوره بو عصرده یازیلان
اثر لرده املا و لهجه فرقی یوخ کیمی دیر .

بو دووره ده یازیلان کتابلار ، مکتوبلار و فرمانلار دا تورکسی
اصطلاحلاری ایشلنمیش و بو اصطلاحلار عرب و فارس دیل لری نده گیرمیشدیر .
شاه اسماعیل عینی زاماندا گورکملی شاعر اولوب شعر لری نده خطائی
تخلصونو سئجمیشدیر . او قوشما شکلینی خلق شعریندن کلاسیک شعره
کتیرمیش و اوندان مذهبی و طریقت تبلیغاتی اوچون فایدا لانمیشدیر .
اول اللهین آدی سؤیله نیسر * جمله عبادتین باشی دیر توحید
بیزیم شیخ صفی دن بیزه قالمیشدیر * صوفی قردش لرین قانی دیر توحید
هرکیم شیخ صفی نین امرینی توتماز * یورولور بو یولدا منزل چاتماز
غیر ملت اونا اعتبار ائتمز * جمله عبادتین باشی دیر توحید
شاه اسماعیل مختلف شعر شکیل لری نده طبعینی سینا میش و بو ایشی چوخ
یاغشی با جارمیشدیر . نمونه اوچون اوندان بیر غزل اوخویوروق :

ازل دن عشق ایله دیوانه گلدیم * یثریم میخانه دیر مستانه گلدیم
هزاران دونا گیردیم من دولاندیم * بوگون خصم ایله من میدانه گلدیم
امامیم دیر منیم اول شاه مردان * بوگون نسل علی دیوانه گلدیم
منم بوندا "خطائی" حیدراوغلو * چو اسماعیل تک قوربانه گلدیم
بو شعرلرین دیلی ساده و اونلاردا ایشله دیلن یاد سؤزلری نین ده
تلفظی آسان دیر . بو دووره ده شرق تورکجه سی (جغتای - اویغور) سؤزلری
و اک لری (پسوندلری) آذری شعرینده ایشلنمیش دیر . بونلاری خطائی ،
کشوری ، شاهی و فضولی نین شعر لری نده ده گوروروک ، شرق تورکجه سی

عنصرلری نین ادبی دیلمیزه گیرمه سی داها جوخ بؤیوک جفتای شاعری علیشر نواشی نین تاثیرله اولموشدور. بو دؤوره ده تبریزلهجه سی - نین ادبیات دیلمینده قوتلی تاثیر اولموشدور. عینی زاماندا اوغوز - قبحاق سؤزلری یان - یانا ایشلنمیش دیر. بو وضعیت ۱۸ - اینجی عصره قدر ادامه تابمیش مثلا قبلماق = ائتمک = ائبله مک ، وارماق = گئتمک . بیرله = سیله = اله = ایلن . آیتماق = دئتمک . بولماق = اولماق کیمی .

خطائی نین اثرلری آذری ادبی دیلی نی زنگینلشدیردی و آناتولی شاعرلرینه ده تاثیر ائتدی . قیزلماش شاعرلری اونو اؤزلرینه مرشد و اؤرنک سئجدلر . خطائی نین اثرلری شعه اولان سکتاشی ادبیاتینا دا تاثیر ائتدی .

فضولی : محمد فضولی آذری شاعرلری نین بؤیوکودور . اونون اثرلری عصرلر سوو عثمانلی و جفتای شاعرلرینه تاثیر ائتمیشدیر . فضولی عراق تورکلریندن اولوب سادات سویونا (قبله سینه) منسوبدور . بئله نظره گلیر کی ، دوغوم یئری و مدفننی کرلادیر . او ۱۴۹۳ ده آنا - دان اولموش و ۱۵۵۶ م = ۹۶۳ هجری ده طاعون مرضی ایله وفات ائتمیش - دیر . او عالم سیر شاعر اولدوغو اوچون " ملا " نامیله مشهور اولموش و تورک ، فارس و عرب دیبلرینده دیوان یازمیشدیر . تورکجه دیوانسی تورک شعری نین شاه اثری صایبلیر و دفعه لرله تبریز ، استانبول و باکی و داشکند و بلاق دا چاپ ائدلمیشدیر . لیلی و مجنون مثنویسی اوروپا دیبلرینه ترجمه ائدلمیشدیر . فارسجا دیوانی تورکیه ده چاپ ائدلمیش لکن تورکجه شعرلری داها سوخاری سویه ده دیر .

فضولی شیعه اولوب اؤز زمانی نین ان گؤزه ل نثر نمونه لرینسی یازمیشدیر . او مدت لر حضرت علی (ع) حرمی نین خادمی اولموش و کربلا واقعه سی حقینده حدیقه السعدا آدیندا کتابینی یازمیشدیر . بو کتاب نثر و نظم ایله و ساده بیر دیلله یازلمیش و ایلك مرثیه ادبیاتی نمونه لریندن دیر .

فضولی غزل استادی دیر ، شعرلرینده عشق ، اضطراب و یانیقلیلجی ترنم ائتمیش دیر . فضولی ده کی عشق الهی دیر . حدیقه السعدا نین مقدمه سینده بئله دئیر :

یاربره عشقینده بنی شیدا قیل * احکام عباداتی بنا اجرا قیل

نظاره صنعودا گوزوم بینا قیل ❁ اوصاف حبیبینه دیلیم گویا قیل
 اوز سرخوشلوغو و شراب باره سینده بئله دهمیش :
 کیمی هوشیار گورسن سن آناصون حام می ساقی
 بحمدالله فضولی مست دیر وحدت شرابیندان
 او، عشق دردیله خوش دیر و اونا درمان ایسته میر، بو باره ده مجنونون
 دیلیندن بئله دئییر :

یار ب بلای عشق ایله قیل مبتلا منی
 سیردم بلای عشق دن ائتمه جدا منی
 عشق وادی سینده اوزونو محنوندان داها اوستون گورور :
 منده مجنون دان فزون عاشیقلیق استعدادی وار
 عاشق صادق منم مجنونون آنحاق آدی وار
 باشقا یئرده ده بئله دئییر :

عشق ایتمیش هر نه وار عالمده
 علم سیر قیل و قال ایتمیش آنحاق
 فضولی نین شعرلرینده عشق ، اضطراب و رندلیک دن باشقا ایلغار و
 مذهبی - فلسفی فکرلرده بیان ائدیلمیش دیر. فضولی غزلیات دان سوی
 مثنوی (لیلی و محنون) تمثیل لر (بنگ و ناده و صحبت الاثمار) ده
 سارمیش دیر. ایندی فضولی نین ادبی دیلینی تدقیق ائتمک اوچون اوندان
 بعضی نمونه لر نقل ائدیریک :

وادی عشقده سودا ایله سرگشته ایدیم
 کلمه دن گردش بو گنبد دوار هنوز
 نقطه خالینه باغلانمیشیدی جان و کونول
 گزمه دن دائره دورده پرگار هنوز
 ماهه چکدیم شب هجران علم شعله آه
 آه کیم اولمهدی اول ماه خبردار هنوز
 ناله زاریم ایله خلقه حرام اولدی یوقو
 قاره بختیم یوقودان اولمادی بیدار هنوز
 مرهم وصلی ایله بولدی قمو (هامی) درده دوا
 بو " فضولی " الم هجر ایله بیمار هنوز
 بی نیازلیق ناره سینده بئله دئییر
 قیلماسون دونیاده سلطانلار بنا تکلیف خود

بس دیریر باشیمده توفیق قناعت افسری
هر جهندن فارغم عالمده حاشا کیم اولا
رزق ایچون اهل بقا اهل فنا نین چاکری
ایندی فضولی نین شکایتنا مه سیندن بیری رچا نقل ائده جگیک بو
مکتوبو اوقافدان مقرر سی نین کسبلدگی اوچون نشانچی باشایا
یازمیشدیر :

سلام وئردیم رشوت دگلدیر دئییه آلمادلار، حکم گؤسته ردم،
فایده سیز دیر دئییه ملتفت اولمادلار. اگرچه ظاهرده صورت اطاعت
گؤسته ردیلر اما حال ایله حمیع سئوالیمه حواب وئردیلر .

شفاهی ادبی دیلی : ۱۶ - ۱۷ - اینجی عصرلرده شفاهی ادساتی
سرعتله انکشاف ائتمیش مختلف داستانلار ، ناغیللار، عاشق شعری
یارانمیشدیر. بو شعرلر هجا وزنی " قوشما (۱۱ هجالی) ، گراسلی
(۸ هجالی) ، بایاتی (۷ هجالی ، دؤردلوک) " ایله عاشق طرفسند
قوشولموش و سوندان سونرا اوزانلارا عاشق دئمیشلر .

۱۷ - اینجی عصر : بو عصرده ایران - عثمانی محاربه لری سببیه
اجتماعی وضعیت یاغشی اولما میث سونا ساخما یاراق فضولی مکتسی
توسعه تاپمیش ، شاعرلر اونون اسلوبوندا شعر و نظیره لری ازمیشلار .
بو عصرین ان مهم شاعرلری صائب تبریزی ، قوسی تبریزی ، تاثیر ، امانی
و شاه عباس ثانی (ثانی) اولموشلار .

صائبین تورکجه شعرلر مجموعه سی ساکی دا جاباغدیلمیشدر . تور-
کجه شعرلری ده فارسجا شعرلری کمی هندی اولوبدا یازیلیمیشدیر .
بو عصرده شفاهی ادبیات داهی انکشاف ائتمیش و نمونه لری تذکره
و حونگ لرده نقل ائدیلمیشدیر . بو دؤوره ده کور اوغلو ، اصلی و کرم ،
عاشق غریب و شاه اسماعیل داستانلاری و مین لرله قوشما ، بایاتی ،
آغی (مرثیه) لار یازیلیمیشدیر .

۳ - واقف مرحله سی : ۱۸ - اینجی عصرده نادرشاهین قتلیندن
سونرا قوزئی آذربایحاندا مختلف خانلیقلار قورولموش ، بوخانلیقلار
بعضا بیر - بیریه ساواشیب بعضا ده دوستجا گئچینمیشلر . خانلاریین
بعضی لری شعر و ادبیات ماراقلانمیش و اونو حمایت ائتمیشلر و حتی
شعرده یازمیشلار . بو عصرین ایکینجی یاریسیندا اجتماعی و ضعیف
یاغشیلاشمیش شهرلرده و بؤیوک قصه لرده مکتبلر آحیلمنش و نومدرسه -

مدرسه‌لرده فارسجا و عربجه و بعضا ده تورکجه اوخودولموشدور .
 بو دؤوره‌ده ده فضولی محتبی ان مهم ادبی مکتب‌ها ییلمیشدیر .
 بو عصرده واقف‌کیمی بعضی شاعرلر خلق دیلی سؤزلریندن فایدا -
 لاناراق هجا و وزنیه خصوصاً قوشما شکلینده شعر یازمیشلار .
 واقف‌بو عصرین ان بؤیوک شاعری دیر . او شعر شکلینده یئنی لیک
 و محتوادا رئالیسمی گتیرمک له کلاسیک ادبیا تیمیزدا یئنی مرحله -
 آچمیشدیر . بورادا واقف‌دن ایکی دؤردلوک‌نقل ائدیریک :
 قاشلارون چکیلیر یایلارا دؤنور * آغلارام گؤز یاشیم چایلارا دؤنور
 بزه‌نیر ایللره آیلارا دؤنور * حانلار آلان بیر مارالی سئومیشم

* * *

سؤزون هئح آیریلماز منیم سؤزومدن * اودلارا یانمیشام اوزوم اوزومدن
 اول‌قدر یاش‌تؤکدوم ایکی گؤزمدن * دریا تک‌آجبان چایا دؤنوموشم
 واقفین شعرلرینی عاشیق‌لار و خواننده‌لر مجلس‌لرده اوخویار و
 اونلارا نظیره‌لر یازاردیلار .

علمی اسلوب : بو دورده نئجه طبی کتابلار ، صرف ، لغت ، حساب ،
 هیئت و نجوم ، تاریخ و جغرافیا و مذهبی کتابلار آذری تورکجه‌سیله
 یازیلیمیشدیر .

شفاهی ادبیات : بو عصرده شفاهی خلق ادبیات‌تی دا انکشاف ائتمش
 حتی سایات‌نووا کیمی ارمنی عاشیق‌لاری دا آذری تورکجه‌سیله شعرلر
 یازمیشلار بو دؤوره‌ده مرثیه ادبیات‌تی جوخ انکشاف ائتمش‌دیر .
 توفارقانلی نظام‌الدین ، مراغلی سید فتاح (اشراق) و خویلی -
 حاجی خدا وئردی (تائب) مرثیه شاعرلری نین ان مهم‌لری اولموشلار .
 بو دؤوره‌ده ادبی نئشده انکشاف ائدیب‌خوالمیشدیر .

۱۸ - اینجی عصرده ادبی دیلی بواش - یواش عمومی و واحد شکلی
 آلمیش ، محلی لهجه‌لر آراسیندا ارتباط آرتیب و فرق لری آزالمیش -
 دیر . اسلوب‌لاردا داخی دگشمه‌لر اولموش ، علمی اسلوب‌دان رسمی
 اسلوب‌نشآت ائدیب عالی اسلوب‌دؤوردن خارج اولموشدور . فونه‌تسک
 عنصرلاردا و گرامرده بیرلیک و ثبات اولموشدور . مثلاً فونه‌تسک عنصرلار
 - دا آشاغیداکی دگیشکلیکلر ظهور ائتمیشدیر .

۱ - بعضی یئرلرده "ب" یئرینه "م" گئچمیشدیر . اوزون مدت ب
 و م هر ایکیسی ایشلنمیش لکن بو عصرین صونوندا نالینیز "م" ایشلنمیش

- دیر، یعنی " بن " یثرینہ " من " دثیلمیثدیر .
- ۲ - بعضی سؤزلرین باشینداکی " ق " و " خ " یثرینہ " ه " گئچمیثدیر .
چوخ اسکی دن ایشلہنن " ق " ۱۶ - اینجی عصر دن صونرا " خ " ایله بیرلیک
- ده ایشلہنیردی . لکن ۱۸ عصر دن صونرا " ه " یه تبدیل اولموشدور . مثلاً
قانسى ، قانى یثرینہ " هانسى " و " هانى " گئچمیثدیر .
- ۳ - سؤزلرین صونونداکی " ق " یثرینہ " خ " گئچمیثدیر . اسکی دن
ایشلہنن " ق " ۱۶ - اینجی عصر دن " خ " ایله برابر ایشلنمیش . لکن ۱۸ -
اینجی عصر دن صونرا یالنینز " خ " ایشلنمیثدیر . مثلاً : باق (باخ) ، و
" یاق (یاخ) اولموشدور . تورکیه ده اسکی شکل یه قالمیثدیر . بعضی ایکی
هالی سؤزلر ده اورتاداکی " ق " ، " خ " اولموشدور : " یاقشى " ، " یاخشی "
اولموشدور .
- ۴ - مفعول صریح علامتی اولان " یی " ، " نی " یه تبدیل اولموشدور .
" اتایی " یثرینی " اتانی " یه وثرمیثدیر .
- ۵ - اول - او ، کیم - کی ، بیرله - بیلہ - ایله ، آیریق - آیری
و بو کیمی سؤزلر بو تاریخ دن صونرا یالنینز او ، کی ، ابلہ ، آیری
شکلینده ایشلنمیثدیر .
- گرامر عنصرلری : اسکی دن آر ، ار مضارع اوچون ایشلہنیردی . ۱۶ -
اینجی عصر دن صونرا گلہ حک زامان اوچون آحاق ، احک ایشلنمیش و ۱۸ -
اینجی عصر ده قاعده شکلینی آلمیش و آر ، ار اکلری (پسوندلری) مضارع
اوچون و ایر ، اور اکلری ده حال اوچون ایشلنمیثدیر .
- امر صیغه سی ایکنجی شخص اوچون گیل اکی حذف ائدیلمیش ، وثرگیل
یثرینہ وثر دثیلمیثدیر . امر سیربنجی جمع ده آوز ، آلیم ، اکلری
یثرینہ " اق " و " اک " ایشلنمیثدیر . یعنی آلاوز ، آلالیم یثرینہ
آلاق دثیلمیثدیر . تورکیه ده هلہ ده آلالیم و آلالیم ایشلہ دیلیر
بیرینجی شخص جمع ای اولان ایز ، اوز یثرلرینی ایق ، ایک ه
وثرمیثلر یعنی آلیریز یثرینہ آلیریق ، وثریریز یثرینہ وثریریق
دثیلمیثدیر . تورکیه ده هلہ ده اسکی شکل ایشلنمکده دیر
حال و مضارع زامانلاریندا ایشلہنن زم ، نم (منفی) اکلری یثر
لرینی مضارع ده مارام ، مهرم و حال دا میرام ، میرم ه وثرمیثلر مثلاً
آمازام ، وثرمه زم یثرینہ آمازام ، وثرمه رم و آلمیرام ، وثرمیرم
دثیلمیثدیر .

۱۸ - اینجی عصرده اسکی سؤزلرین یئرینی یئنی سؤزلر آلیب وادی دیلیمیزین بئنی شکلی ثابت لشمیشدیر. بو جریان ۱۹ - اینجی عصرده سیستماتیک شکیلده ادامه تاپمیشدیر.

۲ - قوزئی آذربایجاندا رسمی ادبی دیلی ویا ملی دیل : آذربا - یجان ادبی تورکجهسی بوگون قوزئی آذربایجانین رسمی دیلی اولوب ، آشاغیداکی خصوصیتلره مالک دیر :

واحد یازی (املا) ، تلفظ ، صرف و نحوی اولوب کنیش تطبیق و نفوذ منطقه سینه مالک دیر و بو اولکهنین رسمی و عمومی خلق دیلی دیر . بو دبلین صرفی ۱۸ - اینجی عصرین صونوندا واحد بیرشکل آلمیش لکن نحوی و مختلف اسلوبلاری سیر عصر صونرا تکامل ائتمیش و واحد شکلی آلمیشدیر .

۱۸۲۸ ده ایران اوردوسونون مغلوبیتی نتیجه سینده آذربایجانین قوزئی بؤلگهسی ابرانندان آیریلیب روسیه امپراطورلوغونا داخیل ائدیلدی . بو حادشه ایران و آذربایجان تاریخین نین ان بؤیوک فاحعه لریندن اولوب و هئح وقت اونودولما یا جاقدیر . سوتاریخدن صونرا تدریجاً بعضی روس و لاتین سؤزلری قوزئی لهجه سینه گرمیش و بولهجه نی رسمی سویه ده یواش - یواش جنوب لهجه سیندن بیرآز فرقلندیرمیشدیر . بو فرقلنمه داها خوخ اجتماعی - سیاسی اصطلاحلارا عائد اولوب نئجه کی جنوبی آذربایجاندا دا بوکیمی اصطلاحلار فارسجا ویا عربجه اولموشدور . ۱۹ - اینجی عصرده فرهنگین ترقی سیله خلقین آنادیینه علاقهسی آرتمیش و آنا دیلی باخیمیندا تدقیق ائدیلمگه باشلامیشدیر .

۱۸۷۵ ده باکی دا ایلک تورکجه غزته حسن سیک زردابی طرفیندن چیخماغا باشلادی . بو غزته ده زردابی و باشقالاری یازیلارینی نشر ائدیردیلر . بو غزته اوچونجو ایلمنده تعطیل اولدی . لکن بو آز مدت ده ، تورک دیلی نین ، املا و انشاءلاری نین ثابت و بیرشکیمل آماغیندا چوخ مؤثر اولدی . صونرالاری باشقا غزته لرده چیخماغا باشلادی . خصوصاً ۱۹۰۵ انقلابیندان صونرا وئریلن نسی آزادلیق سایه سینده فرهنگ و ادبیات سرعتله انکشاف ائتدی . بو ابللرده نشر ائدیلن قیمتلی و جاودانی اثرلردن قرآن تفسیری و ترجمه لرینی ذکر ائده بیله ریک . بو تفسیرلرین سیری موسوی باکوئی و دیگر مولسی زاده شکوی طرفیندن یازیلیب ، ز . تقی اوفون کؤمک ایله چاپ ائدیلمش

دیر. موسوی باکوئی نین تفسیری آقای نوبری طرفیندن فارسجا یا ترجمه و چاپ ائدیلیمیش، شکوی نین تفسیری ایسه انقلاب دان صونراقم عالم - لری طرفیندن چاپ ائتدیریلیمیشدیر

سو دوره ده مطبوعات و فرهنگین یا بیلماغی و صا سرکیمی خلق شاعری نین طهورو سبب اولدی کی، اجتماعی مسئله و مضمونلار خلق دیلیله مطبوعات دا نشر ائدیلسین خصوصا ثنائین ترقبسیله خلق دیلیله یازی دلی بیبر - بیبر لرینه داها دا یا خینلاشدی .

۱۹ - اسنجی عصرده ابران آذرباجا نیندا غزل و مرثیه ادبیاتی حاکم ایدی . سو وضعیت قوزئی ده ده بو عصرین یاربسینا قدر ادامه تاپدی . نوحه و مرثیه شعرلری کرلا واقعه سی یاره سینده سؤبلنمیش و شیعه مذهبنه مخصوص دور .

مرثیه ادبیاتی نین ان مهم شاعرلری مراغلی دخیل ، راجی، دلسوز صراف ، پرغم اولموشلار . مرثیه نین مذهبی و تاریخی فرهنگین ادامه و اشاعه سیندن باشقا تورک دلی و ادبیاتی نین قورونماغیندا مهم نقشی اولموش دور .

۱۹ - اوسو عصرین ان مهم شاعری اوشتوسن لی ناتلی اولموش او عارف شاعر اولوب هرابکی دبلده شعر سؤیله میشدیر .

گئجن عصرین صونوندا (۱۸۹۳) میرزا حسن رشده دستان رشده آدبله تریزده ایلک اصول حدید مکتسینی قورموش و " وطن دلی " آدیندا ایلک تورکجه درسلیک کتابینی یازمش و فارسجا سله برابر حساب ائتدیر میشدیر .

حرمتلی دبله بیجی لر نغله لیک له آذرباجان تورکجه سی نین تاریخینی عصریمیزین باشلانغینا قدر سرعتلی وقصا سیرشکیلده گوزدن گئچیرمیش اولدوق . دیلسمیزین اوندان صونراکی وضعیتینی هله ۶۰ ابله یا خین اولان بهلوی رژیم زامانیندا معروض قالدیغی دورا خلاصا و گثرله مه حران نینی آز - خوخ هامیمیز سلسریک . سوگون سئو سحلی و خوشحالی کی، خزان گورموش دبل باغا میزده بیثنی دن ححک لیمه علامتی گورولمکده دیر . انشاء اله آنا یاسا میزین حکملری و اسلامی عدالتین ساهه سینده ملی ستم دن اثر قالما یا جا قدر و عزیز اولکه - میز ابرانین مسلمان خلقلری سرلیکده ترقی و انکشاف بولوندا قاغا گئده حک لر .

معروضه مین مونددا تیریز دانشگاهی نین حرمتلی رئیسی آقای
 دوكتور سیفلو دان بئله بیر سیمیناری برپا ائتمک اوچون تشکر
 ائدیرم اوماریم بو خیرلی تششو صونراکی گرهکلی و ضروری ایشلره
 باشلانقیچ و فتح الباب اولسون .



استادشهربار سمیناردا
 شعر اوخوبارکن



تیریز دانشگاهی رئیسی
 آقای دوكتور سیفلو



دوكتور جواد هیئت



دوكتور حمید نطقی

تصویرلر اطلاعات غزئته سیندن آلمنمیشدیر .



— غوم آذربايجان توركجهسى —
يازى ديلى - بديعى توركجه



بنام خداوند جان آفرين
حكيم سخن در زبان آفرين
(اوز و سوز يارادان تانرى آدپله
(سەدى)

دونيانين مختليف يفرلرينده. ديلىلى بير / ديلداش حماعتلىر آز
دگيلدير. لکن بونلارين هاميسى عيىنى ديلده دانيشديقلارى حالدا عيىنى
بيچيمده دانيشمازلار، هر دسته اوز ياشايشينه گوره خاص بيچيمده
سوزونو آنلادار. لاپاشدا دشك لازيمدير كى هرديلىن اساس وظيفهسى
دورد جور دور: ديل اجتماعى مناسيت ايجاديندا، فيكيير اوچون دايق
اولماقدا، دوڭولارين بليرتمه سينده، و نهايت گوزه لليك ياراتماق
يا خود بديعى افاده ده واسيطه اولماقدا قطعى رول اوينار. ددديگيمز
كيمى، هر جماعته انسانلارين دانيشيغى بير- بيريندن آز- جوخ فرق
له نير. ديلىلى اساسدا عيىنى اولانلارين بو اختيلافلارينا، بؤيوك
اولچولرده، " لهجه فرقلرى " دئيرلر. حواب ايسته ين مهم بيرسئوال
بو " فرقلى لشمه نين " نه حاللاردا لهجه فرقى و نه شرايط ده ديل فرقى
آدلانديريلماسى دير.

بو ايكي مفهومو بير- بيريندن آيئران خصوصيت لرنه دير؟ جوغرافى،
تاريخى، سياسى، اجتماعى وسايره شرط لرين بو " فرقلى لشمه " ده تاثير
لرى نه دير؟
اساسدا ديلداش اولانلارين دانيشيق اختيلافلارى درجه باخيميندان
فرقلى دير:

۱ - هر ديلىن معين بير محيط ده آلدیغى خاص بيچيمه، " لهجه " يادا
" ديا لهقت " دئيرلر. باشقا بير تعبیرله: مختليف سبب لره گوره، بير
يوره / منطقه خلقى نين ديلينده وجودا گلن خصوصيتلره بيرليکده " لهجه "
دئيرلر. ائشيدن لر دانيشانلارين ديلينده، عيىنى ديلدن اولمالارينا
رغماً قونشولارين ديلى ايله مقايسه ده بير " باشقاليق " حس ائده رلر.
بو حال، لهجه فرقى نين علامتى دير. لهجه لرى معين محل يادا دانيشانلارا

نسبتله آدلاندیرارلاز .

۲ - لهجه نین آلتیندا فرانسئزلار "پاتوا" (*Patois*) تعبیرینی ده ایشلتمکده دیرلر . فارسجا دا ، بو اصطیلاهی " گویش " اولاراق ترجؤمسه ائدیرلر . لکن ، خالیص فارسجا ماراقلیلاری " لهجه " سوزونوده " گویش " دئییه ترجؤمه ائتمکده دیرلر . بؤنا گوره " گویش " سوزونو ائشیتدیگیمیز ده " لهجه " دن می یا خود "پاتوا" دان بحث ائدیلدیگینی سئچمک اکثر ا ممکن اولمور و سهؤلره یؤل وئریلیر . بیز "دیالهتت" اصطیلاهینا " لهجه " و "پاتوا" سوزونه فارسجا " گویش " و اوز دیلیمیزده " آغیز " دئمهگی داها دؤغرو گؤرؤروک .

دیل ، لهجه و حتی آغیز اوچون قطنی و هرکسین بیرلشدیگی تعریف تاپماق چتین دیر . هله "دیل" ایله "لهجه" مفهوملاری نین فرقی چؤخ نمبی دیر . ائلهکی بو سئواللارین هامیسی سؤروشولابیلر : عجاآمریقالیلار و اینگیلیزلر اینگیلیزجه نین ایکی مختلف لهجه لرینی می دانیشیرلار ؟ یؤخسا آمریقالیلار اینگیلیزلرین دانیشدیغی دیلین آیری بیر لهجه سینده می دانیشیرلار ؟ یادا آمریقالیلار و اینگیلیزلر ایکی آیری دیله یعنی " آمریقانجا " و " اینگیلیزجه " دانیشیرلارمی ؟ بو سئواللاری تورک اصیللی دیلر حقینده ده عئینا سوروشماق اولار .

بو سئواللارا وئریلهجک هر هانمی جواب اولزون مناقشه لرین قاپیلارینی آردئینا قدهر آچا بیلر . بو سئوال - جوابلار هئج ده بیزیم چاغیمیزا مخصوص دگیل دیر . مثلا یاغین گئچمیشده . مشهور شاعر علی اکبر صابرین بئله بو بابدا بحثه گیریتدیگینی خاطرلتمک اولار . " بیر مطلبی عثمانلیجاندان آذربایجان تۆرکجه سینده (صابرین تعبیری ایله تۆرکه یا تۆرکۆیه) کؤچورمه گه " ترجؤمه " دئمک دؤغرو دورمو یا دگیل دیر " مسئله " سی نه دنسه اورتایا آتئلمیشدی . صابر بو آدلاندیرماغی سهؤ حساب ائلیر و دئیر :

عثمانلیجاندان ترجؤمه تۆرکه ؟ بؤنو بیلیم
کئچرک یازیبیر " گنجه لی " یا اینکی هنک دیر ؟
ممكن ایکی دیل بیر - بیرینه ترجؤمه ، اما
عثمانلیجاندان ترجؤمه تۆرکه نه دئمک دیر ؟
یعنی صابرین فیکرینجه " ترجؤمه " سوزو ایکی آیری دیلده کی مطلبی

بیر دیلدن او بیریسینه کؤچورمکده ایشله دیلییر. بیردیلمین (تۆزکجه - نین) ایکی لهجه سی اولان (همانلی تورکجه سی و آذربایجان تورکجه سی) باره ده " ترخومه " سوزو غلطدیر. سوخالدا، بس نه دئمک لازیمدیر یئنه صابره قولاق آساق :

" تحویل - عبارت " سوزونو " ترخومه " قانماق مکتبلی جو جوقلار دا بیلیر کیم بو خطا دییر بیر بیله خطا کلمه محرر قلمیندن جاری اولور ایسه، ادبیاتا بلا دییر.

بو بحثه بنزهر مناقیشه لره سؤگون بیله راست گلیمک ممکن دور. مسئله نین بیر دیلیک حل ائدیلمه سی " لهجه " و " دیل " مفهوملاری نین حدودلاری نین معین و قطعی خطله چمک امکانسیزلیغیندان چیخیر. او قده رکی راجا تاجفرانسیزحانی بیله، " رومانس " " لهجه " لریندن بیرسی کیمی حساب ائتمک اولار.

" آغیز " دئییه ترخومه ائتدیگیمیز و فارسجاداکی " گویش " - ه یعنی " پاتوا " - یا گلینجه : عالم لقریزگوراف " امبل لبتره، " آغیز " ی " لهجه " دن بیله بیر بیان لافرقلندیریر :

" Un patois est un dialecte qui est dégradé "

" آغیز (گویش) آشاغیلاشمیش بیر لهجه دییر . باشقا بیر تعمیرله " یازیلما یان بیر " لهجه " نین عاقیبتی " آغیز " حدینه دوشمکدر " آذربایجان تورکجه سی عصرلر دییر ایفایا مالکدیر. اونون یازیلی دیل اولراق شکیللنمه سی ، هله اورویانین بو گونکو دیللی نین وجودا کلمه دیکلری چاغلاردا تما ملامشبدیر .

ایندی دیلیمیزی یازمایا - یازمایا بیر " آغیز - گویش " دره که سینه اندریمک فضولی - خطائی - دده قوقود و مین لرحه مرثبه یازان و ائلی - میزین شانیندان دانیشان اوزانلارین امانتینه ، ان خفیف تعبیرله ، خیانت دییر .

سورادان دا ایفا مسئله میزین (کی تانریا حمد اولسون آرتسق حل اولموشدور . یالینز اونون بیر آن اول منیمسنمه سی دیل شعورونما مالیک منور - آیدینلار میزین همتینه قالیبدیر) نهدن ان واحیبا یش لردن صاسلدبعی دا اؤز - اؤزونه آنلاشیلیر .

بوتون غیر- علمی ملاحظه‌لری بیر طرفه آتانداندا، دشمک اولار کی ، لهجه ایله دیل آراسیندا فرق قویماق بسیط له شیر و بقله بیر " اولچو" اله گئچیر :

" دیل ، لهجه لرین معین حدودلارینی گئچر . نئجه کی، بیر لهجه او لهجه ده دانیشانلارین منطقه سینین آشما ییب و باشقا قونشو و قوه سوم لهجه لرین " مشترک مخرجی " (*Common denominator*) حالینا کلمه سه " دیل " ساییلماز "

باشقا بیر تعبیرله : " دیل ، عئینین اصلدن کلمیش مختلف لهجه - لرین اورتاق مناسبت واسیطه سی (مشترک ارتیباط واسیطه سی) - دیر . " دیل " و " لهجه " آراسیندا هارادا - نه جور ایشلمه سی نظربندن ده فرق واردیئر بونو بیر مثاللا آجیغلا یاق :

سوئس املکه سی نین آلمانجا دانیشیلان بفرلرینده " دانیشیق " عموما ایکی شکبلده اولور :

۱ - یئرلی لهجه ، یعنی آلمانجا نین سوئس لهجه سی، اؤزلری نین ددیکلری کیمی " سوئس آلمانجا سی " (*Schweizerdeutsch*)

۲ - اورتاق (مشترک) عموم ادبی آلمان دیلی، باشقا تعبیرله فصیح و استاندارد آلمانجا ، اؤزلری نین ددیگی کیمی : " یوکسک آلمانجا اشارت اولدوغو کیمی بو ابکی " دانیشیق " - ین ایشله ییشی (فونکسیونو) فرقلی دیر . یعنی بعضی شرطلرده بیرینجی نوع " دانیشیق " و بعضی شرطلرده ایسه ایکینجی نوع " دانیشیق " داها مناسیب اولور مثلا : زوریخ شهری نین بیر اونیوه رسته پروفه سورؤ درس وئره رکین عموم ادبی آلمانجا نی ایشله دیر ، لکن عئینین شخص خصوصی صحبتلرینده سوئس آلمانجا سی ایله دانیشار . زمان و مکان دان باشقا " موضوع دابو ایکی " دانیشیق " دان بیر یسینی انتخاب دا رؤل اوینا ماقدادیر . مثلا همان زوریخ اونیوه رسته سی نین ایکی پروفه سورؤنون صحبتلرینه قولاق وئریک ، اولارین کۆچه ده قدم ووردوقلاریندا تکنیک ، ادبیات ، علم و سایرهدن بحث ائتدیکه عموم ادبی آلمانجا ایله خصوصی و شخصی موضوعلاردا ایسه سوئس آلمانجا سی ایله دانیشدیقلارینی گؤره ه بیک .

بو حادته نین دیلجی لیکده آدی " ایکی دیللی لیک " (*Diglossie*) دیر و دؤنیا میزین بیر چؤخ نقطه لرینده موخوددور . مثلا عربلرده ، او - غوموش محیطلرده خصوصی و شخصی صحبتلر یئرلی عربجه و ادبی ، علمی و

اجتماعی بحثلر فصیح عربجه ایله ، یعنی عموم ادبی "عربجه" ایله اولار بیزده ده عئینا بئله دیر. "عموم ادبی آذربایجان تورکجهسی" نی بیلن لر ، یعنی اوز دیلینی اوْخوموشلار شخصی و خصوصی صحبتلرینی اوز لهجه لرینده (تبریز لهجه سینده ، اردبیل لهجه سینده ، اورمولهجه سینده ، ماراغا لهجه سینده ، زنگان لهجه سینده ، قشقای لهجه سینده و سایر لهجه لرده) ائللرلر ، لاکین ادبی ، علمی ، اجتماعی و سایر موضوعلار دا دانیشاندا و هر هانسی بیر مطلبی یازاندا اوْخوموشلار دیلی نی ، یعنی " عموم ادبی آذربایجان تورکجهسی " نی ایشلتمه لری طبیعی دیر .

یازیلی آذربایجان تورکجهسی کلمه جهتیندن یادا بیر پارا قراما - تیک قایدالار جهتیندن و نحوئی جهتدن یئرلی لهجه لریمیزدن البته فرق لی دیر . بو فرقلردن شبه لئمنک ، نگران قالماق ، چیمچشمک و قورخماق یئرینه اولارلاری اورگشمک داها منطقی دیر . محررلر ، شاعیرلر و منور - لریمیز بو خصوصیتلری ، او یادا بو قونشودان بئروووز آلماییشلار . بو خصوصیتلر لاپ دده - بابادان قالما اوزوموزونکودور . دقت ائتسه ز اولاردا فضولی لرین ، نسیمی لرین و دده قورقودلارین سسلرینسی تانیبا حاقسینیز . اون - اون بئش "تازه" کلمه یه کلینجه ، اونلار دا اوز دیل قابدالاریمیزا گوره و علمی جهتدن دوْغرو - درست دوْزدلیمیش اولماق شرطیه کینه بیزیم اوز مالیمیز ساییلیرلر . مگر ، فارسجادا ، بیر خوخ باشقا دنیا دیل لرینده اولدوغو کیمی ، وضعیت عئینا بئله دگیلدیرمی ؟

بۇرادا بیر " لئنفوبستیک " قایدایا گلیریک : یازیلاردا عموماً (و دانیشیق لاردا شرطلره گوره) فصیح دیل ، عموم ادبی دیل ، اورتاق استاندارد دیل ایشله نیلیر . نادیر اولاراق ، مثلا بیر سیندن بیر سوزو عئینا نقل ائتدیکمیزده ، معین لهجه نی ذکر ائله دبگیمیزده ، مزاح نادا مختلف دانیشیق لاری افاده ائدن تئاتر پیه سلرینده یئرلی لهجه لر ، حقلی اولاراق یازی یا گئچیریلیر .

اسندی یه دک دئدیکلریمیز دیل لرین تاریخ بویونجا تکاملونسه عایدی . بونلار " ایچ دگیشیکلیکلر " دیر ، یعنی اجتماعی ، دموقرافیک اقتصادی ، ساسی ، نظامی عامل لرین و مختلف مدنیتلرین قارشیلیق لی تاثیر ایله تدریحا وجودا گلن دگیشه لر دیر . بیرده دیل لرده پروگرام - لار ، او دیلی دانیشانلار طرفیندن ، لزوملو تحوللر وجودا کتیریلیمک

ايسته نيلير . بو دگيشمه لر اكثر بيا اوچ ساحده واقم اولار .
۱ - عموم ادبي ديلده . قايدا و سوزلري تدقيق ائتمك و تعبیر
جايزسه " استاندارديزه " ائتمك .

۲ - ديلي يئني لشديرمك ، آريتماق ، احيا ائتمك .

۳ - يازي ، املا مسئله لرينده . تدقيق و قرار وئرمك . عموم خلق
ديلي نين تشكولو مسئله سي ، موجودسا اونو قوروماق ايشينده ، اكثرأ
ديلين لهجه لريندن بيريسي اوبيريسي لره اوستون چيخار و " عموم خلق
ديلي " نين اساسي كيمي قبول اولار . ديل قايدالاري تثبيت ائديليسر ،
" اولگو " لر مشخس اولار و عموم خلق ديلي مختليف لهجه لرين اوستونده
و اولارلرين فرقلرينه باخما ياراق بيچيمله نر . دئديگيميز كيمي بسو
حادثه يا تدريجه ، يادا بير شخص يا انجمن طرفيندن وجودا گلر .

بعضي حاللاردا عموم خلق ديلي هئج بير لهجه يه استناد ائتمز و
باشليجا لهجه لرين اورتاق خصوصيتلرينه ماليك اولار . بسو بيير
هيئتتين با حارديغي كيمي بير شخصين ده دوزه لتديگيني گورموشوك نجه
كي ، اون دوققوزونجو عصرده ، نوره زلي ايوور آسه ن (Ivor Aasen)
اولكه سي نين داغيئنيق و پريشان حالداكي لهجه لريني تدقيق ائتدي ،
هر بيريسيندن بير - ايكي خصوصيت آلاراق بؤگونكو " عموم خلق يازبلي
نوروز ديلي ني " بيچيملنديردى .

" استاندارديزه " ائتمك : يازي نورملاريني مشخس ائتمكله ، يازي
قاندالاري و املا قىلاووزلارنى تاليف ايله ، ديلسن لغت / سوزلوگونو
ترتیباً مكله تحقق ائتديريلر . يازيسى اولمايان حماعتلرين عموم
خلق ديلي اوزانلاري و دستا نچلاري سايه سينده عصرلر سوبونجا گئرچك -
له شر . بعضاً سوايش بير تك اوزانسن چيگينه يوكلنميش اولار . " هومر "
يونانين دستان ديلي ني بارا تمش ، ها بئله " دانته " ائتالبا دا
" توسقان " لهجه سيندن عموم ائتاليان ديلي نين ياراديلما سيندا
قطعي رول اونا مبدير .

زامانيميزدا عموم خلق ديللري نين قوروسا سندا محرر وشاعير -
لرسن ياسيندا انجمنلر ويا رسمي درتك لرين فعال اولدوغوسو گورمكده
- بيك . سونلارين ان مهم ابشي ديلي زامانا اوبغون توتما قديسر .
سونودا گاه كوهنه لمش سوزلري بعضا عئينا و بعضاده معنالاريني بير
آز " اوان - سويان ائده رك " تازه لسدرمك له ، گاه ديلبن مختليف

لہجہ لریندن عموم دیلہ سۆزلر جالاما قلا، گاه دأدیلمین قایدالارینشا گۆره ذوق و دقتله یقنی کلمه لر دۆزه لده رک دیبل خزینه سینى غنى لشد۔ بىرمکله ، گشچکلشدیریرلر۔

بۇ ایش دئدیگیمیز کیمی هیئت لر طرفیندن، "آقاده می"، "انجمن"، "قورۇل"، "فرهنگستان" ... آدلاری ایله گۆرۆلور۔

ایکی میثال دیلچیلر طرفیندن بۇ بابدا چوۇ ذکر اولار:
"باها سا ایندونه زیا" و "عبری" دیللیرى . بۇدیبلر زامانئیمیزدا بیچیملمیشلر و فعال برۇقرا ملاری سایه سینده تازہ سۆزلر، ترکیبلر، مطبوعات و خصوصاً درس کتابلاری یولو ایله خلقالین قبولونا تقدیم اولور و رواج تاپیر۔

دۇنیادا ۲۵ اولکهنین عموم خلق دیللیرى اۆزه رینده آپاریشلان آراشدیرمالارا باخدیقدا ، بئله درنه کلرین ۱۶ – نجى عصر دن بۇ یانا ، دیبلرده گشچکلشدیردیکلری انکیشافلارین بۇیوکلوکونه اینانمسا ق مجبوریتینده قالیریق .

بۇ رسمی درنه کلردن آیری اولاراق بعضاً یئرلی تشکیلاتین ، محلی اداره لرین ولایت شورالاری نین دیل ایشلرینده فعال اولدوقلارینسی گۆرمک اولار . بریتانیا دا "ولش" دیلی نین انکیشافی تاریخی بۇنا یا خشی بیر مثال دیر .

کۆتله مناسیبتلری واسیطه لری نین (وسایل – ارتباط – جمعئی نین) انکیشاف بحثی بۇرایا سیغیشما ز . خلاصه اولاراق دئمک اولار کی گله جکده بۇ واسیطه لرین دۇنیا اولجوسونده استیلا لارینا رغماً گینه یئرلی دیبلر قوملار افرادی آراسیندا ، ملی دیبلر اولکهلرده کی اقوام آراسیندا مناسیبتلر واسیطه سی کیمی انکیشافلارینا دوام ائده حکلر . بونلارین یانیندا بیر نچه دیل بین الملل مناسیبتلرده ایشلهنیله جک و دونیا جا هر قسم انسانلار طرفیندن داها گشیش اولچوده امگه نیله جکدیر . بئله جه عئینى واسیطه لرین انکیشافی سایه سینده هر سویده قومى، ملی، بین الملل واسیطه لر آسانلاشا حاقدیر . بیرآز گشری یسه دؤنک : " عموم خلق دیلی " تشکل ائدر – ائتمز بیر صیرا عمل و عکس العمللر زنجیره مه سی باشلار : استاندارد عموم خلق دیلی بىر لهجه یه اساسلانمیش و اوندان توره میسه آنا لهجه نى بۇتغولرکله اوزونده حل ائتمگه باشلار . مثلاً تاریخده " آتیک " یونان لهجه سی نین باشینا

کلن ده سو اۆلدو. باشقا لهجهلرده گنج - تئز عموم خلق دیلی نیسن تاثیرلرینه معروض قالار و آز- جوخ دگیشلر و اونا بنزه مهگه باشلار- لار. مثال اولاراق : فرانسیز عموم خلق دیلی بوتون شمال لهجهلره تاثیراتدی و اولنلاری اوزونه بنزه تدی، لاکین شمال "ببقار" لهجه سیند دئمک اولار کی اثر بوراخمادی . بونون ترسی نی ده گورمک اولار .

استاندارد عموم ادبی دیلدن اوزاق قالان لهجeler ، یازی دان دا محروم قالینجا گئت- گئده کلمه خزینه سی باخیمیندان کاسئبلاشار ، قایدالاردان انحراف آرتار .

معترضه اولاراق قئد ائده بیم کی بیزیم باشمیزا دا ائله سو حادیشه گلسدیر . بو شرایطه طبیعی دیرکی عموم ادبی دیلی بآدا- سالماق و اوت ساسمیش باغانی آلاقلماق و ضایعاتی ترمیمه جالبشماق لازمدیر .

یازی دیلی، دانیشیق دیلینه گوره داها " محافظه کار" دیر. برونوع دبل دیاله قتی گنندن سوز ائتمک یئرینده اولار: دبلده دورمآدان دگیش بئر حرکت له، تثبیت ائتمک جالبشما سی، براسر گئدیر .

حتی یازی اولما سان یئرلرده بئله اوشاقلارا قدیم متن لیری ازیرلتمک له (مثلا قدیم "هیند" ده و "قول" - Gaule - داعصرلردن بیری دیلین اصل آهنگسی و قایدالارینی محافظه ائده بلمشلر .

"یازی دیلی" ائله "بدعی دیل" دایما عئینی دگیلدر . " یازی دیلی " داها جوخ اورتاق / مشترک دیل اولماغا مکلّفدیر . بعضی شرایطه ده بو ایکی مفهوم بئر- بیریمن آبری دؤشر .

بئله حاللاردا " ادبی دیل " - دن باش جیبارانلار و اونو ائله- دن لر اوزلوگو بده بئر " صیف " آادا " قاست " اولوسدورورلار . مثلا منشی لر / " دبیران " اوزونه خاص عادت لر و عنعنه لری ائله باشلی- باشنا بئر " قاست " دی .

تورکچه ده "دوان" ادساتینا مسوب اولانلار بو وضعیتده سائلاسیر . بئله حاللاردا بونلار یعنی " بدعی دیل " اوستالاری گئت - گئده خلفن دیلیندن ، اورتاق عمومی دیلدن اوزاقلالارلار . اولارین دانسعننی خارجی بئر دیل کمی اؤگرمک ضروری اولار . بو شرایطه مثلا " دوان ادساتی " قارشیسندا گئرحکده دئمک اولار کی ، اورتاق عموم دیله "اوزان" لار صاحب حخارلار .

باشقا بىر زاويەدن دە "بديعى دىل" - لە "يازى دىلى" آراسىندا -
كى تىفاددا دقتلىرى چىمكى لازىمدىر .

طبيعى دىر كى، يازى دىلى داھا كىنىش كۆتلەر لىر طرفىندىن آنلاشى -
لىرسا مناسىبتا ايجادىندا داھا چۆخ موقق سايىلار . لاکىن بىر بىلدىرى
(ساس / پىام)- نىن مەركىب و اىھاملى اۆلدوغو اۆلچۆدە آنلاشىلماسى
چىن لەشر . اۆبىر ياندىن دا "بديعى دانىشىق" اكثر يا اىھاملى ،
اىنچە ، چۆخ معنالى و مەركىب اۆلور ، بىلە جەدە كۆتلەر لىن آنلادىغىسى
دىلدىن اوزا قلاشىر .

بۇنا گۆرە فرانسىز محرر "بارەس" دىبىر :

"ھامى نىن آنلادىغى دىلدە ، اىنچە نكتەلەر آنلاتماق مەمكىن دىگىلدىر" .
بۆتۆن بۇنلارغا رىغا بو اىكى نۇع آراسىندا قارشىلىقلى مناسىبت
لىر واردىر . بديعى دىل اورتاق مەموم دىلدە و اورتاق مەموم دىلدە
بديعى دىلدە تاثير اىتمەك دەدىر . اىلەكى محرر و شاعىر لىر مەموم خلىق
دىلىنە خدىملىرى انكار اىدىلە بىلمىز . مەموم خلىق دىلى بديعى دىلە بىر
چۆخ ھىجەتدىن مەيۇندور . بديعى اىرلىر مەموم خلىق دىلى نىن دا يا ناغى
دىر . دىل بۇنلار لىن سەي اىلە انكىشاف اىدر . بىز گۆزەل اىرلىرى اۆگۈرە ..
نىر و اىرلىرىك ، بو صورتلە دىلمىزىن اىھەلىگىنە و گۆزەللىگىنە
نەغۇد اىدەرىك اونو آنلار لىق ، و سئوهرىك ...

بۇيوك يا زار و اوزانلار لىن دىل اۆزەرىندەكى اىشلىرى ھىكمەدارلار لىن
قىزىل اۆستۈندەكى سگە ضرب اىلە مەلەرىنە بنزەر : اۇنون اۆستۈندە
دگەرىنى باصار ، اۇنا رواج وئىر ، اۇنو ھەركسە قىبول اىتدىرر .

بىلە جە فرانسىز دىلىندە دانىشانلار بىلمەدىن پاسقاللار لىن ، لارۆ -
ۆبەرلىرىن ، مۇنتەسقىۇلرىن ، وۆلتەرلىرىن تەسىر و كەلمەلىرىنى اىشلە -
دىرلىر . فارسلاردا دانىشاندا فردۇسىلرىن ، نظامىلرىن ، خاقانىلرىن ،
ھافىللىرىن ، سەدىللىرىن و ھاشىللىرىن زىھىللىرى نىن نەتىجەلىرىندىن فادالا -
نىرلار . تۆر كەلدە بىلمەدىن دەھقۇدولار ، كاشغىرلىر ، نواشى لىر ، نىسىملىر ،
خفاشىللىر و فضولىللىرىن آغزى اىلە دانىشلىرلار .

بۇ بۇيوك داھىللىرىن اىرلىرى نىن دادىنى آنلاما يا نلار ، كىچىمىشلىر -
بىدىن خىرىسىزلىر ، مىراثلار لىسا ھابىبا و لىمانلار اۆز دىللىرى نىسىن -
گۆزەللىگىنى و وسەتىنى نىھە قانا بىللىرى ؟ بۇنلار گۆندەلىك مەبىشت -
لىرىندە اىشلىتىدىكلىرى نىھە بۆز كەلمەلىك "كەلمە داغا رىجىقلار لى" نىسىن

محدودیتى نى نئجه آشا بیلرلر، و دیلرینده اولان مین لرجه-شوز و
تعبیردن نئجه خبر آلا بیلرلر؟

بیز کئچمیش بدیعی - علمی اثرلریمیزی تدقیق ائده - ائده کلمه لر
دوغرۇ - دؤرؤست ایشلتمه گی اوگره نهریک ، سؤزؤموزه رنگ ، سیمیزه
آهنگ وئره ن تعبیرلرله فیکریمیزی افاده ائده ریک دیلیمیزی دیب -
دیری آیاقدا توتاریق، سؤز دیلنچیلیکینه تنزل ائتمه ریک .
دیل بیر سارا بنزه ر، ساری دیله کتیرمه گی اوگره نمه یین ساریندان
نه کیمی ملودیلر چیخارا بیلر ؟

الله وئرکیمی اولان داشغین ذوقلا، کئشیش استعدادلا، اوزون ایل
لر اوخویوب، آراشدیریب، اوگره نیب بیلنلره، بو زنگین میراثلا
صاحب چیخماق لیاقتین گؤرسه دنلره ، دیلیمیز حقیقدا فکر صؤرؤشدو-
غوفوز زمان دیر کی، بئله بیر جواب ائشیده بیلرسینیز :

تۆرکون دیلی. تک شوگیلی، ایستکلی دیل اولماز

اؤزگه دیله قاتسان بو اصیل دیل اصیل اولماز

اؤز شعرینی فارسا - عربه قاتماسا شاعیر

شعری ائشیدنلر اوخویانلار کسیل اولماز

شاعیر بیرآز صؤنرا بئله دوام ائدیر:

سؤزلرده جواهر کیمی دیر اصلی بدلسدن

تشخیص وئرن اولسا، بو قدر زیر - زیبیل اولماز

بو تشخیص قدرتینی، بو آنلایشی آنجاق دیلیمیزی اوگره نیکله ،

دیلیمیزده یازیلیمیش اثرلری تدقیق ائله مکله اله ائتمک اولار والسلام .

آچیق دیله بونو دئمک لازیمدیر: بیزیم یازی ادبی عموم دیلیمیز

- یین هئج اولمازسا سگیز عصیرلیق پارلاق بیر کئچمیشی واردیر. بونو

گؤرمه ییب و لهجه لری دیل عوضینه قویوب، صؤنرا معطل قالان بیزلر ،

حتی تصادفاً دیل و مدنیتیمیزین کؤهنه باده سیندن بیر اودوم ایچه

بیلسک شهبه سیز " اسفرا یین لی حسن اوغلو" - ایله سس - سه وئره جک و

بئله دئییه جه ییک :

باشئمدان گئتمه دی هرکیز سنینله ایچدیگیم باده

نه باده ، باده ، مستی، نه مستی ، مستی ساغیر .

بو آزیندان ۷ - عصریک کؤهنه باده نین ایلك قدحی نین کیفیتینی

بویوک "فضولی" بئله وصف ائتمیش :

چو یک جام دادی من خسته را
گشادی زبان فرو بسته را
زبان را زمان تکلم رسید
به سر نشسته جام اول دوید

بۇ دېل و ائلل سئوگيى نېن باشلانغىچى وارسادا صونو يوخدور :

بېر قطره ايچن چشمه نوشين بلا دان

باشين آلاماز بېر داخى باران بلا دان ...

آذربايجان تۆركجهسى يازى و ادبى دېليندن ، بئلهجه ، اقلأ يئددى
عمرليك اليميزده امرنكلر واردتر . بۇ نمونه لرېن صلابت و مكمالليگين .
- دن و عئنىنى زاماندا اينحه و درين معنالى افاده بيچملىرىدن
عموم يازى و ادبى ديليميزين بۇ تاريخلردن چۇخ - چۇخ اول اوستون
بېر كيفيت ده بيچملىنميش اولماسيندا ان كيچيك شېهه بۇراخماقدا -
دېر . زامانلا ديليميزين انكيشافى و تكاملولو دوام ائتدى . تشييع
مذهبى بو ديلده نعتلر و مرثبهلر صورتينده ان بديعى افاده سىنى
تايدى . ائلهكى آذربايجان ادبى توركجهسى حدودلارين ائته سينده ده
تشييع و عرفانين اموز دىلى كىمى بېر قسم اوزانلارين ترنم واسيطهسى
اولدو .

اوزون " قرينه " لرگليب گئچدى . بيزيم بئويوك و شانلى بابالاريمز
الده قلم ، بېر يانندان " المعلم الثانى " كىمى لقبلره حق قازانديزاد
- جاق قيمتده عربجه علمى رساله لر ، بېريانندان فارس شعرينه تازه
روح آشيلايان ديوانلار ، اوبىر يانندان دا اموز ديليميزده بديعى اثرلر
يارا تديلار .

خلقىمىزده اموز دېلينه رغبتى آرتيق دى . ۱۹۵۸ ده باكى دا
باصيلميش فضولى ديوانين مقدمه سيندن وئره جه گيمىز بېر مثاللا بوسا
اشارت ائدب گئچك . اورادا عئينا سئله يازيليدير :

" فضولى ديوانى نېن آشاغيداكى نشرلرى واردير :

- ۱ - تبريز (داش باصا) ۱۲۴۴ (۱۸۲۸ ميلادى)
- ۲ - تبريز ۱۲۴۷ (۱۸۳۱ ميلادى)
- ۳ - تبريز ۱۲۶۶ (۱۸۴۹ ميلادى)
- ۴ - تبريز ۱۲۷۰ (۱۸۵۴ ميلادى)
- ۵ - تبريز ۱۲۷۴ (۱۸۵۷ ميلادى)

۱۲۵۴ (۱۸۳۸ میلادی)	۶ - بۇلاق مطبعەسى
۱۲۵۶ (۱۸۴۰ میلادی)	۷ - بۇلاق مطبعەسى
۱۲۶۸ (۱۸۵۱ میلادی)	۸ - استانبول (داش مطبعەسى
۱۲۶۸ (۱۸۵۳ میلادی)	۹ - استانبول
۱۲۶۸ (۱۸۵۴ میلادی)	۱۰ - استانبول
۱۲۸۴ (۱۸۶۸ میلادی)	۱۱ - استانبول، مطبعە اصولواىلە
۱۲۸۶ (۱۸۷۰ میلادی)	۱۲ - استانبول
۱۲۸۸ (۱۸۷۲ میلادی)	۱۳ - استانبول
۱۲۹۱ (۱۸۷۵ میلادی)	۱۴ - استانبول
۱۲۹۶ (۱۸۷۹ میلادی)	۱۵ - استانبول
۱۲۹۶ (۱۸۷۹ میلادی)	۱۶ - استانبول
۱۳۰۸ (۱۹۱۵ میلادی)	۱۷ - استانبول
۱۹۲۴ میلادی	۱۸ - استانبول
۱۹۴۸ میلادی	۱۹ - استانبول
۱۹۵۰ میلادی	۲۰ - استانبول
۱۳۰۰ (۱۸۸۲ میلادی)	۲۱ - خيوە
۱۳۱۱ (۱۸۹۳ میلادی)	۲۲ - داشکند
۱۳۱۲ (۱۸۹۴ میلادی)	۲۳ - داشکند
۱۳۲۵ (۱۹۰۸ میلادی)	۲۴ - داشکند
۱۳۳۴ (۱۹۱۳ میلادی)	۲۵ - داشکند
۱۹۱۵ میلادی	۲۶ - داشکند
۱۹۴۴ میلادی	۲۷ - باکی
۱۹۵۸ میلادی	۲۸ - باکی

" بۇ سۆزلەر دقتە دگر بىر نقتەنى ابشقلاندبئير : "

۱۹۵۸ میلادی يە قدهر فضولى نىب دىوانى ۲۸ دفعە نشر اعدبلمبشديبر . ايلک نشر میلادی ۱۸۲۸ دە (هجرى ۱۲۴۴ - دە) اۆلموش . دقت ائندى - نيز مى هارادا؟ تىرىزده ! صۇرالار - معنى سىرىزن اكينجى - چاپئندان صۇنرا - بۇلاق - دا . استانبولدا اسە ايلک نشر ۱۸۵۱ دە اۆلموش و داشکند دە ۱۸۹۳ دە ، باکی دا اسە آنحاق ۱۹۴۴ - دە . استانبولداکی ايلک نىرىنه قدهر بو دىوان تىرىزده اۆچ دفعە چاپ اۆلموشدور . دئمک بىزم بابالارىمىزىن اوز ادبىيات و دىللىرىنه اۆقدۇر

عشقلری واریمیش کی، بیوک فضولی نین دبوانی کیمی سیط اولما بار، بیر اثر تورکیه و قافقاز و سایر اولکه لرده جاپ اولماقدان قاباز هر یثردن اول تبریزده جاپ اولموشدور. او دانه بیر دفعه بلکسه ۲۹ ایل ده تام آلتی دفعه ! "

"... دشک فضولی نی و اونون شخیصنده و اثرینده دیلیمیزی و ادبیا تیمیزی سئومه گی و منیمسه مه گی بیز هم تورکیه تورکلریندن هم او تایدا کیلاردان چوخ اول شوت ائتمیشیک. بو عشق بیزیم ایچیمیزده قاینا میش، بیزیم ائللرده چیچکلنمیش، ایلك میوه لرینی ده ائله بورالاردا و ثرمیش."

(آذربایجان تاریخینه بیر باغیش "مقدمه یثرینه" ص ۶)

بیلدیگیمیز کیمی، فلک بیزیم اوچون ترسه دؤندو. استعمار یسن خیز آلدیغی دوراندا، شووی نیست استیلاخی دوشونمه لر بیزیم مملکتی- میزه قدر کلدی .

سیزی داریخدیرماق اوچون، آغیرایلرین حکایه سینی قیسا کسیرم و حافظین دیلیجه بیر اشارتله کئچیره م:

« از آن سموم که بر طرف - بوستان بگذشت

عجب که برگ - گلی ماند و بوی - نسترنی »

ایندی اوزونجا بیر "دوراقلاما" مرحله سیندن صورنا انقلابین نتیجه سی اولاراق دیلیمیزین آغیر زنجیر لردن قورتولما سی شکرانه - سینه، خرابچیلیقلاری تعمیر و خسارتلری ترمیم ائتمک ایشینده آرتیق غفلت ائتمه مه لی بیک. مدنیتیمیزه و ورؤلان اولدور و حؤضره لسه باخما یاراق ائلیمیزین شوگی سی و دیلیمیزین معجزه آسادیانیتلیغی سایه سینده مدنیتیمیز آغیر یارالار آلیمیشادا الحمدلله درینلیکلرده کؤکلری ماغلام و حیاتیتله مال-مال دئر. شاعبرین دئدیگی کیمی:

بیمار ایسه ده هر نه قدر چشم سیاهی

عشاقی پریشان ائده حک قدرتی واردبر!

انشاء الله بیز سو سونووره نین اوستونده گوزه ل دیل ائویمیزی تئزلیکله دده قورقودون تعبیری اؤزه ره "اوتارا جاعتق"، آباد ائده - حه بیک. بیرگون ائله اولاحا قدرکی، مبالیغه سیز بیزده شاعیره قوشولوب و دئبه حه بیک:

قدمانین گوروب آثارینی سیز ذوق ائتدیک

قدما گورمه دی حکیفا بیزیم آثاریمیزی

بۇ آرزۇنو گىرچىكاشمىدىرمك اوچون نه ائتمهلى ؟

ايلىك آددىم هر حالدا موجود و ضعيتى دقتله آراشديرماق و مسئله- لريميزين حلى اوچون، ساعيميزى علمى اولاراق اضطرارى حاللارى و اولويتلرى تشخيصة حصر ائتمك و اونا گوره معين بير پلان/پرۇقرا م اوزه ره حركت ائتمكدير. بۇ عمومى اولاراق او دئتمكديركى، عموم يازى ادبى ديليميزى تانيماق ، اونو دوچار اولدوغو پارازيتلردن تميز- له مك ، يوغاريدا اشارت ائتديگيميز اوچ ساعدهه (قورۇماق ، زامانين احتياجلارينا اويغۇنلوغو اوچون علمى چاليشمالار آپارماق ، دبليين ترويجى اوچون يازى قايدالاريني هر كسه ائگره تمك) پرۇقرا م لا منظمأ و هر طرفلى ايشله مك ، لازيمدير .

بو پرۇقرا ملى چاليشما ، كئچميشده و خودا گلميش قيمتلى اثرلر- يميزى گئنىش و علمى تنقىد اصولو ايله تتبع ائتمك و بيايمساق دبلييميزين سۇزلوگۇنون (قامۇسونون) ترتيبي اوچون بير انجمن / آقاده مى واسيطهسى ايله حدأ اقدام ائتمك ، دبلييميزه حقى اولان مكان و امكانلارى اسيرگه مه مك ، يازان و اوزانلاريميزى داها گوزه ل و داها فايدالى و داها چشيدلى اثرلر ياراتمايا تشويق ائله مك ، خلقين اوخۇماسى و ائگره نمهسى اوچون بۇل - بۇل كتاب و مجموعه لر چاپ ائتمك و بۇنون اوچون لازيم اولان تدبيرلرى دوشونمك و نشرىات ايشى- نين اهميتتى نى دوشونهرك ماددى و معنى كؤمك تامين ائتمك ، راديو ، تله ويزيون ، سينما ، تئاتر... بوللارى ايله ساغلام صورتده دبلييميزه دستك اولماق ، دوژگون توركچه اوچون محاضيره لر و مباحثه لر آچماق و تعليم ايشيني يوردوموزون ان او حقار يئرلرينه قدهر گؤتورمك ... كيمي بير جوخ وظيفه لره شاميل اولمالى دير .

خلاصه اولاراق بو معروضه ده دورد نقطه اوستونه دقتلرى چكمك ايستهرىك : اولاشهر و كند و ائل لهجه لريميزين يانيندا واؤستونده عصرلردن برى بير عموم آذربايجان يازى و ادبى توركچهسى نين موجود اولدوغونو خا طيرلتمك ايسته ديك ، تانئشه دئيرلر " تحصيل - حاصل " اوچون ، وقت و انهرزى لريميزى اسراف ائتمه يك .

ثانيا : بو عموم يازى و ادبى توركچه ميزى ال - بيرليگى ايله ائگره شيب - ائگره ديب و غفلت ايللر بئنده كى اونا عارض اولمشوش علتلردن قورتاراق .

ئالئاً : بۆتۆن دىبرى دىللىردە اولدۇغو كىمى بىزدە علمى تدبىر-
لرلە دىللىمىزى عصرىن احتىبالارنى قارشىلايا حق حالە كتىرمك اوچون
يوللار آختاراق .

رابعاً : دىللىمىزىن هر سۆبەدە تدربسى و سۆتون كۆتلە مناسىبت-
لرى واسىطەسى اىلە دۆزگۆن ، منتظم و كئنىش بىر سورتدە ايشلەدىلمە
سىنى تامىن ائتمك اوچون دولت و خلقه تدبىر آماق .
سۆزۆمۆزە بۇيوك فضولى نىن اىكى سبتى اىلە سۇن وئىرىك :

اى فىض- رسان - عرب- و - تۆرك و عجم .
قىلدىن عربى افصح - اهل - عالم ،
اقتدىن فصحاى - عجمى عيسى دم ،
من تۆرك زبان دان التفات ائىلمە كىم !
والسلام

(چهارشنبه ۲۸ خرداد ۱۳۶۶)

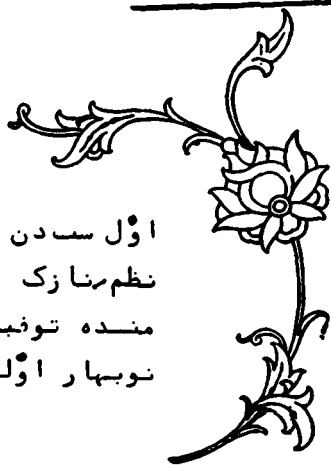
تبریز آذربایجان تۆركجهسى وادىسى دىل اوزره تدقیقلر سمینارى)



عمرلرجه قابق

بۇيوك فضولى دشمشدیر :

اول سادن فارسی لفظى اىلە حۇخدور نظم كىم
نظم نازك تۆرك لفظى الە اسكن دُشوار اولور
منده تونبق اولسا بۇ دُشوارى آسان ائىلەرم
نوبهار اولغاچ تىكن دن سرگمگۆل اطهار اولور



توجه به زبان ، ادبیات و فرهنگ
آذربایجان از اهم تکالیف رسانه‌ها
به ویژه صدا و سیما جمهوری
اسلامی ایران است



چندی پیش (یکشنبه ۲۴ خرداد ۱۳۶۶) خبری در روزنامه‌کیهان در زیر عنوان " چند پیشنهاد برای تقویت زبان آذری " موضوع پیشنهاد آقای زکریا طرزمی مشاور دانشمند مدیر کل سیما جمهوری اسلامی ایران انتشار یافت که از هر جهت شایان توجه خاص است .
ما برای اطلاع بیشتر خوانندگان عین پیشنهاد مزبور را با اجازه و امتنان از جناب آقای طرزمی چاپ می کنیم :

بسم‌الرحمن الرحیم



" وما ارسلنا من رسول الا بلسان قومه "
(قسمتی از آیه ۱۴ سوره ابراهیم)

خط هر اندیشه که پیوسته‌اند * بر پر مرغان سخن بسته‌اند
(نظامی)

زبان مهمترین و اصلی ترین وسیله ارتباط بین انسانهاست و مهمترین نقش را در ارسال پیام و ایجاد تفاهم بین جوامع انسانی ایفا می کند . بهر میزان که این وسیله زیباتر ، روان تر و پسندیده - تر عرضه شود ، ارتباط سریعتر ، محکمتر و عمیقتر خواهد بود .
صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران که بزرگترین وسیله تبلیغی انقلاب اسلامی ایران بشمار می رود ، می بایست پیام این انقلاب الهی را در دل و جان مردم ایران و جهان جاودانه کند و از اینرو لازم است شیواترین و زیباترین بیان را در ابلاغ این رسالت بزرگ بکار گیرد .

وجود زبانهای مختلف در کشور ما و تحولاتی که بعد از انقلاب در برنامه‌های مراکز استانها بوجود آمده ایجاب می کند که سازمان صدا و سیما امکانات فرهنگی خود را با تحولات موجود هماهنگ نماید .
یکی از این مناطق که تحولات عمیق کمی و کیفی در برنامه‌های تولیدی آن بوجود آمده مراکز صدا و سیما در استانهای آذربایجان

شرقی و غربی (تبریز، اردبیل، اورمیه، زنجان) می باشد. بخش برنامه‌های محلی تنها در مرکز تبریز از ۲۵ دقیقه در روز به ۱۰ ساعت افزایش یافته است.

نظر به اینکه بدون آشنائی و شناخت صحیح و دقیق و عمیق فرهنگ یک منطقه و یا یک قوم هیچ تبلیغی مؤثر نخواهد بود بنابراین برای تبلیغ اصول انقلاب و نفوذ در قلب مردم توحه به زبان، ادبیات و فرهنگ آذربایجان از اهم تکالیف رسانه‌های گروهی بویژه صدا و سمای جمهوری اسلامی ایران است.

بدیهی است تولید برنامه‌های رادیو تلویزیونی به یک بشتوانه غنی و سالم فرهنگی و ادبی نیازمند است و چون به لحاظ سیاست‌های مخرب رژیم گذشته رشد ادبیات مکتوب آذری در این منطقه تقریباً متوقف شده بود. بالطبع تولید برنامه‌های بعد از انقلاب از نظر ادبی و شکل گفتار با اشکالات عمده و ناهماهنگی‌های عدیده روبرو گردیده که اعتراض شدید مردم و بخصوص مسئولان دلسوز و یارهای از نما بندگان محترم مجلس شورای اسلامی را برانگیخته است.

از طرفی دولت اتحاد جماهیر شوروی به بهانه حمایت از حقوق ملی مردم آذربایجان سالیانی است که به ترویج انجمنهای ادبی و توسعهٔ روینائی ادبیات آذری اقدام می کند و چون برنامه‌های تولیدی این مراکز در آذربایجان شوروی نیز قابل استفاده می باشد لذا ضعف برنامه‌های فوق بسیار چشمگیر بوده و موجب سرشکستگی نظام جمهوری اسلامی ایران می گردد.

از سوی دیگر عدم توحه به زبان و فرهنگ مردم آذربایجان دست آویزی برای رخنه کردن و اعمال نظرات غیر صالح صاحبان قصد و غرض می شود. از اینرو پیشنهاد می شود که سازمان از طریق ستاد انقلاب فرهنگی جهت بررسی و تدوین و ویرایش اصول اصلی زبان آذربایجانی که قابل ارائه صورت رسمی از برنامه‌های رادیو تلویزیونی باشد اقداماتی به شرح زیر بعمل آورد :

الف : ایجاد کرسی زبان ادبای ترکی آذربایجانی در دانشگاه تبریز.

ب : ایجاد کرسی زبان و ادبای ترکی آذربایجانی در شعبات دانشگاه آزاد اسلامی در تهران و شهرهای آذربایجان.

ایجاد امکانات فوق سبب خواهد شد :

- ۱ - گویش آذری به صورت علمی و دانشگاهی تدوین و تشییت گردد.
- ۲ - آثار غنی و وسیع علمی ادبی مکتوب آذربایجان که به صورت پراکنده در دسترس مردم می باشد جمع آوری و تدوین گردد.
- ۳ - وجود این مراکز می تواند به حذب دانشویان خارج از کشور جهت آموزش این زبان کمک کند و در نتیجه ، امکانات آشنائی با فرهنگ عمومی انقلاب را برای خارجیان مشتاق فراهم سازد. از نظر سیاسی نیز به طور مؤثر تبلیغات مغرضین را در متهم ساختن نظام جمهوری اسلامی ایران در نادیده گرفتن مسائل فرهنگی ملیت های مختلف خنثی سازد.
- ج : تشکیل یک فرهنگستان مرکب از زبان شناسان متخصص و صاحب نظر و ادبای مسلمان و متعهد که وظایف زیر را عهده دار شوند :
- ۱ - تدوین فرهنگ کامل و قابل اعتماد زبان ترکی آذری . (در حال حاضر چنین فرهنگی حتی جهت استفاده نویسندگان و مترجمین وجود ندارد .)

۲ - وضع لغات و اصطلاحات مورد نیاز که بطور دقیق منظور را برساند و موجب سردرگمی خوانندگان نگردد .

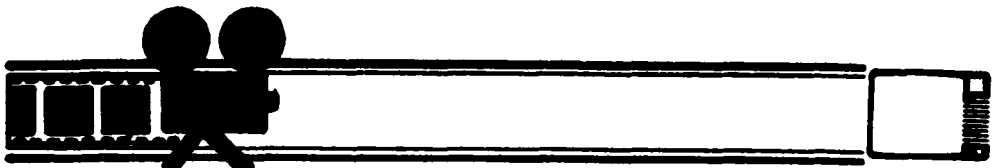
۳ - تدوین قواعد کامل دستور زبان ترکی آذری .

د : تشکیل کتابخانه در جنب کتابخانه های موجود جهت مطالعه و استفاده افرادی که در زمینه برنامه های محلی فعالیت می کنند .

ه : انتشار روزنامه و یا مجلات به زبان ترکی آذری تحت نظارت فرهنگستان فوق . تا وسله رشد استعداد های موجود در جامعه و شناسائی افراد با ذوق ادیب گردد . این نشریات می توانند زمینه انعکاس فعالیت های ذکر شده در مراکز علمی - ادبی فوق قرار گیرند تا مردم و علاقمندان را در داخل و خارج کشور از فعالیت های انجام شده مطلع گردانند . ●

اردیبهشت ماه ۱۳۶۶

زکریا طرزمی



مبانی دستور زبان آذربایجانی

✽ مبحث جملات ✽

(۳)



جملات جملات مرکب از ترکیب دو یا چند جمله ساده تشکیل می شوند و اندیشه و مضمون و حکم شاملتر و گسترده تر را بیان می کنند. جملات ساده تشکیل دهنده جملات مرکب در عین حال که از نظر ساخت و ترکیب همانند جملات ساده هستند، در اتحاد جملات مرکب، بکیارچی مضمون و آهنگ ادای خود را اردست میدهند و واحد مرکبتر و فراگیرتری به وجود می آورند که دارای رابطه مضمونی و تداوم آهنگ ادای خاص خود می باشد؛

۱ - " ال، الی یونار، ال ده دؤیر اؤزو یونار / دس، دست را می شوید، دس سیز برمی گردد روی را می نویسند " .

۲ - " قاسی سردن آختلدی و ائو سته سی ائخری گوردی = در یک دفعه بارشند و صاحبانه وارد شد " .

۳ - " بالشفحی نورو حکردی، آخاق گوچو بالئعا حانمردی = ماهیگر تور را می کسند، لکن رورس به ماهی نمی رسد " .

۴ - " گاه باغبین باعشردی، گاه دا گوچ حنخردی = گاه باران می بارند، گاه آفتاب در می آمد " .

در جملات مرکب بالا که هر یک از بهم پیوستن دو جمله ساده تشکیل شده است، جریان ارباط مضمونی و تداوم آهنگ ادای خاص جملات مرکب به وضوح نمایان است .

ابزار همبستگی در جملات مرکب

ارتباط و همبستگی جملات ساده تشکیل دهنده جملات مرکب از طریق آهنگ ادای و کمک ادای و علائم ربط و پیوندهای شرطی انجام می پذیرد . در جملات مرکبی که جملات ساده تشکیل دهنده آنها از طریق آهنگ ادای هم ارتباط می یابند حد فاصل جملات ساده از طریق مکتب برقرار می شود. مکتب که در اینجا نفس یک عامل ارباطی را انجام می دهد در پیوستن با علامت ویرگول (،) مشخص می شود. در این نوع جملات مرکب، آهنگ ادای جملات ساده بطور یکواحد پیوسته، بلکه جمله اول با صدای فرانسو و جمله

سعدی با صدای فروشو ادا می شود و تغییر اوج صوت ادا در همان نقطه مکث انجام می شود.

۱ - " گئجه نین قارانلیغی هر یئره پرده چکمیش ، بوتون شهرر یوْخویا دالمبشدی = سیاهی شب همه جا پرده افکنده ، تمام شهر به خواب رفته بود . "

۲ - " آبیریلی آبیریسیندان قورْغار ، آبیریسیز نهدن قورْغار ؟ =

با آبرو از آبرویش می ترسد ، بی آبرو از چه می ترسد ؟ "

در این جملات مرکب که با ویرگول از هم متمایز شده اند ، آهنگ ادا با صدای معمولی آغاز شده و تا ویرگول اوج می گیرد و بعد از ویرگول با شروع حمله ، سعدی به تدریج فروکش می کند .

ادات و علائم ربط که در ایجاد ارتباط مابین جملات ساده تشکیل دهنده جملات مرکب و نیز در تعیین نوع این جملات نقش مهم دارند ، بر حساب این که جملات ساده پیوسته یا وابسته را (که شرح آنها در زیر خواهد آمد) به یکدیگر ارتباط دهند به دو نوع ادات و علائم غیرتبعی و تبعی تقسیم می شوند .

ادات و علائم غیرتبعی که قسمت های جملات مرکب پیوسته یا غیر تبعی را بهم ارتباط می دهند ، عموماً دارای اشکال ساده بوده و شناخته ترین آنها عبارتند از : و ، ایسه ، آنحاق ، اما ، لکن ، گاه ، هم ، ما ، نه ، دا (ده) . که خون در صفحات سعدی مثالهای حد اگانهای درباره هر یک از آنها داده خواهد شد ، اینجا از آوردن مثال خودداری می شود .

ادات و علائم ربط تبعی که اجزای ترکیبی جملات مرکب وابسته یا تبعی را بهم ارتباط می دهند ، دارای انواع ساده و ترکیبی بوده و مهمترین آنها عبارتند : کی ، جونکی ، سانکی ، گویا ، اگر ، هر چند ، اوْناگوره کی ، گوْیا کی ، کیم کی ، ائله بیل کی ، ائله کی ، بئله کی ، هارا سا کی ، نه قدر کی ، نئحه کی ، اوْندا کی ، اوْیئرده کی والی آخر که در صفحات سعدی مثالهای مختلفی درباره آنها داده خواهد شد .

علاوه بر آهنگ ادا و ادات و علائم ربط ، برخی از بسویدها نیز در ایجاد ارتباط میان جملات ساده تشکیل دهنده جملات مرکب و مخصوص جملات مرکب تبعی دخالت دارند که آرآن میان از بسوند شرط ایسه (سا ، سه) می توان نام برد .

۱ - " آتان سنه نه قدر ائوْد وئردسه ، سن قولاق وئرمه دین = سدرت

هرقدر به تو نصیحت که کرد، تو گونش نکردی " ۲ - " ها وا آزحا سوبوق اولسادا ، آدام او شو موردو = نا ابینکه هوا اندکی خنک هم بود ، انسان سردش نمی شد ."

جملات مرکب پیوسته و وا بسته

جملات مرکب از نظر ساخت و نحوه، ارتباط مضمونی موجود ما بین جملات ساده تشکیل دهنده آنها به دو گروه عمده جملات مرکب پیوسته و جملات مرکب وابسته تقسیم می شوند .

جملات مرکب پیوسته

جملات مرکب پیوسته یا جملات مرکب غیرتبعی، جمله های مرکبی هستند که جملات ساده تشکیل دهنده آنها دارای حقوق همسان بوده و بی آنکه از نظر اجزای متشکله یکی تابع دیگری باشد نسبتاً از نظر ارتباط در مضمون و آهنگ ادا با هم تلفیق یافته اند . جملات مرکب پیوسته به لحاظ استعدادی که درشان دادن تداوم رخدادها و اندیشه ها دارند ، نفس بسیار گسترده - ای درریان و به ویژه درریان ادبی ایفا می کنند .

جملات مرکب پیوسته بر حسب آنکه جملات ساده تشکیل دهنده آنها بدون دخالت ادا و علائم ربط با دخالت آنها با هم ارتباط پیدا کنند ، بر دو گروه الف - جملات مرکب پیوسته بدون ادا و علائم ربط . ب . جملات مرکب پیوسته با ادا و علائم ربط تقسیم می شوند . مثال :

۱ - " آستا کولک اسردی ، بارافلار یودافلاردا قتمئلدانسردی = سادملامی می ورنید ، سرگها روی شاخه های حسید " .

۲ - " گئحه بی سحره جن یاغان ناعنئس کسلیمس ، ها وا آخلمس ، گون جئخمسدی = بارایی که ارستاصح باریده بود ، سد آمده ، هوا بارسده و آفتاب در آمده بود " .

۳ - " آنا فو حاعئندا سو خلامس او شاعی نئشنگه سالدی و آستا حا او تافدان حئدی = مادرحه راکه تو بعنئس به حواب رفته بود ، به کهواره انداخت و آهسته از اتاق بیرون رفت " .

۴ - " دو سوم ، س می نک فوئدون ، لکن می سی تک فوئما با حا - غام = دو ستم ، سومرا سها گداستی ، لکن می سرا نسها نخواهم گداشت " در مثالهای بالا ، جملات ساده به کار رفته در جملات مرکب ردیف ۱ و ۲ بدون علائم ربط و در جملات مرکب ۳ و ۴ با علائم ربط (" و " در مثال ردیف ۳ و " لکن " در مثال ردیف ۴) با هم ارتباط یافته اند .

الف - جملات مرکب پیوسته بدون علائم ربط

در جملات مرکب پیوسته بدون علائم ربط، جملات تشکیل دهنده جمله مرکب بدون دخالت و پایداری حروف و علائم ربط و تنها بفحوائی معنی و مضمون با هم ارتباط می یابند و یکپارچگی آن با تداوم در آهنگ ادا تحکیم می شود، در جملات مرکب پیوسته بدون علائم ربط، ارتباط معنی و مضمون ما بین اجزای ترکیبی جمله مرکب به اشکال مختلفی ایجاد می شود که شناخته ترین آنها عبارتند از:

الف - رابطه همزمانی :

رابطه همزمانی ما بین جملات تشکیل دهنده جمله پیوسته بدون علائم ربط، آنچنان رابطه ای است که صرف نظر از اختلافی که ممکن است ما بین محتوا و اشکال رخدادها، جملات تشکیل دهنده جمله مرکب موجود باشد، همزمان بودن رخدادها موجب ارتباط اجزای ترکیبی جمله مرکب میگردد.

۱ - " ائوده کی او شاقلارین بیری درسینی یا زیر، بیری کتاب اوخو - یور، بیری ناغیلا قولاق آسیردی = بچه های توی خانه بکی درسش را می نوشت، بکی کتاب می خواند و بکی قصه گوش می کرد "

۲ - " بو بئرلردن کروان جوکمز، قوش اوچما زدی . بو حؤللرده اوت بیتمزدی، جیحک آجما زدی = از آن سرزمینها کاروان کوچ نمی کرد و پرنده (در آن) برمی زد، در این صحراها علف نمی رست و گل نمی شکفت "

۳ - " ازلدن گوئشین عاشقی یم من ، اونون قوچاغیندا ایسبئیر وطن = از ازل من فریفته خورشیدم، در آغوش اوست که وطن حرارت می پذیرد " (ص . وورغون) .

ب - رابطه پی گیری :

رابطه پی گیری ما بین جملات تشکیل دهنده جمله مرکب پیوسته بدون علائم ربط، آنچنان رابطه ای است که در آن مضامین و رخدادها، مربوط به اجزای ترکیبی پشت سرهم و با حرکت هماهنگ اجرا می شوند، رابطه پی گیری از جهاتی به رابطه همزمانی بسیار نزدیک است و فرقی که ما بین این دو وجود دارد، آنستکه، رابط همزمانی رخدادها و حوادث را بطور همزمان و رابطه پی گیری آنها را بصورت منوالی نشان می دهد :

۱ - " آخسام گونسی داغلارین باشندان آشئر، گئحه او زقارا حا - درینی قورماق اوچون تله سیر، قارانسق بئردن گویه قدر دبرکله نبردی =

آفتاب غروب از فراز کوهها سرازیر می شد، شب برای گستردن چادرسیاه خود شتاب می کرد و تاریکی از زمین تا آسمان ستون می بست "

۲ - " پستی بی - بی کوهچله لری دۆلانیئر، یا کاتلاری آرایئر، ائو لری آختاریردی = پستی یک به یک کوهچله هارامی گشت، پاکت هارا می کاوید و خانه هارا می جست ."

۳ - " هاواقیئر، تورپاق اوئیانیئر، قارلار اریبیئر، سۇلار بۇلانیئر = هواگرم می شود، خاک بیدار می شود، برفها آب می شود و آبها کسدر می گردد... " .

ج - رابطه سبب و نتیجه

رابطه سبب و نتیجه مابین جملات تشکیل دهنده جمله مرکب پیوسته بدون علائم ربط، آنچنان رابطه ای است که در آن یکی از جملات سبب و دیگری نتیجه آن را بیان می دارد. بدین ترتیب، این نوع جملات مرکب معمولاً از دو جمله تشکیل می شوند که جمله اول حرکت و جمله دوم نتیجه حاصل از حرکت را می رساند:

۱ - چراغلاز بیردن سۇندو، قارانلیق هر بیئر ی بۇرۇدو = چراغها ناگهان خاموش شد و تاریکی همه جا را فراگرفت "

۲ - " اۇشاغین آباغی سۇیروشدو، دالیسی اۇسته یئرہ سربلیدی = بچه پایش لیز خورد و به پشت نقش زمین گریخت ."

۳ - بیئل اسدی، تۇز - تۇرپاق هریانی بۇرودو = باد وزید، گردو خاک همه جا را فرا گرفت "

د - رابطه رویاروئی

رابطه رویاروئی یا ضدیت در میان جملات تشکیل دهنده جمله مرکب آنچنان رابطه ای است که در آن اجزای ترکیبی جمله مرکب از نظر مضمون بایکدیگر در حالت رویاروئی و تضاد قرار دارند. این نوع جملات مرکب نیز معمولاً از دو جمله تشکیل می شوند.

۱ - " گونش سۇندو، چراغلاز یاندى = آفتاب غروب کرد، چراغها روشن شد ."

۲ - " اۇره بییم دردله دۇلودور، دانیشا بیلمیرم = دلم از درد انباشته است، گفتن نمی توانم ."

۳ - اۇنو ایناندیرماغا چالیشدیم، او، اینانماق ایستمدی = سعی کردم او را به باورانم، لکن او نخواست باور کند .

ه - رابطه توضیحی :

رابطه 'توضیحی یا روشنگری در میان جملات تشکیل دهنده جمله مرکب آنچنان رابطه‌ای است که در آن یکی از جملات مضمون جمله دیگر را توضیح می دهد. جمله‌ای که جمله یا جملات دیگر را توضیح می دهد در جمله 'مرکب معمولاً جای آخر را دارد.

۱ - " بُو آرا گوزله نیلمز بیر حادته اۆز وئردی : بیان با بیان
گفدن ایکی کامیون بیرری بیریله توقوشدولار = در این میان حادته'
غیر منتظره‌ای روی داد : دو کامیون که پهلو به پهلو می رفتند با -
هم تصادف کردند)

۲ - " هامی بُونو بیلیر : اوْشاقلی ائو های - کویلو اولور = همه
این را می دانند : خانه‌ای که بچه داشته باشد پرسرو صدامی شود .

۳ - " من اُونو گورونجه چوْخ سئویندیم : ایللر بویو آختاردیغیم
بیر دوستو تا پیمیشدیم = من تا او را دیدم بسیار خوشحال شدم : دوستی
را که سالها در سراغش بودم یافته بودم ."

و - رابطه مقیاسه‌ای

رابطه مقیاسه‌ای در میان جملات تشکیل دهنده جمله مرکب آنچنان
رابطه‌ای است که در آن اندیشه مندرج در قسمت دوم جمله با مضمون مندرج
در جمله قبل از خود مقایسه می شود .

۱ - " اوْغول اله دوْشر، قارداش اله دوْشمز = پسر به دست می آید،
برادر به دست نمی آید ."

۲ - " الهام ایکی ساعات دانیشدی . آزاد هئج آغزینی دا آچمادی =
الهام دو ساعت حرف زد، آزاد حتی دهانش را هم باز نکرد ."

۳ - " جواهره قیمت وئرمک اولار، سۆزه قیمت وئرمک اولماز = به
جواهر می توان قیمت داد، به سخن نمی توان قیمت داد ."

بطوریکه در بالا اشاره رفت این نوع جملات مرکب نقش گسترده‌ای در
زبان ایفا می کنند و اینک به عنوان مثال نمونه‌هایی از حکم و امثال که
در قالب این نوع جملات گنجانده شده در زیر نقل می کنیم :

۱ - " آحیلما میش سفره نین بیر عیبی اولار، آچیلما میش سفره نین مین
عیبی = سفره نگشوده یک عیب دارد، سفره گشوده هزار عیب"

۲ - " قوش وار، اتین یئیرلر، قوش وار ات یئیدیرلر = پرنده ای
هست که گوشت می خوراند، پرنده‌ای هست که گوشتش را می خورند ."

۳ - " اؤزومه یئر ائیلهرم، گؤرسنه نه ائیلرم = بخودم حامی کنم
ببین به تو چه ها می کنم " .

۴- " ایل وار بیر گۆنه دکمز، گۆن وارمین ایله دگر = سال هست
که به یک روز نمی ارزد، روز هست که به هزار سال می ارزد " ...
جملات مرکب پیوسته با علائم ربط

در جملات مرکب پیوسته با علائم ربط که از نوع علائم غیرتبعی هستند،
یکپارچگی جمله مرکب، هم به یاری ادات و علائم ربط و هم با تداوم آهنگ
ادا تا مین می شود. در این نوع جملات مرکب نقش ادات و علائم ربط بسیار
مهم بوده و بروفق مضمون مندرج در احرای ترکیبی جمله مرکب به کار برده
می شوند. این علائم به شرح زیر هستند:

ادات و علائم تلفیقی: و، ده (دا)، هم، هم ده

۱ - ایلدیریم آرا و ثرمیر و گؤیون گورولتوسو داغی - داشسی
تیتره دیدری = برق فاصله نمی داد و صدای رعد کوه و صخره را به لرزه
درمی آورد"

۲ - " یاشیل اوتلار قیزیل قانا بو یانندی یار باقلار دا لاله کیمی
قیزاردی = علفهای سبزه خون سرخ آغشته شدند، برکها نیز بسان لاله به
رنگ سرخ درآمدند " (ح . مهدی)

۳ - " هم اؤزون چالیش گل، هم ده اوشاقلاری اؤزونله کتیر = هم
خودت سعی کن بیا، وهم بچه ها را با خودت بیاور "

ادات و علائم رویارویی: ایسه، آنجاق، لکن

۱ - " بوندان صونرا من بو ایشلره قاریشما یا جاغام، سن ایسه
چالیش بو داشلاری اتگیندن توک = بعد از این من در این کارها دخالت
نخواهم کرد، توهم (نیز) سعی کن این سنگها را از دامن خود بریز " .

۲ - " سن بیزی بو راخدین، لکن بیزسنی بو راخما دیق = تو ما را ول
کردی، لکن ما ترا ول نمی کنیم "

۳ - اونون آدی نازپری ایدی، آنجاق هامی اونو نازی چا غیریر -
دیلاز = نام او نازپری بود، لکن همه او را نازی صدامی زدند " .

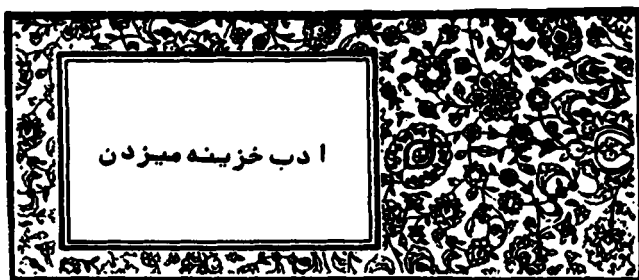
ادات و علائم با مفهوم انکار نه، نه ده

۱ - " ائودن نه بیرسن گلیر، نه ده ایشق گورونوردو = از خانه نرسه

صدافی می آمد و نه روشنائی بچشم می خورد " .

۲ - " نه او منه بیر سوز دئییر، نه ده من اونون فکرنی سوروشماق





ادب خزینه میزدن

چیخدی جانیم جسمدن خال رخ حانانه سبیز
مشکل ایشدیر کیم قالا بیر قوش قفسده دانه سبیز
ساقیا من مایل اهل ربا اولدوم درنخ !
گشچدی اوقاتیم قدحسبیز، حامسبیز، سیمان سبیز .
باشینا دؤنمکدن اهل عشقی جوخ منع ائیله مه
ای حبیبیم سؤبله هئح بئر شمع وار پروانه سبیز ؟
آجیلیر گؤنلوم آجینا شانه طاق کاکیلین
اولماسن یارب ! گؤروم هرگیز بو کاکیل شانه سبیز !
عشق وادیسین گزیب لیلا و محنون گشتدی لر
ایندی من سئمر ائیلرم، قالماز بو جؤل دیوانه سبیز .
آغلارام خندان اولوب گؤستره اینحی دشلرین
ابر نیسان یاغسا قالماز هئح صدف دردانه سبیز .
(کئچن عصرن شاعر لریندن - اردبیلی " ذکر ی ")



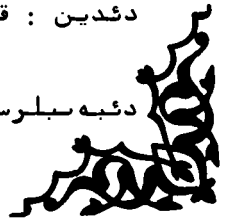
ایسته بیرم = نه او حرفی به من میزندونه من میخواهم از فکراو باخر باشم "
ادات و علائم تفکیکی : با ، یادا ، گاه ، گاه دا
۱ - " یاسزگلر سبیزه ، یادا بیزگلر بک سبیزه = یا شما می آیدیش ما
یا ما می آئیم بیئشما "
۲ - " گاه باغیش باغیردی ، گاه دا گون جیخیردی = گاه ساران
می بارید و گاه نیز آفتاب در می آمد "

"دۆردلوك لر- بايا تيلار" دفتريندن (۲)



سمما : دنيز ، آي : آدا
 آدا دئيه ر : آي اده ،
 سن بئرده نئيله دبن كي ،
 سويلانيرسان آيا دا ؟
 سو چابدا ، باشدان - باشا ،
 سو دگر داشدان - داشا .
 ميكي ر قالار ضاي اولار ،
 كوچمه سه باشدان باشا .
 من عاشق ، قليبم يارا ،
 كور نئيله دي يار ، يارا !
 بوندان سوك درد اولار
 يار باغريني ، يار يارا ؟
 قليبمه يارا چيخسا ،
 منيمله ، يار ، آچيقسا ،
 حانيمما يوشك آتارام ،
 ساغاللام يارا چيخسا .
 سو قاصد هاردان گليب ؟
 هانسي دياردان گليب ؟
 كاغيذلاري قوي گوروم -
 هانسي دي ياردان گليب ؟
 عزيزيم ، ياخان قارا ،
 باشين آغ ، ياخان قارا .
 منه قارايان "دوست"
 گورمه بيم ياخان قارا !

عمرونده ، اؤمىدسىز باشامىر اسان ،
 اؤمىددير ، اينامدير باشادان اونو .
 سوزومو ، دؤيمادان ، نئحه دانيرسان ؟
 بيرحه كؤن اؤمىدسىز ياشا ، دان اونو !
 جهاندا ميں خوره ياشا بيمس اولسا ،
 هانسي دير شرفلى ياشا بيمس ؟- دئدى .
 شرفله ياشايان اؤكسدير - دئديم ،
 قورويا ، اؤ ، قورو ، ياشا ياش دئدى .
 متضاد اولسا دا محبت - عرف ،
 سير دمير يولونون انكى قولودور .
 يئرinenده ايشلتسن هر سيربىسنى ،
 سنين گئتديگين يول ، شرف يولودور .
 ذيرويه چيخيري ق ، سيز ، قاريش - قاريش
 نه قده ر توينويور ، تر توكوروك سز .
 آياق كي ، بؤدره دي اوحالبقلاردا ،
 سيرانبن اجنده يوخذو بيزدن ابز .
 يالقيزلىق ! نه يامان ، دهشتلى بير سوز !
 سير عومور افسانه ساديم سو سوزو .
 طالع سئرا ثله ، يالقيزلابانندان -
 منه مونيس اولوب يالقيزلىق اوزو !
 كورره ليب ، دئمه كي : اوزون گئحه نى -
 باشيني ساديفا آتميشدين منسيز .
 دئدين : قليبمه س !
 دوعرو دئمشس ،
 دئبه بلسنمي ساتميشدين منسيز ؟

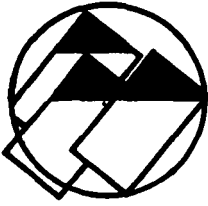


ميانانين «زينبیه» مدرسه سى
«بهمن آييندا شهيد اولان بالالار»



معصوم ايکن شهادته ياريشديلار
دفترلى دوندو آلا، قيرمیزی يا
اتله، سوموک
قانلا، ايلک ،
طورپاقلارا قاريشديلار! ...
جنت قوشلاری تک اولار
گوز اونوندن صوووشدولار
گويده گنديب ملکلره قووشدولار
ملکلر ده قيهها چاليب
بوظلمدن هاراي ماليب
چيغيرديلار، باغيرديلار
يئرى، گويو چاغيرديلار
آي انسانلار، آي انسانلار! ..
بیر آيئين! ...
نه دن آخير بئله قانلار! ..
بۇ نالهلى جان سسيه
آخان ناهاق قان سسيه
يوخو گوره ن وحدانلار دا اويانديلا،
سيزدن آليب قان بوياغی
افقلرده بويانديلار
بسدی، بسدی آي انسانلار
سيزدن آخدی چوخلو قانلار
سيزده طولوم نه چوخ آرتدی
مظلوملارین آهلاری دا
کلدی گويده بيزه چاتدی
يئر ايله - گوی آيئلدی سا
آخی صدام آيئلما دی؟! ...
بهمن / ۱۳۶۵

بيلميرم کي قارا تاختا قاباغيندا
دايانميشدی
يا زيردی او ،
نه يا زيردی؟! ...
بيلميرم کي کيچک الينده توتدوغو
آغ گيینی هارا قويدو ...
بيلميرم کي، دام اوستونه توكولنده
نه دوشوندو، او، نه دويدو
وار گوجيله باغيردی او، ياکي مامان
چاغيردی او؟! ...
کيمه پناه آپاردی او .
کيمي گزيب آختاردی او
آناسيئي؟! معلیمی؟!
آخی کيمي؟! ...
او لحظه ده هر نه يی وار چيخدی يوخا
پناه آپاردی آلاها ...
آغلا گوزوم ،
يان اوره کيم
بۇ طولموله گرهک يانام، گرهک يانام
چونکو داها مدرسه دن
قوغدو بالام! ...
قوش اوره کلي بالالاريم نه اقتديلر؟!
حق قوشو تک او جوشدولار
آخی پس هارا گتتديلر؟!
مداد ايله آغ دفتری يازما دييلار ..
معلم ايله اولفتی پوزما دييلار
معلميله بير- بيرينه هاريشديلار



* وطن بولبولو بيم *

سالما ظاليم قفسه ، شانلی وطن بولبولو بيم
قونمارام مزبلییه گوللو حمن بولبولر بيم

هر قوش اوتوروب ، دورمانی من خوشلامارام
هر گوله وورغون اولوب آوازیمی باشلامارام
هر خزان گلمگ ایله ائل اوبامی بوشلامارام

من بو آزاد یارانان دشت و دمن بولبولو بيم

قونمارام مزبلییه گوللو حمن بولبولو بيم

ایلر ایله دوشه بو، بولبول شیدا قفسه
سئوگی سیندن صورا نغمه اوخوما زاشقا کسه
قارا قیشلار دا اثر قویما یا جاقدیر بو سه

چونکی بو ائل-اوبانین سئومه لی ش بولبولو بيم

قونمارام مزبلییه گوللو حمن بولبولو بيم

مانما سالسان قفسه چیخما یا جاقدیر نفسیم
داخی نغمه دئمگه اولما یا جاقدیر هوسیم
وار اومیدیم آجا جاقدیر قفسی دادرسیم

امینم بو سؤزومه داده ییتهن بولبولو بيم

قونمارام مزبلییه گوللو حمن بولبولو بيم

من او بولبول دگیلم فصل زمستاندا قاچام
صوغا ، شاختایا ، یالوارماغا ظالم دبل آچام
اونداکی اولدی باها رفوری چالوبال قول اوچام

من ایلمین یاز گونی شاد ، قیشدا اولن بولبولو بيم

قونمارام مزبلییه گوللو حمن بولبولو بيم

من بودامدا اگر اولسم ییته روحوم اوچا حقاق

ائل باغیندا خوش اولوب گول ، حیجک اوسته قونا جاق

دن دوشوم اغوز ائلیمیندیر سنه سؤمموک (سؤموک) قالاخاق

جون شاخیلدا ساری سونبوللره دن بولبولو بيم

قونمارام مزبلییه گوللو حمن بولبولو بيم



يوردومون احساسلی شاعیری مجید



- زاده ساوالانا اتحاف .

دومان آلمیش باشینی هاردا قالیبسان ساوالان ؟
گوزلریم گورمور . اوّره ک درده سالیبسان ساوالان .

قیش وئریب فرمانی قار داغلارا حکسین قوشونی
آغاریب قاش - قاغامن ، لاپ قوجالیبسان ساوالان !

بوورونوب آغ لشجهگی یاز گله بول گوزله بیسن
سالیبسان شاهلاری تاخدان - تاج آلیبسان ساوالان

قورخورام بوّسگوره سن اوّ سالاسان ، هابخیراسان .
یعنه دهشتلی بولو تکنه دولوبسان ساوالان ؟

ایلدیریملار شاخیب آلمیش باشینی قارا بولود
غم آلیب قلبینی غمدن قارالیبسان ساوالان

وارلیغین وار ایدی - یوردوم آذربایحاندا
آنا یوردومدا گونشدن باج آلیبسان ساوالان .

اوّره گم سیرنی آچدیم سنه سنمن تانیشم
"قارتالا" سئومهلی بیر سیرداش اولوسان ساوالان .

ر . الف . قارتال

یاز قارداشیم شعرین ایله احوال سن
دوغما ائلبن، شیرین دلبن سئو یا شا

قارتال اولوب ماوی گویدن باج آلس
غومرو ابگیت باسان کیمی وور یا شا

ح . م . ساوالان



من ائلبن ماهنی لارین اوز دلسجه سؤله یهرم
سؤله دیکجه قفسین سملرینی حئسنه یهرم
جئبنه دیکجه ، کؤکه لیب ، اوز ائلبمه فخر ائده رم

من آنا دلده ائلس ماهنی دئهن بولبولی ییم
قونمارام مزلسبه ، گوللو حمن بولبولی ییم

اردبیل، تاریخ گوزگوسونده



کونش مجله سی نین ۱۲۶۰ - نجی ایل اوچونجو ساییندا " اردبیل - تاریخ گوزگوسونده " عنوانلی مقالیمیزده اردبیل تاریخی حقیقده بحث ائله میشدیک .

او زمان بومقاله میز اوخوجولار طرفیندن علاقه ایله قارشیلاندی ، تلفون و مکتوب واسطه سیله بیزی تشویق و ترغیب ائتدی لر ، اوخوجولا - ریمیزین بو استقبالی بیزی ماراقلاندیردی ، هریشرده اردبیل حقیقده بیخی بیر مطلبه راست گلدیک بیخی بیرمقاله یازماق اوچون اونسلاری توپلاییب ساخلادیق بو توتاق لار (یادداشتلار) بیغیشیب بیرمقاله نسی ائمه یین قدر اولدو . بو مقاله او یادداشتلارین تنظیمیندن دوزلمیشدیر .

* اردبیل عارف لر قبله سی *

ایران دا بوتون عارف لر خصوصاً آذربایجان و کیلان عارف لری اردبیل خانقاهی نین مریدی اولوب او خانقاهه درین محبت و حرمت بسله میشلر . خواجه حافظ شیرازی نین بوغزلی کی ، دئییر :

ای صبا گر بگذری بر ساحل رود ارس

بوسه زن بر خاک آن وادی و مشکین کن نفس

اردبیل خانقاهینه اشاره دیر . هابئله بوتون ایران دان اردبیل - خانقاهینه زیارت اوچون اوز قویوب کئدن کاروانلارا اشاره ائده رک غزلین ایکنجی بیتینده دئییر :

منزل سلمی که بادش هر دم از ما صد سلام

پر صدای ساربان بینی و آهنگ جرس

کیلان پادشاهی (میرزا علی کارکیا) اردبیل خانقاهی نین مرشدینه مخصوص بیر ارادت و ایمانی و ارایدی هروقت ائوزو تکلیکده عبادته مشغول اولوردو اوزون اردبیل خانقاهینا چئویریب نماز قیلیردی .

(کتاب عارف دیهیم دار صفحه ۷)



اردبیل خانقاهی نین شاه اسماعیل صفوی کی، اردبیل خا -
 مرشدی شاه اسماعیلین نقاهی نین مرشدی ایدی ایگیرمی یاشینا
 آدی اذان دا چا تدیقدان صونرا مریدلری اونوظل الله
 (تانری نین کؤلگه سی) آدلاندیردیلار
 و آدینی اذان دا کتیردیلر و اشهد ان علیا ولی الله دئدیکن
 صونرا، اشهد ان اسماعیل ظل الله دئییردیلر (همان کتاب
 صفحه ۷۵ و ۱۶۵) ساده انسانلار شاه اسماعیلی اللهین نماینده سی
 بیلیردیلر. لکن شاه اسماعیل بوتون عمرونده اؤزونو عادی بیرانسان
 بیلیردی و باشقا انسانلارا نسبت اؤزونه هئچ بیر امتیاز قایل دگیل
 ایدی (همان کتاب صفحه ۱۶۵)

✧ نظام و فرمانده لیک نابغه سی ✧

شاه اسماعیل مذهبی رهبرلیک دن باشقا نظام ایشلرینده ده نابغه
 ساییلیردی، او حربی سفرلرینده اؤز عسکرلری ایله غذا یئیردی و او -
 نون غذایی نین باشقا عسکرلرین غذایی ایله فرقی یوخ ایدی، گؤزهل
 سی اولدوغونا گؤره حالی اولان چاغ لاردا عسکرلری اوچون آواز اوخور
 دو، بئله یاناشی یاشاما ق فرمانده ایله عسکرلر آراسیندا انضباطی
 قیرار، لکن شاه اسماعیلین داهی لیکی بوردا ایدی کی، با جاریسردی
 انضباطی باشقا اوردولاردا اولان انضباط دان اوستون سا خلاسین و او قدر
 مسلط ایدی کی، اگر بیر عسکر بیرجنایت ائدیردی کی اولوم جزاسینا
 محکوم اولوردو، او عسکرین اؤزونو اولوم حکمونو اجرا ائتمگه مامور
 ائدیردی. او عسکر اؤز ایله اؤزونو اولدوروردو (عارف دیبیم دار ۱۶۵)

✧ نییه اسماعیل شاه یئرینه، شاه اسماعیل اولدو؟ ✧

اسماعیل میرزا سلطنته چا تان دان صونرا اسماعیل شاه آدلانماق
 یئرینه شاه اسماعیل آدلاندیغی باره ده (عارف دیبیم دار) کتابی نین
 مؤلفی بئله روایت نقل ائدیپ دیرکی، شیروان پادشاهی (فرخ یسار)
 اسماعیل میرزانین ایله اولندن صونرا گیلان پادشاهی (میرزا علی سی
 کارکیا) اسماعیل میرزایه تکلیف ائدیگی سلطنته اوتوروب اؤزونو
 اسماعیل شاه آدلاندیرسین. اسماعیل میرزا بو آدی بگنمه ییب دئدی من
 اؤزومو اسماعیل شاه آدلاندیرسام آدیم شیراوشاه آدینا بنزه یه جک -
 دیر، بو بنزه ر اولما ما ق اوچون من شاه کلمه سینین قابا قدا کتیریب،
 آدیمی شاه اسماعیل قویا جاغام (همین کتاب صفحه ۱۵۷) .

بو روایت معقول نظره گلیمیر، چونکی، شاه اسماعیل دان گچننده باشقا صفوی شاه لاریندا دا شاه کلمه سی آدلاریندان قاباق کلیب دیر: شاه ظهاسب، شاه عباس و شاه سلطان حسین کیمی بو ایشا و چون یال نیز شیروانشاه ایله لج لیک دلیل اولای بیلمز، بو ایشین منطقی بیرعلتی واردیر کی، مؤلفاونا توجه اشته میب دیر، اودا تورک دیلینده صفتین موصوفدان قاباق کلمه سی دیر: ایکیت اوغلان، قاچاق نبی وقارا داغ کیمی چون شاه کلمه سی ده صرف باخیمیندن صفت ساییلیر اونا گوره شاه سوزو آددان قاباق کلمه لی دیر. صفوی شاه لاری تورک اولوب و تورک دیلینی سئویب رسمی دربار دینی قرار وئردیک لرینه گوره شاه کلمه سینی آدلاریندان قاباق کتیرمک لری طبیعی بیر ایش دیر.

✧ میرزانه دشمک دیر ؟ ✧

بو مقاله ده اسماعیل میرزادان آد آپاردیق، یئری کلمیش کن میرزا سوزونون چوره سینده ده آختاریب آرا ما ق لازم دیر. فارس سوزلوک یازان لاری میرزا کلمه سینی (امیرزاده) کلمه سی نین مخفی (یونگول لشمیشی) بیلیرلر و یازیرلار کی، بوسوز عربجه نین (امیر) و فارسجا نین (زاده) سیندن دوزه لیب دیر و اصل ده (امیرزاده) دیر کی، اولیندن (ا) و آخیریندن (ده) دوشوب و (میرزا) قالب دیر.

بو سوزون سست و منطق سیزلیگی اؤز- اؤزونو گؤستریر چون بیسر عده فقیه و عالم لردن واردیر کی آدلاری نین اولینده میرزا کلمه سی واردیر حالبوکی اصلا امیرزاده دگیل لر. مثلا: میرزای شیرازی، میرزای نائینی، میرزای قمی و میرزای رشتی. هابئله میرزا تقیخان امیرکبیر، میرزا آقاخان نوری، میرزا آقاسی و میرزا کوچک خان کیمی بونسلار گؤسته ریر کی (میرزا) سوزونون (امیرزاده) سوزو ایله هئچ بیر رابطه سی یوخدور.

میرزا، داها هوغروسو (میرزه) کلمه سی تورک سوزو اولوب مغولو تیموری لردن بویاتا فارس دیلینه کتچیب دیر (میرزه) عربجه ده کاتبو فارسجادا دبیر سوزونون مقابلی دیر. آدین قاباغینا گلیرسه یازیچی دبیر و عالم معناسی وئریب قاباق یازدیغیمیز آداملار کیمی آددان سونرا گلیرسه شاهزاده لیکه دلالت ائدیر: عباس میرزا، ناصرالدین میرزا و ایرج میرزا و باشقالاری کیمی.

✧ اردبیل، شاعر لرین شعرینده ✧

شاعر لر اؤز شعرلرینده اردبیل دن چوخ آد آپاریبلار. فردوسی شاهنامه ده ۱۱ یئرده اردبیلدن آد آپاریب دیر بیز اولاردان نفجه بیته نی بورادا اوخویوروق :

بزرگان که از بردع و اردبیل * به پیش سپهدار بودند خیل
از ارمییه تا در اردبیل * سپاهی پراکنده شد خیل خیل
سوی بارگاه آمد از اردبیل * ببارد همان لشکر و کوس و پیل
همی راند لشکر چو از کوه سیل * به آمل گذشت از ره اردبیل
سعدی ده بیر اردبیل لی قهرمان حقینده بئله دئییر :

یکی آهنین پنجه در اردبیل * همی بگذرانید بیلک زبیل
انیس العارفین کتابیندا شیخ صفی الدین اردبیلی نین مدحینده یاز-
یلمیش شعردن بیر بیت :

آنکه از وی گشت مشهور اردبیل * وز جمالش شد پراز نور اردبیل
بو شعرده اردبیلین اؤز وصفینده یازیلیمیش و بو شهرین زیارتی-
گندن لره بهشت مزده سی وئر میشدیر :

حیذا ای نور چشم جان سواد اردبیل * خاک روب سدهء قدر تو بال جبرئیل
ز اثرانت رارسد هر دم نوید از عاکفان * ان فی جناتنا عینا یسمی سلسبیل
آذربایجان شاعرلری ده آذری دیلینده بو شهردن و اونون گؤزه-
لریندن دانیشمیشلار .

میرزا علی اکبر صابری (عمریم اولدو سنده بر باد اردبیل) شعری
معروف دور. بو اوزون شعردن اوچ بندینی آشاغیدا اوخویوروق :

آتمیش ایل لیک عمریم اولدو سنده بر باد اردبیل
بیرده نامردم اگر ائتسم سنی یاد اردبیل

ای وطن حوری گؤروردوم سنده کی عورت لـری
دیردیم او حوری لرین سنسن یقین جنت لـری
ایندی حیرانم باخیب گؤردوکجه بو لعبت لـری
هر بیرینده باشقا لذت ، باشقا بیرداد اردبیل
بیرده نامردم اگر ائتسم سنی یاد اردبیل

گرچه ایران دان چیخارکن باشقا ایدی نیتیم
نیتیم کسب ایدی واردی کسب و کاره غیرتیم
غیرتیم راضی دگیلدی آج دولانسین کلفتیم
بوخ گؤزومده ایندی نه کلفت نه اولاد اردبیل

بیرده نامردم اگر ائتمسم سنی یاد اردبیل
 تازهدن برگشت ائدیب بیرده حوان اولسایدیم آه
 شیک گفیم لی بیر جوان خوش نشان اولسایدیم آه
 بو پری لرله دویونجا همزبان اولسایدیم آه
 دهرده بئشگون یاشاردیم خرم وشاد اردبیل
 بیر ده نامردم اگر ائتمسم سنی یاد اردبیل
 بو شعرین هامی سین اوخوماق ایستهین لر " هوپ هوپ نامه "یه مراجعه
 ائتسینلر .

حکیم هیدحی ده حافظ دن اوگره نیب سمرقند و بخارا یئرینه اردبیل
 ایله خلخالی اوز یارینا باغیشلا ییر و بئله دئییر :
 اوزوده دام دیر اول زولفی، دانه دیر خالی
 باخیب کؤنول قوشو گورجک قاریشدی احوالی
 اگر بو تورک منیم کؤنلومو اله گتیره
 باغیشلارام تئلینه اردبیل و خلخالی
 اردبیلین گورکملی شاعر لریندن بری ده ذکری اردبیلی دیر . ذکری اوز
 شهری اولان اردبیلی چوخ سئویر و اونون گؤزه ل لرینه محبت بسله ییر .
 شعرلری نین بیرینده بئله دئییر :

خورشیددن بو مهوشین آرتیق جمالی وار
 اوخشا تمارام گونه کی، گونون چوخ زاوالی وار
 سیاد اولماییم نئحه " ذکری " کی اردبیل
 بیر شهر دیر کی، چوخ آلا گؤزلو مارالی وار
 ذکری بیر بیئرده اردبیل گؤزه ل لرین حوری و غلمان دان اوستون توتوب
 اونلاری حوری و غلمانا اوخشا تماغی دوزگون بیلیمیر و دئییر :
 گول یارباغی او لعل بدخشانه اوخشاماز
 بولبول فغانی چکدیگیم افغانه اوخشاماز
 بو اردبیل ملکی دی "ذکری" گؤزه ل لرین
 اولماز شیبهی ، حوری و غلمانه اوخشاماز

حجته الاسلام والمسلمین جناب سید جعفر - موسوی شهریمیزین افتخاری -
 دیر، اونون آذری دیلینده یازیب نشر ائتدیگی " آی ساوالان " کتابی
 بوتون آذری دیللی انسانلارین آراسیندا اوزونه بؤیوک یئر توتوب دور
 او، اوز کتابیندا ساوالانا خطا با هر باره ده دانیشیب دیر، او جمله دن

اردبیل حقینده بئله دئییر :

سویله نه دیر ، آغلاماغین ملتسی
آغلار، اولاهر کیم اونون محنتی
یوخسا قوجا اردبیلین ملتسی

دالدا قالیب، سن اولارا آغلیرسا ن؟

آغلییرسا ن اوره ک لری داغلییرسا ن؟

شیخ صفی الدینی و شاه اسماعیلی خاطرلابیب دئییر :

اردبیل چوخ مرد اوغوللار یئتیریب
آغاجلاری خوش میوه لر کتیریب
باغچالاری آدلی کول لر بیتیریب

شیخ صفی ده او کول لرین بیری دیر

شاه اسماعیل اولکه میزده دیری دیر

هابیئله ملا احمد مقدس اردبیلی دن بئله یاد ائدیر :

منیم روحوم محقق اردبیل
کوثر اونون روحونا اولسون سبیل
دئییر اونا قدس ده یوخدور بدیل

هر نه اولا، هر کیم اولا نعمت دیر

اونون آدی اردبیله زینت دیر

ان سوندا مقاله میزی با جاریقلی شاعر " سؤنمز"ین اردبیل دن

دوزلتدیگی گؤزه ل جناس ایله قورتاریریق ، بو گؤزه ل جناسی سؤنمزین

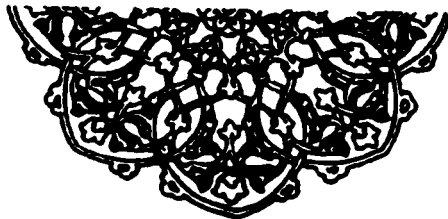
بیر دؤرد لوگونده اوخویوروق :

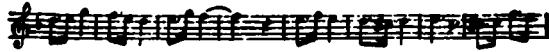
من تبریزم ، قارداشیم اردبیل دی

اؤز قدرینی آرواد دا ، ارده بیلدی

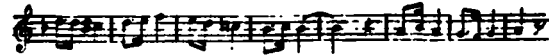
ار اؤزونون کمالینی قادیلسدا

قادین دا اؤز عزتین ارده بیلدی ●





استاد بیگجه‌خانی ابدیته قوووشدو



دان بشری سؤکۆلمه میشدی، هله اولدوزلار گۆگده سار سسردی، هنر دنیاسی نین پارلاق اولدوزو سوندو. ائل گۆوه سدگی اعتبارلی موسیقی عالمی استاد غلامحسین بیگجه‌خانی ابدیته قوووشدو، نرسیز ۲۹ سہمن خستہ خانہ سی حکیم لری نین قایغیلی حال بشمالاری نمر و ثرمہ دی فروردین آیی نین ۲۴- نده بؤوک استادین قلسی دایاندى.

استاد غلامحسین سگجه‌خانی نین اولومو یالنینز خلقمیز اوچون بوخ بلکه موسیقی دو بئاسی اوچون آغیر و بشری دولماز سیر ایتگی اولدو. استادین موسیقی خزنه میزه یادگار قوبوب گئتدیگی اثرلر کاستلره آلبنمیش اثر آرا و دوستلار اسره قالماقدادیر.

اما استاد کبمدیر، هارادان گلدیگی، هارایا چاتدیگی و نه لر یاراتدیگی ساره ده سؤز آحماق موسیقی عالم لری نین ایشدیر، ییسیز یالنبز استادین حیاتی حقبنده قیسا سیر معلومات و ثریر بک :

استاد ۱۲۹۷ - نچی ایلده تبریزین سحران محله سینده آنادان اولوب آتاسی استاد حسینقلی خان بیگجه‌خانی تبریزین تار استادلارین سدان ساییلیردی، استادین عملری غلام خان، حبیب الله خان، همت خان، محمد خان، عاسقلی خان هریرسی موسیقی عالمبنده بنحه صاحی اولوبلار. استاد اوشاق چاغلاریندا آتاسی ساغرینا آلیب دیندردیگی تارلا ماراقلانیب آلتی یاشیندان السنه تار الما قلا آتاسی بین یاسندا اوگرنگه باشلامیشدیر.

موسیقی تحصیلنه گۆنو گۆندن آرنیق ماراقلانان غلامحسین یئنی گنحلیک دورانینا یاخینلاشدیقدان ذهننه سیغما یان آغریبر مصیبتہ اوغرادى. او مصیبت آتاسی حسینقلی خانین اولومو ایدی.

بو کدرلی فاجعه اثر بنده غلامحسین یالنینز آتاسی بوخ، بلکه استادین دا الدن و ثردی. موسیقی نه مفنون اولان سگجه‌خانی سار- سیلمادی. آتاسی نین مشهور شاگردی رضاقلی خان زالی آذرین یانیندا اوگرنگه دوام ائتدی. اکی آی مدتسده تاریرده لریس اوگره بیب صورتا تک ایشلمه که باشلادی. اونون گۆنو گۆدن مهارت تاسماعی مو- سبقی استادلاری بین توحه بنی حلب ائتدی ابلک دفعه بؤوک قوال اوستا - دی حاج محمود آقا فرنام ایلہ تانین اولدو، سرلیکده ایشلمه که

باشلادلار. بو امکداشلیق اللی ایل دوام ائتدی، آز زمان چکمه‌دن مشهور آوازخوان آقا مهدی ده بو امکداشلیغا قوشولدو. بیقیناقلاردا تار چالماقلا بیگه‌خانی شهرت قازاندی و مبرعلی عسکرصادق الوعد، اوندان علاوه اسوالحسن خان اقبال آذربین دقت و توحه‌ینی جلب ائتدی. بیگه‌خانی استاداقبال آذربین محضرینده موسیقی تحصیلینی کماله چاتدیردی. ایندی ده تهریزین هنر سئوه‌ن لری قدیم کنسرت لردن سؤز آچادا دئییرلر: صادق الوعد و اقبال آذربین افسونلی سن لربنه خان باغیتلایان بیگه‌خانی نسن ساری اولموشدور.

قوزئی آذربایجان سن یئوک سسته‌کاری جهاگیر جهاگیروف و گور-کملی اوخواسی (بولبول) سریزه گلدیک لری زامان تهریزین گلستان باغیدا وئرلس کسرت ده بیگه‌خانی نسن سارین تئئل لربنده مضراب اوبادغسی جهاگیروف گوره‌ر و آغلابی دئمشدر: " نئله‌ساز حالان دوسادا تاسلماز "

و همس کسرت ده مبرعلی عسکر صادق الوعد اوخویاندا (بولبول) دئمشدر: " نئله هرمد تاسلارمی ؟ "

بیگه‌خانی سن تار و حاج محمودآقا فرنامس قاوال حالماسی اوتابدان گلن قونافلارس سوحه‌سی جلب ائدر و بو ایکی نفری قوزئی آذربایجانا دعوا ائدرلر. آنحاق بو ایکی صنعت‌کار جهاگیر اوف و بولبولون جاعرینسن قبول ائله‌میرلر.

بیگه‌خانی سر آذربایحالی کیمس اؤز فرهنگ و موسیقی سینی سئور و آذربایحان دستگاه لاریندا رنگ لربسی تام اسادلعلی‌حالیب-در. اما، بیگه‌خانی اراسی موسیقی ده مخصوص سر سک سار اتمشدر کی استادس اؤز آدینا (بیگه‌خانی سکی) مشهور اولوب دور. سریز موسیقی اسادلاری نسن نظرجه استاد بیگه‌خانی اراسی موسیقی ده هرته حالیبسا هامسندا آذربایحان موسیقی سنندن تائیرله‌سب و آذربایحان بویاسی وارددر. استادین خالدعی "گیلابلی" قطع‌سندده بو تائیر آدینجاسا گۆزه حاریر.

استاد بیگه‌خانی تهریز رادوسویون " حفظ و اشاعه، موسیقی" برنامه‌سندده آرتیق حالیب و نیربرده تلویزیون مرکزی فوبولاسدان صور او مرکزله‌سب ساشلاسیب و اراسی گوسه‌لری احرا ائتمکده یئوک قدم لیر گؤتوروب دور. اسادین یئوک ایرلریدن سری ایران موسیقی-

سینده "بیداد" کاسنی دیر، بو کاستمن تارین استاد بیگه‌خانی حالیپ و آوازین آقای محمدرضا شجریان اوخویوسدور. بو کاست اسلامی انقلاب دان صونرا چوخ تیراژ ایلن یاییلیپ و موسیقی سئوه‌ن لر طرفینسدن آقیشلانمیشدیر.

استاد بیگه‌خانی صون زامانلاردا تیریز صدا و سیمامرکزی طرف- ییندن دعوت اولموشدی کی، ایران موسیقی دستگاہ‌لارینی توتولوکده احرا و ضبط ائتسین. استاد بو دستگاہ‌لاردان ماهور، سه‌گاہ، سب-تورک سبات اصفهان و همابون دستگاہ‌لارینی احرا و ضبط ائتدی تاسف لیر اولسون چهارگاہ دستگاهی نین تیرس گولرینده استادی ایل لر بونو اینجیدن قلب‌خسته‌لیگی شدتله نیب‌استادی بواشه دوام ائتمه‌دن قوبور و خسته‌خانه‌ده یاتماغا محور قالیر و بویاتماقلا استاد ادبته قوووشور استاد بیگه‌خانی خسته‌خانه‌ده گئتمکدن قاناق صاکی اؤز ائوسدن اؤز تاریندان همشه‌لیک آبرلا حاغنی دواموشدو، ایل لر بونو خسته باغربنا با سب‌نسگیل لیرن، حسرت لیرن تیرم ائندگی، آغلادغی - آغلادغی، یالواریب با خارده‌ی تارس اسه‌دی صون کرن اولموشدا سرده تارس دبللدیردی، ساز دلی اله اؤر ائوبله وداعلا شیب ادبته قدر^۱ زاقلاسدی ...

استاد بیگه‌خانی هر عالمینده بؤوک مقام صاحبی اولماغنا باخما بارا و جوح بواصعکار، سلیم‌الفس، صمیمی و رباعی سزیراسان ایدی. استاد بیگه‌خانی باشا سئیدا سر کره ائولیمس و بوائولیمه - گیس شمره‌سی سر قیزدیر بالینر سر فیز اسنادین بو نک قیبری آتاسی سن مصیبننده جوح کدرلی حالدا گؤرلری دولو باشلا، باسغلی و جزس آهنگله آتاسی باره‌ده خاطره‌لیرن او حشا سردی، او آتاسی سن حسرت لیرن نسگیل لیرن، محروملوعون، مظلوملوعون او حشا دفحفا می عم - کدر بوعوردو.

اسنادس سری دئسردی: آتامس هیری سین قسمتس ایل لر بونو کیمسه سلمه‌دی. بالیر قوخالاندان صونرا خلق اونون هیری سن عظمتن آتاسی آقیسلادلار، اسوس اولسون کی، بو آقیسلار سن عمری آر اولدو...

اسنادس فیزی نین سؤزلیرن ائستدیکه مه بئله گلردی کی:

"اسراغلیرن شاعری ساهر" تک نسگیلی موسیقی صنعکاری دا وار ائمن.



گنج قلم لیر

(ملى صمدى)

✧ پايىزلى خايطيره ✧

- كۆچەلر ايسلاندى ياغيشلار ايله * يىل، سوپورگه سىنى آلدى ايلنه .
 آلوو رنگلى ايله بزنىمىش چمن * بنزه دى آل الوان كئىنمىش كىنه .
 سۇيونموش بۇداغى بزه يىن سئرچە * حزين نغمه سيله كتيردى قىشى
 سۇندو خان گونشىن خانىم باخىشى
 سۇيودو داماردا قانلار يىن اۇدو * كزدى جان يۇردونو غم قاپى، قاپى
 داغىلدى ياغيشىن مرواريلارى * سانكى بىرمئىجىغىن قىرىلدى ساپى
 ايسلاندى دۇشونجه ، ايسلاندى خيال * (زهر حقيقتىن شەد آلدانىشى)
 مېنجىق قطره لرله يئره دۇشونجه * كدرلى پايىزىن سۇيوق ياغيشى
 "كلم سىنلە! آى دللى دۇرنا! * كۆكۈمو تۇرپاقدان قۇپارا بىلىم
 كىلم غملىرىن آغىر يۇكۈنو * اۇزۈملە داشىمىپ آپارا بىلىم .."
 ايتدى ..
 سما سئلاويندا سىرىن آخىشى * گۆزدن ايتدى، سئل دورنالارى يىن
 اۆرك سە تارىندا سئزلادى بىرسىم * ان اۇزاق ان ياشىل باهارا قارشى
 كۆرپە لحظه لىرىن الوداع سسى * بىرماهنى آغلادى (سس) سارايندا
 من قالدىم * ايتدى زامانلار يىن بۇز هارايندا
 ائله يازدا ياخىشى، پايىزدا ياخىشى * من قالدىم بو فكىردە كى
 انسانىن باهارا دوغرو باخىشى * گۆزۈمدە حانلاندى اساطىردە كى
 شەلى يولقلاردا يارپاق ياغيشى * من قالدىم كدرله ، غملىه ، بىردە كى



استاد بىگجه خانى نى تورپاغا تاپشیرماق دان قاباق داش اوسته
 يوواركن سانكى يورغون ال لریله تارى ساخلاما قدا ایدی ... سىر كرن
 قول لار يىن آچدىلار اما ، كىنه يورغون قول لار قاتلانىپ خىالى سىرتارى
 باغرىنا آلدى ... سانكى استاد هله يار بىمىچىق ايشلرى نىن نگرانى
 ایدی و سازىنى يئره قويماق استه مېردى ...

بىز بونونلا بوتون هنر سئوھن انسان لارا مخصوصا استادىن حرمت -
 لى عائله سىنه باش ساغلىقى وئىرىبك ...

روحو شاد ، يولو داواملى اولسون . ● تېرىز - توركان ۱۳۶۶/۲/۵

* اولدورره منی *

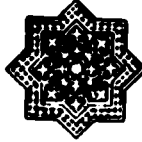
ای کونول طاقبگتیر هجرانا ترک ائتمه منی
 نئحه گون سینه مده حریبن دورسان اولدورره منی
 اولدو غمیر بوکله سب کویسونده بیر کروان سوکو
 قادیر الله سالماس بو درده حتی دوشمنی
 عشق بیلمز کیم حوادر کیم قوجا اود باغدرار
 یاندیرار کول ائله هر هر بئرده تاپسا خرمنی
 گولشن عشقینده گزدم بیر زمان ، گلدی خزان
 گوزلورمه تا ساز گله سرده گزدم بو گولشنی
 تا نفس وار سینه ده عشقین اویره کدن آتمارام
 اوزگه لر فرما بیلر گرچه سن آتدین منی
 قینر گئدهر قارلار اربیر ، سونبول حصار ، گولر گولر
 دوز برآزحا آی ساری کوینک او حالتما شیونی
 ائتدیگین بوللو محت لر نادمدان حنما بیب
 ناکسم یاددان حیخارتسام ، آی محنت معدنی
 آیر بلیقدان ، دوز دئهن عاشق گلئلیک ائله مز
 ائله سن سرده گلئلیک (حامد) اولدورره منی



الحمد لله	آحسیر برده	بورلو گورلرده	هرگون سحرده
الحمد لله	بورونلا دولدوم	کئرحه گی گوردوم	قاپسا گلدیم
الحمد لله	امانا ابردم ،	گونلومو وئردم ،	اوزوو گوردوم
الحمد لله	حعه اواندم	آندقحا بادم	آدینی آندم

(ع . نی اوغلی)

نَهْجُ الْبَلَاغَةِ وَخَوَاقِ



اوچونجو خطبه

" شَقَشَقِيَّة " آدلانان بو خطبه ده (مولا ع) جناب رسول (ص) وفاتیندان سونرا خلافت موضوعو و اما متدن کثری قالیب حقی نین یغمالانماسی سونرا ایپی قیریق آرخالاری نین داغیلماسی ز آیریجا باشینا کلن مصیبتلردن دانیشیر.

بعضی اهل سنت علماسی بو خطبه نین جناب امیردن اولماسینا شک اشدیلر. یثربینده اونلارا جاواب وثریلیمیش، ها بئله بو خطبه ده آدی کئچن تاریخی حادثه حقینده ده کئشیش و آرتیق معلومات گره کدیر. بورا - دا تفصیلاتا امکان اولمادیغی اوچون آنجا ق خطبه نین یالخی ترجمه سی وثریلیمیشدیر.

أَمَّا وَاللَّهِ لَقَدْ تَقَمَّصَهَا فُلَانٌ وَإِنَّهُ لَيَعْلَمُ
أَنَّ مَحَلِّيَّ مِنْهَا مَحَلَّ الْقُطْبِ مِنَ الرَّحَى
يَنْحَدِرُ عَنِّي السَّيْلُ وَلَا يَرْقَى إِلَى الطَّيْرِ

بیلین - تانری یا آند اولسون! فیلان کیمسه خلافت کؤینگین کیمیش کن یا خشی بیلیردی منیم یثرب خلافت اوچون دکیرمانین میلی کیمیدیر. (ومن هوندور داغا بنزه رم کی) سئلر مندن آغار و قوش قاناد آچماقدا منه چاتماز.

(بونونلا بئله او کیشی خلافتی قاپسادی .من ده اولدو- بیتدی ایش قارشیسیندا قالدیم) خلافتله اموز آراما بیر امورتو چکیب اوندان یان دوردوم و فیکره دالدیم: گوره سن کسیک ال ایله (یالقیز) ایره لی یومولوم یاکی قارانلیغا کورلوغا دوزوم؟! او یله بیر قارانلیق کی یاشلیلار اوندا ابرهیر، اوشاقلار قوجالیر، مؤمن کیمسه چابالایاراق تانری یا قوووشور! ...

بئله آنلادیم کی دوزمک یثربدیر و دوزدوم: گوزومده تیکان بوغازیمدا

آجیق سوموگو! چۆن-کۆ میرا شیمین گوزومون ائونونده تالاندیغی—
گوروردوم . آنجاق ایلك خلیفه گئچدی و گئتدی، خلافتی ائوزوندن صون
کی کیمسه یه بوراخدی ... (بورادا مولا اعشی آدلی بیر شاعرین شعرله
چناب رسول (ص) دان صوراکی وصف حالین منله دیله گتیردی :

شَتَّانَ مَا یَوْمِیَ عَلَیْ کُورْهَا * و یَوْمَ حَیَّانَ آخِیَ جَابِرِ
(بو گونومله او گونوم بیر اولارمی ؟ بو گونوم ده وه بئلینده (یولچو
لوق زحمتینده) او گونومله کی یولداشیم جابرین قارداشی حیان ایدی)
عریبه دیر! او دیریلیگینده خلافتدن یاخاسین قیراغا چکیردی
(دئیردی : اَقْبَلُونِیْ فَلَسْتُ بِخَیْرَکُمْ ! منله بیعتی—زی
پوزوشون . من سیزین لاپ یاخشیز دگیلم ! اما ائولنده باشقاسینی خلافت
آداخلادی ! بونلار هره سی خلافتین بیر امجکین چکیب ساغدیلار . خلیفه
خلافتی بیر داشلیق ییتره چکدی اونون یاراسی آجی ایدی و ال اثره لی
گتیره نی دالاردی . خلیفه نین بودورمه سی جوخالیب (خلافت ایشینده
یا هالیب) اعتذار ائتمکی آرتدی . اونلا یولداشلیق ائدن مینیک
و فرمه یین ده وه یه مینن کیمی ایدی : باشین برک چکیب ییغسایدی بورنو
جیلیردی نوختاسین دا بوش توتسایدی اوچوروما چکیردی . اوکیشی
(خلیفه) — جانما آند اولسون — کوتله نی آزقینلیق رچا شقینلیغنا
سالدی . خلق دؤندان دؤنا دؤشوب گونده بیر بویاغا بویاندی . من
ایسه زمانین اوزانماسی ، محنتین آغیرلاشماسینا دؤزدوم تا

ایکینجی خلیفه ده گئچدی و گئتدی و خلافتی بیر توپلولوغنا
شورایا تاپشیردی کی من ده اونلارین بیریمی ایدیم .
الله بیزی بئلنجی شورادان ساغلا سین ! (نهجه اولدو؟) اولجه
منیم بو شوراچیلارین بیرینجی سیله (برابر) اولدوغومدا اؤشندیلر . اما
یخنه بونلارلا بیر صفه قویولدوم !

آنجاق (سؤز کسیلمکدن ائترو شورایله آیاقلادیم) اونلار
قوناندا قوبدوم . اوچاندا اوچدوم (شورا قورولدو و اورادا) بیریمی
(سعدوقاص) اوره گینده منه قارشى اولدوغو حسادته گؤره (حریفله
ساری) یؤنلدى . او بیریمی ده (عبدالرحمن بن عوف عثمانین باجی
سی اری) ییغزلیگینه گؤره اونا اویدو . هابئله ...
بئله لیک ایله ائللین اوچونجو (خلیفه) سی تیکیلدی ... آخیریلا
تسله دیکی یئر آرا (چوخ تیخماقدان) بئورلری شیشمیشدی . خلیفه ایله

اونون دده ائل - گونو (و قوهوملاری) ده ایش باشینا گلدیلر . بونلار اللهین مالین دوه یازدا چایری گه ولهین کیمی یخدیلر ! ... آنجاق اونون دا ائشدیگی پانسیق اولدو و اؤز ایشی حالواسین چالدى . قار - نی نین آشقارلانماسی اونو اوزوقویلو ییخدی .

صونرا هئج زاد خلقین کافتارین سونون توکو تک بیغیلیب منسه اوز قویماسی تک منی سینسیتم دی . خلق هریاندان دال با دال هنده - وریمه توپلاندی . اوپلهکی اوغلانلاریم حسن و حسین آیاق آلتی - قالدیلار . آرادا دؤنوم جیریلدی . خلق چه ورمده ائله بیل قویون سورو - سو گورنش وورموشدو .

ائلهکی (خلیفه کیمی) ایشه باشلادیم بیرفرقه عهدلرین سئندیردیلار بیر آیری فرقه ده بیعتدن بوبون بوردولار . باشقالاری دا سؤزلری اوسته دورمادیلار . دئیسن تانری نین سؤزون ائشیتمه میشدیلر کی بویورور :

تِلْكَ السَّادَاتُ الْاٰخِرَةُ نَجَعْلُهَا لِلَّذِيْنَ لَا يُرِيْدُوْنَ عُلُوًّا
فِي الْاَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِيْنَ

بو آخرت ائوین او کسمه لر اوچون وئرمه لیک کی ، بئر اوزونده فساد و او جالیق ابستمه لر و گله حک تقوالیلاریندی .

بلی ، دینله ییب و اؤرگنمیشدیلر اما دنیا گؤزلرینده گؤزلله نیب و دونیانین بزه گی گؤزلربن قاما شدیربان توتوشدو .

بیلین - آند اولسون دانه نی یارانا و انسانی یارادانا - خلقین باشیما بیغیلما سی و کؤمکچیلرین وارلیغیلا حجت تمام اولماسی اولما - یایدی و بوکی تانری بیلجی لردن ایلقار آلمیش ظالمین توخلوغو و مظلومون قارنی نین آجلیغینا ساکت دورماسینلار ، البت کی خلافتسین ایپین کووه نینه آتاردیم (نوختاسین سونونا دولایب بورا خارديم) بوصونوندا من ایلک چاناغیله سواراردیم (بیئنه ده اول کی تک اؤزو - مو قیراغا جکردیم) و سیزده اؤروز یاخشی دویموشوز کی بودونیا ز منیم گؤزومه گئجی آسقیریغیندان دا اسکیکدیر !

*** **

دئیبلر سؤز بورا نئتنده بئر عراقلی کیشی آیاغا دوروب و بیر یازی امامین قوللوغونا وئردی . امام او یازینی اوخوما غا باشلاد ابن عباس عرض ائله دی : یا امیرالمؤمنین یاخشی اولار خطبه نیسین قالانین بوبوراسیز .

- هیهات یابن عیاس تلک شقیقت هدرت ثم قبرت
 اولماز عباسین اوغلو! بودا قیزمیش ده وه آغزیندان بیسر
 کۆپوگودو چیخدی و باتدی!

*** **

سۆزلوک :

شقیقه = (عربی) قیزمیش ده وه نین آغزیندان چیخان اوپکيه بنزهر
 کۆپوک (اوپکه = آغیزدا = اوککه) . قیزمیش ده وه = قودورموش آجقلسی
 ده وه . هوندور = اوجا ، یوکسک ، قلبی . قاپساماق = غصباتتمک .
 یومولماق = جومماق ، هجوم ائتمک . یاشلی = مسن ، قوجا آدام (یاش
 = سن) یئگ = یئی ، ائیسی ، یاخشی ، اوستون . اوچوروم = مهلکه ،
 پرتگاه (اوچماق کۆکوندن کی اوجا یئردن دیغیرلانیب دوشمک معنا سبنا
 دا گلیب مثال : قاطیر اوچدو = دیغیرلانیب دریه دوشدو!)
 بوياغ = رنگ . اوشمک = تردید ، ایکی گۆنوللو اولماق . یئزنه =
 کوره کن ، داماد . تیخماق = ده لی ده لی یئمک (بوکۆکدن = تیخاشماق
 = چوخ یئمکدن چتین نفس چکمک) . تس = آت - اولاغ فلهسی (فعل
 = تسلمک) . گه وله مک = حیواناتدا اوت - یئم یئمکی .
 چه ره = هنده ور = اطراف ، دوره - سر ، یان - یاره
 حالواسین چالیدی = گبرتدی ، او لدوردو (اولویه احسان اوچون حالوا
 چالینار) . گورنش وورماق = قویونون آرخاج دا کیپ تولانماسی
 (آرخاج = سورونون یا تاغی) . ححت = (عربی) دلیل ، حجت تمام
 اولدو = عذره یئر قالما دی . آشقارلانا = بئمکدن صورا قارینیسن
 شیشه سی (حیواناتدا خوخ اشله نبر) . دالاما ق = تیکان و اونا
 بنزهر لرین اله باتماسی

سئیر ائدین گردن منایا ناخین	* سیریمی سالدی نه سودایه ناخین
زلفه مشکینی صالْب عاریضسه	* گۆن خسوف ائیلهدی، اول آنه ناخین
حان آلاز قاشی نوکر کسریگی قان	* مرحسا! اول اوخا، اول یایا ناخین
غمزه سی قانلار احجیب مست اولوب	* حان آلان نرگیسه . شهلیسا ناخین
عکس مئی جهره سینی آل قیلیب	* آحلیب ، اول گۆل حمرا ناخین
گۆر بنفشه آحلیب یاکی صالْب	* خط گول عاریضینه سابه ناخین
بوکۆسن قامتیمی دال ائله ییب	* سرو تک اول قد رعنا ناخین
هحری اول ما هر و خون "حسرا ن" - ئ	* سالدی محنون کمی صحرا به ناخین

صابرين اوشاقلار اوچون يازديني معنالى شعرلردهن

ملانصرالدين و اوغرو

ملانين بۇركونو چاليب اوغرو،
يوكوروب قاجدى يير باغا دؤغرو.
باخمادى اوغروسو گندير نرهيه،
اۇزۇ آنجاق يوكوردۇ مقبرهيه.
ملانى گوردولر دۇرۇر اورادا،
دنديلر:— دۇرمۇسان نيچين بۇرادا؟
دندى:— يير اوغرو. بۇركومو چالدى،
قاجدى— گندى، باشيم آچيق قالدى.
دنديلر:— اوغرو قاجدى— گندى باغا،
بۇرادا بوش اوتورما، دۇر آباغا،
باغا دؤغرو گنت، ائلهمه اهمال،
اوغرونو تاپ اۇيرده، بۇركونو آل!
— نهمه لازم— ديدى— كه، باغ هارادر،
اوغرونون عاقبت يئرى بۇرادا!..

“ ” فارس دیلینده تورک کؤکلؤ سؤزلر (لغات ترکی مصطلح در زبان فارسی)

(۱)

" فرهنگ لغات ترکی مصطلح در زبان فارسی " یا (فارس دیلینده تورک کؤکلؤ سؤزلر) عنوان رساله‌ای است که در طی سالهای اخیر تالیف و تدوین نموده‌ام. در مجموعه فوق کلیه لغات ترکی که از سالهای قدیم تا امروز در زبان و ادبیات فارسی مصطلح بوده یا هست، با توضیحات لازم گردآوری شده است. نظر باینکه در شرایط کنونی به علت برخی محدودیت‌ها و مشکلات چاپ و انتشار کتاب فوق، برایین قرار آمدم در هر شماره از مجله " وزین " وارلیق " بخش‌هایی از کتاب را درج - نمائیم. البته همانطویکه دانشمندفاضل استاد دکتر حمید نطقی، در تالیف کتاب اخیر (فرهنگ لغات متشابه در زبان و ادبیات آذربایجانی) که هم اکنون مراحل چاپ را می‌گذراند، با نظریات عالمانه خود، حقیر را یاری نمودند، در تصحیح برخی نکات این رساله نیز همت گماشته‌اند. لازم به ذکر است که در تهیه و تالیف این کتاب از منابع زیر استفاده شده است :

- لغت نامه دهخدا - فرهنگ فارسی معین - برهان قاطع (ابن خلف تبریزی) - قاموس ترکی - آذربایجان دیلی نین ایضاحلی لغت لری - مقایسته اللغتین (دکتر جواد هیئت) - فارس دیلینده آذربایجان سؤزلری (پروفیسور زرینه) - فرهنگ فارسی عمید و برخی دواوین شعرا
- ۱ - آباچی = سایر صورتهای مصطلح: آبچی، آغاباچی، باچی .
 - الف: خواهر، خواهر بزرگ، همشیره. ب: در خطاب به زنان گویند.
 - ۲ - آبچی = رجوع شود به: آباچی . ۳ - آبازه = عنوان عده‌ای از پانجه‌ها
 - شایات ترک در عهد سلاطین عثمانی . ۴ - آبدارباشی = توضیح: ترکیب اول فارسی، ترکیب دوم ترکی . رئیس آبداران، متصدی آبدارخانه .
 - ۵ - آتابای = الف: رئیس قبیله، بزرگ طایفه. ب: رجوع شود به آتابک
 - ۶ - آچار = الف: کلید هر قفل، سوچ. ب: آلتی فلزی که بوسیله آن مهره‌های آهنین را باز کنند. پ: قلم حکاکی . ۷ - آچمز = سایر صورتهای مصطلح: آچماز . در بازی شطرنج به حالت مهره‌ای اطلاق می‌شود

که اگر آنرا از جوار "شاه" بردارند، "شاه" کیش می شود. ۸ - آخته بیگ = رجوع شود به آخته چی . ۹ - آخته بیگی = سمت و شغل آخته بیگ ، سمت و شغل آخته چی . ۱۰ - آخته چی = مرکب از: آختا + چی . داروغه اصطبل ، ناظر طویله . ۱۱ - آد اش = سایر صورتهای مصطلح : آتاش . مرکب از : آد + داش . هم نام ، هم اسم . ۱۲ - آذوقه = سایبر صورتهای مصطلح : آزوق ، آزوقه . شکل اصلی آن : آزیغا . الف : توشه راه ، غذائی که در سفر با خود ببرند . ب : آنچه در خانه از غله و حبوبات و مانند آن برای مصرفهای بعدی جمع کنند . ۱۳ - آر خالیق = سایبر و رتتهای مصطلح : ار خالق ، ار خلق . الف : قشائی کوتاه در زیر قبای مردان که قدری پنبه در میان داشته و دارای آستر و رویه نیز می باشد گاهی سردست آستین و حلوی سنه و پشت " ار خالیق " به وسیله راقهای طلائی تزئین می شده . ب : جامه ای که طلاب علوم دینی و کسه زبر قبا می پوشیدند . پ : نیم تنه مخصوص زنان که روی جامه های دیگر می پوشیدند . ت : نوعی از قماش نازک . ۱۴ - آردل ناشی = توضیح : ترکیب اول روسی و ترکیب دوم ترکی . رئیس آردلان . ۱۵ - آستر = صورت اصلی آن : آستار ، روه ، زبره ، بطانه . ۱۶ - آش = آش ، سوپ غذا . ۱۷ - آشیزباشی = توضیح : مرکب از ترکی و فارسی و ترکی سرآشیز ، رئیس آشیزها ، رئیس طباخها . ۱۸ - آشقار = الف : عنصر . ب مرکب ، مخلوط ، نا خالص . ● (آردی وار)

قدیم دیوانلاردان:

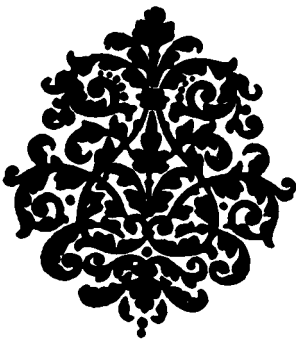
عاقبت ای مه منی عالمده حنمران ائبله دین .
چشمیمی گریان فیلیب تا عربمی بریان ائبله دین .

خاطیریم مجموع ایکن آشوفته فیلدین ای بری ،
سن آنی زلفون کبمی عمداً بریشان ائبله دین .

دل آرا عاشقلبعم بینها نابکن سن ای گوزل ،
خلق آرا سن آنی نوز دبلرده دستان ائبله دین .

حور عشقس ای حبیبیم ، ائبله حددن اؤتدو کیم
"سو" خطائی خسنه یه قانسیمی آسان ائبله دین .

(خطائی)





« شیراز ابیوردی» نین تورک لری

ابیورد تورکلری نئچه یوز ایل بوندان قاباق فارس ایالتسینده یئرله شیب یا شاماغا ادامه وئرمیشلر. ابیورد تورکلری نین ان بویوک یازیچیلاری آقای مظفر قهرمانی ابیوردی دیرکی (از باوردیا ابیورد خراسان تا ابیورد یا ابوالورد فارس) کتابینی یازیب دیر .

ابیوردلی لر شیرازین قوزشینده سیر شهر تیکیب و اؤز شهرلری - نین آدینی ابیورد قویوبلار .

ابیوردلی لر فارس چهارمحال بختیاری - اصفهان و آیری گونشی استانلاردا قشقای ائلی ایله ایله یاناشی یا او ائلدن آیری اؤز یا شاییشینا هم کوچ و قون حالینده وهم کندلی و شهرلی لرفورما - سیندا ادامه وئربلر .

ابیوردلی لرین بویوک قولو اینانلی لاردیرلار و آقای مظفر قهرمانی ابیوردی نین یازدیغینا گوره ، اینانلی ائلی نین بویوک بوداغلاری بونلاردیرلار :

ابیوردی - قورت لرکی - قورت دیندارلو - قورت رحیم شمشیری - بهارلو - اسلاملو - افشار اوشاگی - قره قولاغی - چارده جریک - بیات - ییکز دادسکلو - محمودبکلو - زرنده - چیان - بلاغی - رئیس سیکلو - میدان شاهلو - دهو - دیندارلو - قوردیکلو - قره قره - چفالو - امیر حاجیلو - قلی زارلو - قره گؤزلو - توللی - زنگنه - سرکلو - کراخی - ایرانشاهی - کوک پر و باغمرلو

آقای مظفر قهرمانی ابیوردی - ابیورد ائلیندن ایکی شاعرین شعرلریندن بیزه نمونه یوللایبلار ، بیری رحمتلی حیدر محب پورا بیورد شیراز و بیری ده اونون اوغلو آقای قلندر محب پور .

بو شعرلر گونشی ایران دا یا شایان ابیورد تورک لری نین لهجه سینده یازیلیب و لازم اولان ایضاحلاردا وئریلیب دیر . ابندی رحمتلی حیدر محب پور شعرلریندن ایکی نمونه :

✽ گل ای اوغلان ✽

گل ای اوغلان باخما دنیا مکرینه ✽ خیال ائتمه دیشمه ابشین فکرینه

دنیاده عادت ائت خدا ذکرینسه * چیخمه بوخوب یولدان دقمه یا لاندیر
 قوجا دنیا چوخ ایشلردن یادی وار * خوب ایگیدین قیامتیه آدی وار
 دنیاده آدینی خوبلوکه چوخار * تایشش گون الینده چارقاب دولاندیر
 فلکین ایشیدی کشت و زراعت * اولدوره رایلدیرر ائیلیه ر غارت
 قدیمدن بو ایشه ائیلیمیش عادت * شدادون باشینه نه لر سالاندیر
 تادیرین گوله گول اول خاره خار * آلانما کی، عمره یوخدی اعتبار
 کلهر گئچیر فانی دنیا هر نه وار * خلقی خوش انسانا دولت عیان دیر
 مالین یوخدی قلبین آلماسین قاره * ائشیت مندن یولداش اولما بی عاره
 خوش معامله شراکت دی مالداره * هرکس کی بیلیمیر فالی طفیا ندیر
 بیرینه وئیربیدیر کلاه ترمسه * بیرینی با تیریب غصه و غمه
 قونشین مالدارا ولدی سن غصه یشمه * اوکی وئیریب بیلیم، کینه بیلندیر
 یول وئرمه قلبینه کینه کسدورت * آموزگه مالی یشمه ایلره ن عادت
 بشش گون بودنیادا دولان با عزت * خیال ائتمه دئمه لله تالاتدیر
 مشغول اولدون یاز وپا یشز بوکشته * فکرون گئجه گوندوز قارو یاغیشده
 اکدین، بیچدین، خرمن ائتدین بودشته * یشله وئردون دان یوخی دیر سا ماندیر
 سن بیر قویون قوردادا دوروب کمینده * قوردآپا رسا کیملر کیمین غمینده
 جواب ائده بیلمن عجل دمیسنده * حرمت ائتمز بوشاه دی یا بوخا ندیر
 اولنده رختینی دالان سویالار * آپاریلار توپراق ایچره قویالار
 مالین پای پای ائدیب یشیب دوپالار * خیال ائتدین دئدین علوم یا لاندیر
 "حیدر" دئیرنه ایش وارین بو ایشده * آشکار سیلرن یا گزن دیشده
 هرکیمین هررقم غقلی وار باشدا * عوض اولما ییز باشینه طوفان دیر

او گونی کی، خدا سنی یاراتدی * کلدون بو دنیا یه کاروانسرادیر
 بوکاروانسرادا قویما زلار قالان * هرکس کلیب گئدیب کیملر قاناندیر
 قشنگ جواندان باشین آغاردی * باخ گورنئجه گزن دمی دومان دیر
 سننن یشتیشدی هفتاد-هشتادا * عجل کلیب داها آخرکی جان دیر



* گوزلر آغلار *



یالقیزام یوخدی همدیم * کئچ ائیله ییب شاه صنیم
 عاشیق غریب غمی غمیم * هجرانیندن گوزلر آغلار
 ایراق بولدا گوزوم قالیب * بو انتظار جانیم آلیب

قىچلاريم يار يولون بولوب * يول كىزىندە دىزلر آغلار
 داغ و داشى دومان باسىب * شادلىق يولون بىزە كسىب
 گوگدن دىزە (سوم) اسىب * بو آفتدن دىزلر آغلار
 اوچوب دراجلار ، تيهولر * يواسين دوتوب بايقولر
 گوللر دة قوروپوب سولر * قورى گولده غازلار آغلار
 يازى لارا آخىب قانلار * الدن كىدىب شيرين جانلار
 تيره كلىب نوجوانلار * ائوده قالان قىزلار آغلار
 طويلاردان كل آسى كلمز * چنگىلر سازىنى چالماز
 دوداق كلسه كين لر كلمز * نقاره لر سازلار آغلار
 يېھار كلىب ، چمن خلوت * گلزاردن كسىلېب شوكت
 عارف لردن يوغدى دعوت * بايرام ايله يازلار آغلار
 داھا بولبول گولە باخماز * قمرى سرو باشىنا چىخماز
 چشمەدن سرين سو آخماز * سوسوز سروناز آغلار
 گون يىرىنى كىچە دوتدى * يوللارى بيلن لر ياتدى
 آتلىلار آتلاندى كىتدى * يىغردە قالان طوزلار آغلار
 شاعرين غملو حاليندە * غم وارى شعرى دىليندە
 باخ گور " محب پور " اليندە * قلم لر كاغذلر آغلار

(۱) دىز = دوز (۲) يازى = چول ، اشىك (۲) كل = ايگيت

خلق ادبياتىندان :



دان يىرى آتمادان شفق سؤنمەدن
 دوشمەنين اوستونە هورولن مەلى!
 دوشمن قالغان آلىب ، قىلېچ كىندە
 ايگيد اون بىش يىغردن يارالانمالي.
 غير آلدېم قۇھوموندان ، قولوندان
 چىمچە شەرىك آقجاسىندان ، پولوندان
 ھىي آقالار ، آخان قانين آلبىدان
 التىمىزدا قىرات حنالانمالي.
 كۆرۈغلودور مىرزە گلە ، خان گلە .
 من ايستەرم كۈندە يوز طوفان گلە ،
 درە لردن حشمە - چشمە قان گلە .
 سىلە دوشوب ، گۆودە كۈرە لىنمەلى!
 (كۆرۈغلو)

"عجله ائله مک" - "تلمک"



بو اسکی فعلین معناسی ببردیر، اونلارین آراسینداکی تک فرق او- دورکی، بیریجی فعل اصبنده عربجه - تورکجه و ایکینجی فعل اسسه فقط تورکجه منشاء لبدیر، اما، سبز بوگونکو آذربایجان تورکجه سبندده بونلارین هرایکیسی نی ده ایشله دیریک .

دیلمیمیزه خوخلو خارجی (اول وهله ده عربجه و فارسی) سوزلر- گیرمیشدیر، بوعیب دگیل . فارسی، آلمانجا، انگلیسجه، روسجا و تانید- یغمیز دئمک اولار بوتون دیلر اوزگه دیلترین کلمه خزینه سبندن استفا- ده ائتمه لی اولموشلار . معاصرو متمدن دونبانین هئج بیر دبلی تکجه لغت و گرامرینه دایاناراق رشدا ئله مه میشو ائله یه بیلمز .

یوخاربداکي مثاللا قاییداق : یازی و دانیشیق دبلمبیزده هم "عجله ائله مک" دن، همده "تلمک" فعلیندن استفاده ائده بیلریک البته کی، بیر معنالی ابکی سوزون دیلده موجود اولماسی، دبلین لغت خزینه سی نی و افاده گوجوو آرتیرار، اما سو او معنایا کلمه - مه لیدیرکی، سبز آرتیق اوز آنا دبلمبیزین سوزلریندن تدریحا وار گئچیب، اونلاری عوضینه همان معنایا گلن خارجی کلمه لری ایشلتمه - لی بیک . عکسسه، سز ابیلک مرحله ده اوز آنا دبلمبیزین سوزلریندن استفاده ائتمه لی، ایکینجی درجه ده ابسه خارج منشاء لی سوزلری کومگه آلمالی سبقت مثاللار :

استفاده ائله مک = ایشلتمک / تاخیر ائله مک = سوانماق / آئنده =
گله حک / اعلان ائتمک = بیلدیرمک / تفسیر ائله مک = سوزماق، یورماق،
اتحاد = بیلرک / ایجاد ائله مک = قورماق، یاراتماق / سته، وابسته
= باغلی، آسلی / امتحان ائله مک = سئناماق / شرط باغلاماق =
کچشمک / بلنگ = قافلان / شربک = اورتاق / تازا = سئنی / مطاق =
اویغون / صحاف = حیلدچی / ساطور = خاا حاق / قدم = آددیم /
آررو ائله مک = دله مک / موخودس = وارلیق /

حنی عصا گؤرونورکی، تهران دا ونا باشقا فارس دبلیلی یئرلرده قالان آذربایجانلی لار موخود اولان آذربایجان تورکجه سی سوزلر-

عوضینه لغت خزینه میزین قبول ائتمه دیگی کلمه لردن استفاده ائدی رلر بو البته کی هئج یاخی بیرایش دگیل و تدریجا دیلین پوزولماسینا یول آچیر. مثاللار :

گوجه فرنگی = بامادور. قیرمیزی بادیمحان / زدو خورد = توقوشما ،
 دؤیوش ، دؤیوشمه / سیب زمینی = یئر آلماسی / چنگ وورماق = جیرماق
 - لاما ق / زندگانلیق ائله مک = یاشاما ق / فرآوردہ = محصول /
 سیزی فروش = گویجو، گوی ساتان ، تره وزچی / روکش = اؤرتو، اؤرتوک
 باورا ئله مک = اینانماق / کارد = بیچاق / دامن = اتک / (گوشت)
 یخزده = دونموش (ات) / سیز = یاشیل / چپ = سول / مداد پاک کن =
 مداد سیلن .

بیرینجی و ایکنجی گروهداکی مثاللارا داها یوزلرجه نمونه علاوه
 ائتمک اولار. نتیجه اولراق دئمک لازیمدیگی: ۱ - ایلک مرحله ده ممکن
 اولدوقحا آذربایجان تورکجه سی سؤزلردن و کلمه لردن استفاده ائتمه
 لی بیک و ۲ - لغتیمیزین قبول ائتمه دگی کلمه لری ایشلمه مه لی،
 اولنلارین یئرینه اؤز دیلیمیزده موحد اولان سؤزلری ایشلمه لی بیک

ماویلر

شاعیره ح. ر. سحر خانئمین فئرغا یاخین دؤیغولو، آخیحسی
 منظومه سینى ایچینه آلان رنگارنگ شعر دمه تی الیمیزه گئحمیشدیر.
 بو کتاب "فرزانه" نشریات ائوی طرفیندن کئجن ایلین صونلارینا
 یاخین جاپدان چئحمیشدیر و کاغذ حرانینا باخما یاراق، سلیقه
 ایله ترتیب ائدلمیشدیر. هله شعرلر نمونه اولاق درجه ده گؤزل
 و ذوق ایله دیزیلیب و صحفه لره یئرلشدیرلمیشدیر. مؤلفه
 موفقیتلر دیله گی ایله، ایندیلیک، مجموعه یه بلکه آد وئرمیش
 کیچیک بیر پارحانی اؤخویاق:



لحظه لر بوغاناق ، ماویلر توتقون ،
 لحظه لر اؤزانیب ایله شیر مننه .
 ماویلر قارالیر، دان اؤزاقلاشیر،
 دامجیلار گؤزومده سئله شیر مننه .
 کلمه سحرباشی گلهرم - دئدین،
 آخسام دؤلوخسانیب، اولما کلمه دین.

یئر اوزونه انسان گلدی... گونلرین بیر گونینده انسانن دیلینه سۆزده گلدی. قیشقردیلار، جیغیردیلار. یاواش-یاواش اربیین گشتمهگه اوز قویدو. انسانین دوداقلاریندان گۆی گۆیرچین کیمی سۆز-لر پارلایب اوچدو. ائله-اولوسا سۆزله بیرگه آغیرلیق گلدی. آغیر-آغیر سۆزلر، آغیر-آغیر کیشی لر یشتیردی. باشین گوحو، الین تپهری، اورهیین اومارینان بیر یئرده سۆزون گوحو انسانی دگیشیب ائلهدی یئرین-گۆیون آغاسی.

اٹل آغ ساققال، سۆز سۆبلهدی، سۆز ناشن اوزهرینده بایراغا جشوریلدی. اٹل آغ بیرحهگی سۆز سۆیلهدی سۆز یول اولدی. سۆز دالغا-دالغا قالخیب بشیک باشیندا لابلیا جشوریلدی... اٹل-اوسادا کیشی لر سۆز وئردی لر، سۆز کسدی لر، سۆز آشیردی لر، سۆز آغبرلادی-لار، سۆز قوشدولار، ابکبدرسمز سۆز دئدی لر کی، یاغی نین یئشددی قاتیندان گئچدی، گشمهک ایلن ده یئر ایلن بیر ائلهدی.

الده قیلینج اولدو، دیلده سۆز! الده آت یویهنی اولدو، دیلده سۆز! الده آغاج اولدو، الده خین اولدو، دیلده سۆز!... قوبسوز اولان بئردن سۆز بویلاندى، ساز سسی گلن یئردن سۆز اوچالدى.

... گونلرین سر گونو سۆزلر سۆزوو بیر یئتره قهوب سیرا-سیرا سیرالاندیلار، آلاى-آلاى آلایلاپلاندیلار. اٹل-اوبا بیره گۆردو کی، سۆزلر حئوره ووروب " پاللی " گئدیر.

ال-اله توتמוש سۆزلر اوچ-اوچ، دوققوز-دوققوز، توپا-توپا ییغنام-ییغنام " قایتاغی"، " وارساغی"، " ترکمه" اوسنادلار. هر اوبناما سیر دوزگو اولدو، سیر قوشقو اولدو، سیر سوی اولدو، دبلدن-دیله، ائلدن-اظه یایلدى. ددهم قورقود بیر گون گۆردو کی، سۆز-لرین آغزینی سیر بئره بئغماسا، اونلارین آخارینی-باخارینی-تایماسا، دوز-دونیا سر-سرسه قاربشاق. سن نغله سن نغجه ائله سن؟

قورقود دده سۆزلری سیرا-سیرا دوزدو، یئر نه بئر ائلهدی. هر سیری نسن آحماسینی ابلگه ننی گۆستهردی. دده سۆزلری "استی"، "سوبوق"

دقیه، ایکی یئره آبیردی : چیی سۆز سۆیلهین لری پیسلی آدام
چاغیرین، - دئدی. دئدی کی، سۆز سیندییرانین سۆزو سینار- سینماز
اولسا، سۆزو بوشا گئدهر. نئلهسی نین سۆزوندن بویون قاچیرارلار،
سۆزون یئره سالارلار.

دئدی کی، ائل - اوبادا او آدام سۆزون باشیندا دا، سونوندا دا
آنیلسین کی سۆزونون بییهسی دیر، فکیر سۆیلهین دیر. داد یاریمجیق
الیندن، داد آلا یاریمجیق سۆز الیندن !

سویون گوجو وار- دگبرمانین نئجه باتمان داشینی قوو کیمسی
فیرلادیر، کۆپوکلو - کۆپوکلو آخا- آخا یئتنه یئتیر، یئتمه بنه بیر
داس آتیر.

کبشی نین گوجو وار- سویون آغزین ایسته دیگی یئره حثویریر. بس
سۆزون گوجو نئجه؟ قوللاری گئجمیشه اوزانان سۆزلریمیز... اوزانان
قوللاریندا نئجه- نئجه اولموشلاری. گئجمیش لری یاشادان سۆزلریمیز
... ائزو گئدیب سۆزو قالان ارلریمیز. قادین آنالاریمیز بیره- بیره
کلیرلر سۆزون قانادیندا. قارتال قانادلی سۆزلر، دورنا بوغازلی
سۆزلر، یولاد اوره کالی سۆزلر.

سۆز وار جیجهک یاریباغی کیمی، سۆز وار اوچ کیمی، سۆز وار
ایلدیریم کیمی، سۆز وار آغاج کیمی، سۆز وار اوفورمه که قییانماز-
سان، سۆز وار دئیلمه کی نن بیر داغی اربدهر، بیرچایی قورودار، بیر
یاغی آلی نی سیخیب سونو چخارار.

سۆز یاتیریمزین بیر اوجو اورا، بیر اوجو سورا، نیته جکی یوخ،
توکنه جکی یوخ. سینهسی سۆزلو، سۆز اوستادی، نئجه- نئجه اوزان،
سۆزو دولو. کۆکسو دولو. نئجه- نئجه ائل اره نی - ملانصرالدين، بهلول
داننده، اوستاد قرانی، دده قاسیم، توفارقانلی عاساس، دده علمسگر..
بیر- بیر کلیپ گۆزوموزون ائنونده اوجالار.

حئبران قاحمیش، توراج اوجموش، توراغای ائتموش، آغاجلار
ییحلداشمیش، قلیبخلار توققوشمیش، یای لار جکلیمیش، اوخلار
آتلمیش، گۆزهل لر زه نمیش، ابگیدلر آلبشمیش و بوتون بواولموش
- لار، گئجمیش لر سۆز دونبا سبنا کۆحموش ائلموسیزلیگه قوووشموش دور.
ائنه آلار ددهم قورقود: " او چاغلار اوغول آتا سۆزون انکی
اغتزدی، ابکی ائله سه اول اوغولو قبول ائله مزدی لر". اوزمانلار

اقلیمیزده - اوبامیزدا هر نه اولسا ، قورقود دده سوزون توتوب تمام اقدەرلردی ."

قورقود آتا سوز سۆیلهدی. سوز سۆزه سۆیکهک اولدی. سوز سۆزو، گتیردی ... آتا سۆزو اوغولا گشجدی . اوغول آتا اولدی ، گوردی، گوتور- دی ، سوز سۆیلهدی ... آتا سۆزو ائل - ائل ، اولوس - اولوس ، اویماق - اویماق آدلادی . چاغدان - چاغا ، سۆیدان - سۆیا گشجدی که ائل سۆزو ائله آرخا اولدی .

گورون بیزیم ائل لرین آغ ساققاللاری، آغ بیرچک لری سۆزه نچه دهیر قویوب ، سۆزو نچه قبول توتوب :

- آغزینداکی سوز سنین دیر، باییرا چیغدی اوزگه نین .
- آدام آغزیندان سوز ، قازان آلتیندان کۆز .
- آدام وار گۆزدن قیزار، آدام وار سۆزدن .
- آرا سۆزو ائو ییخار .
- آرمود بالدير، یشمهک اولمور، هر سۆزو آچیب دشمهک اولمور .
- قولاق آسان اوز سۆزونو ائشیدهر .
- دهلی نین سۆزو، سرغوشون گۆزو .
- ائو کیمیندیر ؟ اوتورانین . سۆز کیمیندیر ؟ گۆتوره نین .
- اصیل سیز سۆز ، صاحبینه اوز قاراسی گتیره ر .
- کبابی کۆز اولدوره ر، ایکیدى سۆز .
- مثل گولدور، سۆز چیجهک .
- پیس سۆز ییبه سینه قاییدار .
- سن سۆزو آت، ییبه سی گۆتوره ر .
- سۆز وار ائل ایچینده ، سۆز وار ائو ایچینده .
- سۆز دئدیگین دمیردیر، دویولدو که اوزانار .
- سۆز انسانین ووران آلی دیر .
- سۆز صاحبی اولسه ده ، سۆز قالار .
- سۆز سۆزو گتیره ر، آرشین بئزی .
- سۆز چشینه یین چوخ ، سۆز دیه ن آز .
- سۆزلرده قوناق سۆزو، سۆزلرده کفگیر سسی .
- سۆزو بوتوو دور، اؤزو یاریمچیق .
- سۆزو دى آغزین ایستی ایکن .

- سۆزۈ ، سۆزدن آلارلار .
 - سۆزۈ چوخ اوزاتسان كسردن دوشر .
 - سۆزون آخري اوليندن آنلانار .
 - سۆزون قانادى وار .
 - سۆزون قديمى يئين اولار .
 - سۆزون دامارى اولار ، چكديكجه اوزانار .
 - سۆزون دوغروسونو دى ، آتا مين چاپ .
 - سۆزون دوغروسونو ظرافته ساليب دثيه رلر .
 - سۆزون دوغروسونو اوشاقدان خبر آل .
 - سۆزونو بيلمهين آغيز ، باشا توخماق ووردورار .
 - اوره كدن چيخان سۆز ، اوره كه ياتار .
 - جواهرين قيمتى وار ، سۆزون قيمتى يوخدور .
 - دادلى سۆز دوست قازانديرار ، آخى سۆز دشمن .
 - دادلى سۆز ايلانى يوواسيندان چيخارار .
 - سۆزده اوستا ، ايشده خسته .
 - سۆزله آش بيشه ، داغجان ياغ منده .
 - سۆز وار گلهر - گندهر ، سۆز وار ده لر ، گندهر .
- هر سۆزون بير ياشانتى سى ، هر سۆزون بير اولموشو ، بيرگنچميشى وار . هر سۆزده بير ناغيل ياتير . بودا بير ناغيل : " بيرى وارميش بيرى يوغموش ، يئر وارميش ، اوبا وارميش . بو اثلين ، بو اوبانين داغ كيمى بير ايگيدى وارميش . بو ايگيدين بير اينجه بئل ، اوجابوى ، قوشا بادام سيغمايان دار آغيزلى ، گۆز (پابيز) آلماسينا بنزهين آل ياناقلى سئوكيليسى وارميش . ايگيدين گۆزو گۆرموشدو ، كۆنلو سئوميش - دى . گۆزه لين سه يالنينز گۆزو سئوميشدى . گونلرين بير گونونده كۆنلو داش ، گۆزو ياش گۆزه لدن ايگيده بير سۆز چاتدى . ايگيده بير سۆز دگدى . سۆز ايگيدين بو يانيندان دگيب ، او يانيندان چيخدى . يانديربى ياخدى اونو ، دؤنوگ گۆزه لين بيرجه سۆزو ايگيدين اوره گينى اوددادى . اوره كه ده باندى . اوره گين ايچينده كى گۆزه ل ده ياندى . يانيق كرمى زممه سى نن ابگيدبن سۆزو دليم - ديلم يالولاندى .
- يارين اؤزونه قوربان * آغير سۆزونه قوربان
 بوياقچيدا بوانان * قارا گۆزونه قوربان

بئلهحه آی گفتدی باتان یئره ، گون گفتدی یاتان یئره .گۆی اولدو اولدوز- اولدوز . گفهلر بیر قارالتی اوچا- اوچا گئدیر گفتدیکجه گفدیر . آغ ساقاللار ، آغ بیرکلر دئییرلرکی ، بو ایگدی بیخان آغیر سۆزدیر . آداملارین گۆزوندن قاجیر ، گئحهیه قارشیر ، ایتسیب گفدیر ، باتسگئدیر " .

اثل ابجینده "سۆزون " اؤزونون دا بوز بویاسی ، بوز بوداگی وار . سۆز گۆی قورشاغینی آندیریر . هر دئیمده ، هر سؤیله مده بیر بویسا یاتسر . سۆزو اوزاتما یاق ، ائله بو بوالارا ، بورنگ لره گۆز یئتیرک قولاق وئرهک :

- قیز خئیلاعی آرادا سۆز گزدیرمز .

- سۆزو گۆزه رتمه ، ساللا ، او سۆزون بیر اوچا کلیپ سنننن اؤزونه چیخار سۆزون وار - سۆز دانش ساققیز کیمی سۆزو جینه مه !

- سۆز کی ، بواتسدی ، گرهک اونو سۆز داغارجیفسدان چیخارنن آتاسان .

- آی ننه ، سۆز دیلیمن لاپ اوچوندادی ، ایندی دئیهرم .

- کم سۆزونون اوسنودن قاحسا ، بیزده اونولا سۆز گولشدیرمه بک ، سۆزون بئره ووراق .

- بو سۆز منیم حیزداغیمی چیخارتدی .

- سۆزو قوردا لاییب ، اونا رنگ وئرمک ، آرایا سۆز- سوو سالماق شطان آدامن ابشیدی .

- قزیزل کیمی سۆز سؤیله دبن ...

- سۆزونون اورتاسندا عزیزلرین دورسون ، سۆز مجلسینده آمار- ایمان وار ، بیزده دابشاق .

- آغرنیزی - آحنیزی بئل آبارسن ، گون یاندیرسن ، آنا دبلسی گوجونوز ، آنا سۆزو دایاغبیسز ، اثل سۆزو ابشعی نیز اولسون !

- اوغروبوزا شیرین سۆز ، شیرین صحبت حخسن .

- سۆزونوز بوبورهک اولسون .

- سزیم ده سۆزوموز بوردایا تمامه بئتیر . ●

یازیمیزا کؤچورن : منظوری خامنه (ادبیات و اینحه صنعت)

کامل ولی زاده



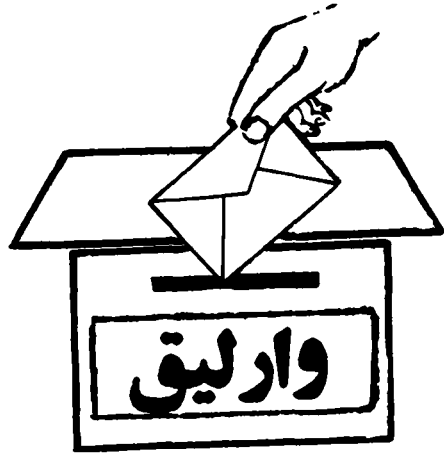
رباعیلر

مغزیده سون گونش سارالدی گوزه لیم
آرتیق کجه گلهدی . قاش قارالدی گوزه لیم
گل حالمی کور دوروب داگتشدن باخا
فرصت داا یوخ زامان دارالدی گوزه لیم

دخت اولدو یینه اوان سسی یوکسلین
اؤلگون گجه دن توپان فغانلار گلین
خوش گلهدی باار ، یاغدی نین یاغشی
شاید ده بیزیم چوزوک کینج در چلسین

توش گلهدی ایزنیزه مادرالار دا ایزنیم
بیرون بره خوشدو ، چانمالاندی دیزنیم
رودباران لودیانمادان اورات توپلارینی
بیرویل داا قونی اوز ماویلیکلرده اوزوم

بیزه گلن مکتوبلار



مراغه دن مکتوب

آقای حدر عباسی (ساریشماز) وارلیق مجموعه سینیین مدیرینه یازدیعی مکتوبو تشکرله امنالی مکتوبلارین سر اؤرنه گی کیمی اوخو حولاریمیزس گؤستر مکده اولدو فلاری لطف لرینه شکران عنوانه نیاله عیناً درج ائدی ریک :

وارلیعیمیز " وارلیق " لارنا ساغلی اولدوغو قالسین ، " تاریخ زبان و لهجه های ترکی " کتاس یازت ناما سیزدا بیر دوزجوره گی اونوتمایان آذربایحانلی کیمی منندار لئغمی بیلدیریرم . الی سیز وار و دلی عمرووز برکتلی اولسون . ع . ساریشماز ،

خالچا داکی ناخیشلار

تسربزدن گؤنردگی مطومه باحساق صنعتکار - رسام - شاعر اولان محمد آقا امیری " ارغوان " - س ائله صنعنه دابیر شعر سندن سر نئحه مصرعی سر لئکده او حوقاق :

رسامس ناسا هره گلسه ده
سرحاسس النندن آتاما گرهک
او ، نؤوک صنعنس حالی صورس
دوسا سروسه ساتاما گرهک .

رسامدر " ارغوان " کسب - کار سندا
طسعب ناخسش سو حور خالچا
باخان حشران قالسر اؤزون استریر
نوحولموس عحاما قاسایان حانا

✽ یازیمیز حقیقنده ✽

تهراندا ن اوخوجولاریمیزدان آقای داود شعبانی الیفبامیز ویازی قایدالاری حقیقنده فیکیرلرینی تفصیل له یازیب و گؤندریبلر، تشکر ائدیریک . بو مکتوب ، یازی حقیقنده گلن باشقا فیکیر و تکلیفلسر کیمی بو ایشله مشغول اولان یازیچیلاریمیزین مطالعهسی اوچون گؤنده - ریلدی . معلومدور کی، الیفبا اشارتلیر، هله حرفلره علاوه ائدیلمن "دیاقری تیکلر" هرکسین سلیقهسی ایله موافیق اولماسادا بیر دفعه قبول اولونور و تئز- تئزده دگیشدیریلمز، گینهده بیرنئچه ایسل ایشلتدیکن صونرا چوخ لزوملو حاللاردا آز- چوخ دگیشکلیکلر و حودا کتیریله بیلمز. بو قبیلدن تکلیفلر ائله بیر فرمتهده نظره آلینماق اوچون ماغلانا جا قدیر .

گیلشی لیک ائتمیرم...

بیزه گلن مکتوبلارا ییشتیشه بیلیمک ، اوخوجولاریمیزلا سو واسیطه ایله مناسیبت قورماق بؤیوک ایسته گیمیزدیر . لکن امکانلاریمیز بیزی چوخ زامان بو آرزوموزو تحقق ائتدیرمکن محروم قویور . بوگون اوست اوسته قالانمیش مکتوبلاردان الیمیزدن گلدیکی قده رینه جواب وئرمک ایسته ییریک .

لاپ باشدا مکتوب یازیب جواب آلانما یا نلارین طرفیندن گیلشی لیک لرینی هم نثر هم نظم ایله بیزه گؤنده رن آقاسید کاظم علوی نیسن منظومه سیندن بیر نئچه مصرع کتیریریک :

گیلشی لیک ائتمیرم سؤز بئتیربرم
آغ کاغیذ اوستونده گول بیتیربرم .

اولسون !

قم دان آقای حوانمردن گؤندردگی شعرندن ببری رها اوخویاق :
قادیرالله بودورسندن دیله گیم ✽ وارلبغیمز دوسبا وارکن وار اولسون
وطنداشلار دورسون دونما دوردوقحا
خایین لری ذلیل اولسون ، خوار اولسون....

اوزلر گولسون ، گوز ياشلاری قوروسون
قارا گوندن اشلر برکنار اولسون !
ماغ اولون و ایلک بیت ده کی ایهام اوچون ده تشکرلر !

اونودما

تیریزدن آقای آذری (داشقین) یین "اونودما" آدلی منظومه سیندن
بیر نچه مصرع :
اونودما اونودما گوزوم سنده دیر * اونودسان بودایار قیل و قال منی
قولاق و غرسوزومه سوزوم سنده دیر * سینسیتمه ، کوسدورمه آی مارال منی
اوخشارام من سییق قوبوخ سازا * لطفونه محتاجام گل قوسما نازا
ال وورسان سله نراضی یام آزا * مضرابین یا واش توت با واش چال منی

" سیم اوچالما قدا دیر "

آزاد شهردن آقای امانی لطفائیدیپ و سیزه مکتوب یا زیبار . مکتوب
بو بستله باشلانیر :
سئوینیریم سیم اوچالما قدادیر * دوغما وارلیغممدان کوچ آلماقدا
دیر .
بو عزیز اوخو حوموز " ق " حرفی اوچون ده فکرینی یازیر و سوندان
قالباق " قوت " و " قادر " کمی سوزلری بازما قداکی حتملیگی خاطر -
لابیر .

" دنیز "

مراغادان " آیین " نخلصلو اکیر آقا نعمتی نبین مکتوبو الیمیز -
ده دیر . شعرین باشیدا آقای نعمتی " وارلیق " - بن آزالی حخما -

سیندان نیگه رانچیلیغینی دیله گتیریر و بیرده قلاسیک یازیچیلاریمیز دان بیر حکایه ده خطیمیزه کؤچوره رک گؤنده ریبدیر. حئیف یثروارلیفی حکایه نی نقل ائتمه میزه مانع دیر، تشکرلریمیزی بیلدیرمکله اکتفا ائتمک مجبوریتینده بییک. اما "دنیز" آدلی منظومه یه گلینجه. بومنظومه بئله باشلاییر :

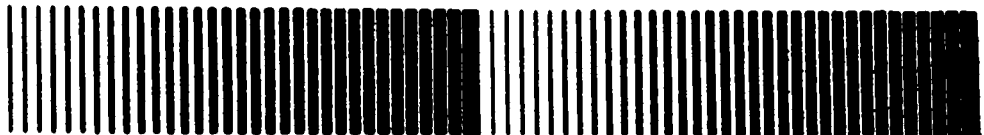
دوشوشم دنیزه بوغولورام من * گؤزلریم ساحیلدن نجات آختاریر
منظومه بئله جه دوام ائدیر، نصیرلر عمومیتله قوتلی و دیبل
آخیجی دیر.

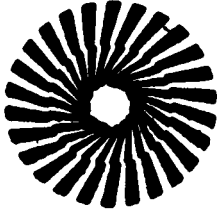
گئچن دؤوردن قالما قوندارما آدلار.

خوی دان آقای زمانی نین مکتوبو الیمیزه چاتدی. بیزی چوخ سئویندیردی. آقای زمانی " پلدشت " یین تاریخی آدی نین "عرب لر"، "سیاه چشمه" نین ده "قرئین / قره عین / قاراعین" اولدوغونو خاطیر- لاداراق گئچمیش دؤورده فرهنگیمیزه اولان تجا وزلری مختلف مثالارلا یادا سالیر.

وارلیق

آقای عزت پارلاق دان " گول ساتان " منظومه سی ، آقای محیدنصیری - یوردان " شهریارین نغمه سین ائشیتدیم آغلادیم بیئنه " و "حوان شاعیر" و " قوربانلیق " منظومه لری ، آقای نادر فرید فتحی - دن " اوگوندن ... " منظومه سی الیمزه چاتمشدیر. تشکرلریمیزی سلدبرک .





حسین خان باغبان

(۴)

حسین خان محافظ بازار

تبریز با موقعیت خاص خود از دیربازیکی از مراکز بزرگ بازرگانی محسوب می شد و بازار تبریز مرکز اقتصادی این شهر همیشه پراز کالا - های گوناگون فراوانی بود. مزدوران استبداد که یک عمر به مردم زور گفته و از راه استثمار توده ها، به زندگی نکبت بار خود ادامه داده و به طفیلی گری و مفتخوری عادت کرده بودند در طول جنگ های یازده ماهه در جنبش مشروطه همواره چشم طمع به بازار دوخته و همیشه مترصد فرصت بودند تا با یورش به این کانون ثروت و تجارت، اموال مردم را به یغما برند و از این رهگذر به هدف شومشان که جمع آوری ثروت نامشروع بود برسند. بنابراین محافظت بازار برای رهبران انقلاب از چند جهت اهمیت داشت. اولاً بازار مرکز دادوستد شهر و محل کسب معاش اغلب مردم تبریز بود و چپاول آنجا سبب می شد که نه تنها در شهر ناامنی ایجاد گردد بلکه اغلب افراد اموال خود را از دست داده به روز سیاه بنشینند و تعدادی از مردم خرده پانیز وسیله امرار معاش خود را از دست بدهند. دولتیان و اوباش محلهء دوهچی با این عمل نابکا - رانه خود می خواستند هم با غارت اموال مردم به نان و نوائی برسند و هم با از بین بردن امنیت شهر، مردم را به ستوه آورده و از ادامه مبارزه بازشان دارند. ثانیاً این حرکت ضد انسانی سبب می شد که جبههء مشروطه خواهان از یک پشتوانهء مهم اقتصادی محروم گردد و خالی شدن بازار از مایحتاج عمومی سبب گرانی و کمبود شده و در نتیجه شهر دچار قحطی شود. ثالثاً زمینه برای بهانه جوئی کنسولگری های روس و انگلیس و سایر دول خارجی آماده می شد و آنها برای مداخله در امور شهر و ضربه زدن به مشروطه خواهان کمبود خواربار، غله و سایر کالا های ضروری را بهانه قرار داده و دشواری های فراوانی برای آزاد - یخواهان ایجاد می کردند. چنان که بعدها پس از بسته شدن راهها توسط نیروهای دولتی و ایجاد قحطی در تبریز نیروهای مسلح روسیه

تزاری با این بهانه که می خواهند راه‌ها را باز کرده و اتباع دول خارجی را از تنگنای محاصره و گرسنگی نجات دهند از مرز گذشته و تبریز را اشغال کردند. بنا بر این حفاظت بازاری این مرکز اقتصادی شهردر واقع ارزش کاملاً سیاسی داشت و نگهداری آن یکی از کارهای مهم و خطیر به شمار می‌آمد. برای حفظ این کانون مهم بازرگانی و دادوستد شخصیتی لازم بود که هم شیردل و قوی پنجه باشد که در مقابل تجاوز تفنگداران دستگاه خود - کامگی ایستادگی کند و هم مبارزی امین و درستکار باشد که آن همه ثروت را بدون چشمداشتی پاسداری نماید. رهبران انقلاب این ویژگی‌ها را در وجود حسین خان باغبان ابن بزرگمرد جا نیا زمجم دیده و آن مجاهد نستوه را به نگهبانی بازار گماردند.

حاج محمدباقر و یحویه‌ای علت‌هایی که سبب شد این ماموریت حساس به حسین خان محول شود را چنین برمی‌شمارد: "این جوان با غیرت هر روز به مساکین و فقرا در پول دادن مضا یقه نداشت. دلیر و شجاعی بود که در همه جنگ‌ها پیشرو بود. خوف و هراس بردلش راه نیافته بود و اسدا خیانت از دل بی‌کینه‌اش نگذشته بود و نگهبانی بازار بعد از آن که به دست این جوان دلیر آمد محفوظ شد. ما حصل محسنات درصقات پسندیده‌اش بسیار است" و به همین علت چون: "حناب سردار می‌خواهند بازار و کاروان - سراهای تجار تی دردست ملت باشد و عمل حفظ بازار را حناب سردار و انحن ایالتی به کرلائی حسین خان باغبان که جوان دلیر، شجاع و امین است مفوض فرموده که به مرور به دست آورده و حفظ نماید و از شر اشرار محفوظ ماند" (۱)

کسروی نیز در این زمینه می‌نویسد: "تبریز یک شهر بازرگانی است و بازارهای بسیار و سراهای بزرگ پراز کالاهائی بازرگانی می‌داشت و ابن بود سواران و سربازان همیشه در آرزوی دست یافتن به آنجا و تا - راج کردن می‌بودند و هر زمان که فرصت می‌یافتند خود را به آنجا می‌رسانیدند. از اسن رو محاهدان در بازارها سنگر پدید آوردند که آن - بخشی که در دست اسان می‌بود آسوده بماند ستارخان نگهداری بازارها را به حسین خان که ابن هنگام کم کم بنام می‌گردید سپرد و او پاشا بیگ را با یک دسته به بازار گماشت ۲

(۱) حاج محمدباقر و یحویه‌ای ص ۵۷ و ۵۰ و ۱۸۱ (۲) احمد کسروی - تاریخ

پس از آن که بازار تحت سرپرستی حسین خان درآمد مستبدین سعی می کردند به هر قیمتی شده وی را از آنجا دور کنند ولی با حملات پی در پی به مقصود نرسیده و عقب می نشستند: " لہذا روزی نمی شود که در بازار مجاهد و سوارہ . زخم دار و مجروح نشود ، اکثر سوارہ ہا کہ بہ جہت تاراج داخل بازار می شوند ، مجاہدین تیراندازی و سوارہ ہا مقابلہ بہ مثل می نمایند . از صدای تفنگ و واہمہ گلولہ بہ بازار داخل شدن امکان ندارد و بسیاری از سوارہ ہا در بازار بہ قتل رسیدند و سنگرہای مختصر در بازار بستہ شدہ اگر محکم سنگربندی بازار محفوظ خواہد شد امروز دوشنبہ ۲۸ جمادی الثانی پاشا بیگ قرہ آغاجی مجاہد کہ حوان دلیر و در بازار زخم دار شدہ بود وفات کرد " همچنین " روز دوشنبہ پنجم رجب المرجب سوارہ و پیادہ قرہ داغی و مرنندی و تفنگچیان سرخاب و شتریان بہ حکم آقایان و سرداران بہ بازار ریختہ اند کہ بقیتہ السیف را تاراج نمایند . کربلائی حسین خان مانند شیر کرسنہ با مجاہدین چالاک از دم انجمن حملہ ورگشتہ ، از سہ ساعتی روزالی عصر تنگ در بازار ، بازار جانستانی رواج داشت . از صدای تفنگ و ہاہیہوی دلیران دلیران و آمدن تیرشہاب گلولہ ، بازار تجارتی از میدان جنگ واپن خبر می داد .

در این روز از توجہ امام عصر بہ مجاہدین هیچ آسیبی نرسیدہ ولسی سوارہ ہا گریختہ بہ سرای جناب حاج میرزا کریم آقا و جناب حاج میرزا رفیع خان و جناب شیخ عبدالرحیم کلیبری داخل شدہ و آنجا را برای خلاصی از صدمہ مجاہدین سنگر کردند و ہفت نفر از ایشان بہ خاک ہلاک افتاد . در مقابل مال ہای غارت شدہ بازار نقد نداشتند جان دادند و سوارہ ہا را طاقت ایستادن نشدہ بود ، تفنگ و فشنگ کشتگان بہ دست مجاہدین آمد وقت عصر کربلائی حسین خان مظفر و منصور بہ جانب انجمن ایالتی برگشتند . و جناب سردار سعی دارند در این کہ بازار در دست مجاہدین باشد . صدمہ ای کہ تا حال بہ اہالی مظلوم رسیدہ بس است ، از این زیادہ متضرر نشوند " (۱)

حسین خان اینگونہ ما موریت ہای حساس را تاروزی کہ زندہ بود بہ نحو احسن انجام داد و در نتیجہ مجاہدت ہای وی کہ شب و روز برای حفظ اموال مردم کوشش می کرد بازار تبریز امنیت پیدا کرد و از گزند دشمنان مردم محفوظ ماند چنان کہ حاج محمد باقر ویجویہ ای می نویسد :

(۱) حاج محمد باقر ویجویہ ای ص ۱۸۱

"چند روز است از بازار آنچه به تصرف مجاهدین آمده و کربلائی حسین خان باغبان رسیدگی دارد، امن است و مال مردم در حفظ" (۱)

پائیز گونشی چهره سی سولغون
باشلیر گینه تبریزده یاغیشلار
سالماقدادی هر یشرده طبیعت
یارپاقدان آغاجلار دا ناغیشلار
اولموش بو گوزه للیک
ارژنگینه اورنگ
اولموشدیر اوگوندن کی نگهبان
ثروت دنیزینده قوچا باغوان
م . شیبسترلی

آزاد سازی کوی اهراب



دراوایل جنگ های یازده ماهه، تبریز به دو قسمت تقسیم شده بود، محلات شمالی مهران رود به غیر از کوی امیرخیز در دست مزدوران استبداد و نیمه دیگر شهر در دست آزادیخواهان قرار داشت. ولی محله اهراب که محل سکونت دو برادر به نام های نایب محمد و نایب علی بود حالت نیمه مستقلی پیدا کرده بود. این دو برادر که از لوطیان معروف تبریز و جوانان متهوری بودند در اوایل جنبش نه جانبدولتیان را می گرفتند و نه از مشروطه خواهان هواداری می کردند ولی رفته رفته در دسربزرگی برای آزادیخواهان ایجاد کردند.

نایب محمد که پیش از مشروطیت نیز از لوطیان بنام و جوانمرد تبریز بود و با ستارخان سردار ملی و حسین خان باغبان دوستی نزدیکی داشت و به قول کسروی یکی از نیکنامان بود و با همه چیرگی در کوی اهراب، لیلوا و چرنداب و آن پیرامون ها جز نیکی به مردم کوی و نگهداری از آنان دریغ گفتی. ولی چون فردی ناآگاه و بی خبر از مسائل سیاسی و اجتماعی بود و مثل حسین خان باغبان و سایر مجاهدین جان برکف، افکارش پیش آزادیخواهانی همچون حاج میرزا آقا فرشی روشن نشده و در مکتب سیاسی نظامی مرکز غیبی و سازمان مجاهدین دوره نه دیده و شخصیتش ساخته نشده بود لذا مانند اشخاص کور چاه را از راه تشخیص نداده و به مسیر ضد

(۱) حاج محمدباقر ویجویه ای - پیشین - ص ۶۵

انقلاب لغزید و در پایان هم فدای گمراهی شد.

نایب محمد از تیپ افرادی بود که در یک سرهه از زمان در میان ملت‌سوی پدیدار می‌شوند ولی چون آمادگی ذهنی و رشد فکری کافی ندارند و دنیاوی اندیشه و قدرت تفکرشان کوچکتر از آن است که بتوانند به ارزش‌های مفا- هیم مهمی مثل استقلال، آزادی و سربلندیستن هم میهنانشان فکر کنند و در راه به دست آوردن آنها جانبازی کنند و برای همیشه نام نیکی از خود یادگار بگذارند. این چنین افراد منافع حقیر و زودگذر شخصی خود را به آرمان‌های هموطنان میارزشان ترجیح داده به زودی منحرف می‌شوند و آن همه استعدادشان که اگر خوب بهره‌برداری شود می‌تواند خدمات بزرگی به میهنشان انجام دهد به هدر رفته و حتی نتیجه معکوس هم می‌دهد. در تمام انقلابات و نهضت‌های جهان اشخاص مبارزی هم هر چند اشاعت و دلاوری در جنبش‌ها شرکت می‌کنند ولی چون دارای شعور سیاسی و آگاهی اجتماعی کافی نیستند نمی‌توانند تا پایان راه، انقلابیون را همراهی کنند. این واقعیت درباره ملت‌ها هم صدق می‌کند، چون ضامن استقلال و آزادی ملت‌ها علاوه بر ثروت مادی و منافع اقتصادی، رشد ملی و بیداری افکار اتحاد آن ملت‌هاست.

مرحوم طاهرزاده سهزاد که خود نایب محمد را از نزدیک می‌شناخت از شخصیت‌وی تعبیر روشنی دارد. او می‌نویسد: «اگر بتوان استعداد نوع بشر را به آب تشبیه کرد باید قبول کرد آموزش و پرورش به منزله تصفیه‌خانه آن است، استعدادی که از نعمت تعلیم و تربیت صحیح محروم شود برای جامعه و کشور مفید و شمر بخش نخواهد بود. در کشور ما در این باب مثال‌های فراوانی موجود است، شرح حال و کشته شدن نایب محمد اهراسی شاهد زنده برای عقیده فوق می‌باشد. نگارنده آن‌طور که دیده و شنیده بودم نایب محمد معروف به اهراسی از حس‌هوش و رشادت و رفتار مردلایقی بوده و نمی‌توان بایک نفر ششلول بند عادی مقابسه کرد، چه اگر در تعلیم و تربیت او همتی گماشته شده بود بدون تردید شخصیت ممتاز و فرد مفیدی برای ایران می‌گردد»

طاهرزاده درباره جوانمردی و دلاوری‌های نایب محمد و برادرش نایب علی می‌نویسد:

" در آن ایام در نتیجه ضعف دولت ایران و برقراری کابستولاسیون ملت ایران ناچاراً و بالاحصار رفتار ناهنکار و غیرانسانی بعضی از

خارجی ها را تحمل می کرد، جوانان و مردان غیرتمندی نیز بودند که توانائی تحمل رانداشتند و این مردیکی از آن ها بود روزی کنسول انگلر که اکثر اوقات سوار اسب سرکشی شده و در کوچه و بازاری محابا اسب تازی می کرده پیرزن بیچاره ای را در زیر دست و پای اسب خود می کشد. نایب محمد که ناظر این منظره دلخراش بوده تاب تحمل رانیا ورده و با شلول اسب و راکب را به زمین می اندازد، در این ایام که کسی جرئت نگاه کردن به خارجی ها رانداشت این اقدام و تصور نایب محمد را اقدام جوانمردانه تلقی کرده و از او حمایت می کنند و بدین وسیله شهرتی پیدا می کند.

روز دیگر هم سه نفر از اتباع شلول بند کنسولخانه روس یک نفر ایرانی را در میدان هفت کچل لگد مال و با چوب و چماق سروگردن او را می شکنند و کسی به خود جرئت نمی دهد که آن بیچاره رانجات دهد. در این حین نایب علی برادر نایب محمد پیدا شده و وقتی که دست به شلول می برد خارجی ها پا به فرار می گذارند و نایب علی هم مضروب را که مشرف به موت بوده به منزل طبیبی برده و معالجه می کند و این اقدام هم در میان مردم با حسن نظر استقبال شده و بر شهرت آنان می افزاید.

می گفتند در سال های اول شهرت، این دو برادر مثل حاج اللهیار و حلاج اوغلو از بیچارگان حمایت کرده و از مظالم ظلمه و عمال فساد جلوگیری می کردند" (۱)

ولی متأسفانه پس از آغاز نبردهای رهائی بخش مردم تبریز، این دو برادر رفته رفته ناآگاهانه به سوی استبداد گرائیدند. نخستین اقدام ضد انقلابی آنان پناه دادن به پیروان امام جمعه و حاج میرزا حسن مجتهد بود که پس از تبعید آن ها از تبریز چون اتباعشان، خود را در خطر دیدند. شبانه به محله اهراب روی آورده، در آنجا ساکن شدند و نایب محمد هم به آنان تامل داد.

از دیگر اقدامات ضد انقلابی نایب محمد بنا به نوشته کسروی آن بود که: "کوی اهراب را دروازه نهاده و استوار گردانیده دم از خود سری می زد و کسی را از آن کوی نمی گذاشت به مجاهدان پیوندد، کسانی که پیوسته بودند از ترس او نمی یا رستند به خانه های خود بروند. سپس چون کمیسیون اعانه برپا گردیده از توانگران پول می طلبیدند بسیاری از اینان به اهراب

پنا هیدند و به پشتیبانی نایب محمد از پرداخت اعانه باز ایستادند و تفنگدارانی که برای گرفتن اعانه به اهراب می رفتند، کسان نایب محمد آنان را گرفته بند می کردند. کم کم کار اهراب بالا گرفته از بدخواهان مشروطه در آنجا گرد آمدند. ستارخان با نایب محمد دوستی می داشت و در این هنگام نمی خواست با او از در دیگر باشد و بارها کسی را فرستاده از او خواستار می شد رفتار خود را دیگر گرداند. مشهد محمد علی خان می گوید: یک بار من با حاج محمد میراب رفته از ستارخان پیام رسانیدیم و لسی سودی نبخشید و نایب محمد و برادرش روزبه روز به گردن کشی افزودند. در این میان گفته شد نایب محمد فتوای علمای نجف را پاره کرده و دورانداخته، کوتاه سخن اهراب مایه ترسی برای آزادیخواهان گردید و در این هنگام بیم آن می رفت که دولتیان از بیرون شهر به آنجا راه یافته توپ و تفنگ فرستاده دوه چی دیگری از اهراب پدید آورند" (۱)

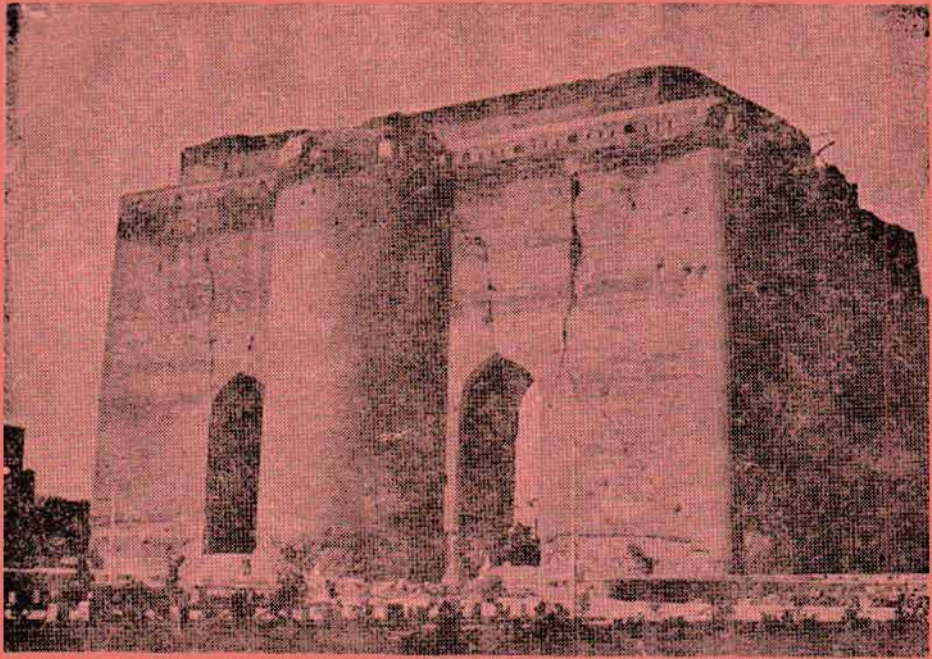
رهبران انقلاب درک می کردند که کوچکترین سهل انگاری خطر بزرگی را از ناحیه نایب محمد متوجه انقلاب خواهد کرد، چون گزارشات قملی هم ارتباط او را با اسلامیه نشینان و حتی محمد علی شاه تایید کرده بود بنا بر این تصمیم قطعی گرفته شد که محله اهراب آزاد شود. در این ماموریت خطرناک نیز حسین خان باغان آماده حان بازی است. دنباله داستان را از تاریخ مشروطه ایران دنبال کنیم:

" مجاهدان نقشه کار را کشیده شب دوشنبه (۱۶ مرداد ماه ۱۲۸۷ شمسی) دسته ای از مجاهدان به اهراب رفته با مدادان دروازه آنجا را به روی دیگران باز کردند. از این سو حسین خان باغان و مشهد محمد علی خان و اسد آقا فشنگچی هر یکی با چند تن از تفنگداران از سوی کورستان گجیل و از دیگر سو پیرامون خانه نایب محمد را گرفتند. نایب محمد در گرما به می بوده، همین که داستان را شنید بیرون آمده همراه برادرش نایب علی و با تفنگدارانی که می داشتند از خانه خودشان و از بالای دروازه به جنگ و ایستادگی پرداختند. ولی دو ساعت بیشتر نکشید که خود را در تنگنا دیده ناچار شدند بگریزند. نایب محمد را در خود اهراب با چند زخم کشتند. نایب علی تا کوجه باغ گریخته می خواسته خود را به قرا ملک برساند و در آنجا مجاهدان رسیده از پانداختند. خانه نایب محمد را آتش زدند. ولی همین که کار به پایان رسید ستارخان حاجی فرستاده مجاهدان سخت سیردکه به

(۱) همان کتاب - ص ۷۱۹



هیچ کس آزار نرسانند" (۱)



تک آلاها اگیل ، ارکیم ، آی ارکیم
قارشیندا گؤر اگیلر کیم، آی ارکیم!

مغرور دایان ، آلمین آچیق ، اوزون آغ
اوندان باشقا، سن بیر کسه اگیلمه

VARLIQ

PERSIAN AND TURKISH
JOURNAL

9th Year No. 63-2

Jun, July 1987

Addr.: Vali-Asr. Ave. Bidi Str.
No. 17 Tehran-Iran

وارلیق

مجله فرهنگی ، ادبی هنری

به زبانهای فارسی و ترکی

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز: دکتر جواد هیئت

تهران: خیابان ولیعصر کوچه بیدی پلاک ۱۷

تلفن: ۶۴۵۱۱۷

لیتوگرافی: امیر

چاپخانه کویان - میدان بهارستان